

Майя Хилдегард

Къде ме водиш, Господи?

(От изкуството към Бога)

„Искайте и ще ви се даде; търсете и ще намерите;
хлопайте и ще ви се отвори; защото всеки, който иска, получава
и който търси, намира и на тогоз, който хлопа, ще се отвори.“

Евангелие от Матей 7:7-8

На всички, които обичат искрено и служат на Бога,
на всички църковни музиканти!

Към читателя

Изминаха доста години откакто тази книга бе написана в черновка. Тя се появи спонтанно, въпреки желанието ми да разказвам за себе си. Появи се в зората на дългоочакваната демокрация, която отначало ни хвърли в екстаз, а по-късно на някои вече не се струваше така примамлива. И както обикновено става в първия си щурм свободата често пъти бе криво разбрана, обагрена от абсурдите и пошлостта в нашия българско-балкански живот.

В първите години на свободата виждахме в Запада преди всичко добрите материални възможности, блясъка на витрините и начина на живот. Много хора заминаха на запад да работят и учат, но и до днес едва ли напълно познават една друга страна от живота там – богатата духовна култура и създадените от векове художествени ценности.

Хората, които не са свързани с живота на църквата, вероятно с очудване ще научат, че във всестранноразвитата модерна цивилизация на Европа (тук имам предвид само Германия и Италия) има манастири и религиозни общества, чиито живот реално съществува, със своите празници и делници, изпълнени с труд и служба на Бога и хората. Моят разказ е далеч от тайнствените, пикантни небивалици, описани в стародавни романи, защото той се отнася за действителността днес, такава, каквато тя е. Тук няма измислици. Местата, епизодите, хората, които съм срещала, съществуват, изглеждат точно както са описани, въпреки че в книгата рядко цитирам истинските им имена – използвам само инициали.

Тук искам да добавя, че хората, чиито разбирания и мироглед се отличават от общоприетите светски, са процентно много повече, отколкото у нас. Уважава се и тяхното право да изберат начина си на живот и труд. Оттеглянето в манастир там става не поради лична драма или безизходни обстоятелства, а според дълбоко осъзнато лично убеждение. Подобна постъпка в очите на околните не се възприема като нещастие, нито пък като бягство от лична и гражданска отговорност. Защото стойността на човешката дейност, както и отделната личност имат разностранни параметри. И ако за

едни тя се изчерпва със създаване на потомство и материални блага, то други я търсят в молитвата и труда – физически и умствен. В този смисъл хората – свещеници, монаси, монахини живеят също погълнати от задачите си в интензивно всекидневие. И ако стремежът към постигане на християнските добродетели и нравствено съвършенство е валиден и за миряните и за духовенството, то начините за постигане на целта са различни при едните и при другите.

Нямам за цел да пропагандирам католицизъм, да поучавам, или да противопоставям Запада на Изтока, но ми се иска да споделя своите впечатления и размисли от една твърде различна и чужда, за мнозина действителност на католическия Запад – църковния и манастирски живот.

Предполагам, че книгата ще заинтересува тези, които биха желали да надникнат в католическата конфесия, в нейния църковен ритуал и формата на нейното изповядване. Защото католицизма не се изчерпва само с блестящите богослужения на площада „Св. Петър“ в Рим, показвани по телевизията на Коледа и Великден.

И накрая – описала съм непреходни ценности, дело на човешката ръка и божие то вдъхновение, разказала съм за труда на музиканта-студент, преподавател и църковен кантор, за творческия му път и изграждането му като личност под влиянието на високо специализирани преподаватели, разумно приложени методологии и организация на труда.

Независимо, че мислите ми са насочени главно към духовния живот, бих искала да напомня на младите хора, каквито и да са техните разбирания, вероизповедания и предпочитания, че ако човек си постави ясна цел, независимо от всички трудности и пречки, с воля, търпение и труд, когато и да е, той ще я постигне.

Автора

1.

Юлското слънце разпръскваше палещите си лъчи над града. От силната, гореща светлина ясносиньото небе бе избледняло до бяло. Уличната настилка, покривите на къщите и каменните арки на готическата катедрала, погълнали горещината я връщаха отново и от това въздухът ставаше още по-тежък. Само в тревните площи около река Дунав бе по-търпимо. Големите каваци уморено разстилаха сенки по алеите, оформени малко по-високо от широкото речно корито. Нямаше го вятърът, за да донесе тъй желаната прохлада. Даже птичките бяха замлъкнали от лятната жегата.

Станах от пейката и още загледана в островърхите куполи на катедралата отвъд реката се изкачих по широките стъпала и тръгнах по моста. Толкова близо виждах красивия готически храм, та дори каменните пъпки по ръбовете на кулите и изящните външни контрафорси¹ се разграничаваха доста отчетливо. И все пак – от края на моста, където стоях, това великолепие сякаш бе недостижимо – толкова плътно оградено от ниските полегати покриви на съседните сгради. На изток кафяво-червеникавите шатровидни покриви на друга църква завършваха ясните и пределно изчистени романски архитектурни форми, а до тях две самотни барокови кули омекотяваха с овалните си луковични върхове напрежението от триъгълници наоколо. В западна посока се виждаха тук-там стройните куполи на още няколко църкви, измежду които погледът ми бе привлечен от ослепителната белота на квадратна храмова сграда, чиято полукръгла абсида² със заострени прозорци, масивно се разполагаше на крайбрежната улица.

Едва когато стигнах средата на моста усетих лека прохлада, полъхнала от тъмнозелената вода на реката. Здравите каменни основи, врязани подобно на корабни носове във водата разсичаха буйното течение и предизвикваха вълни. Нагоре и надолу по реката уморено-бавно плаваха бели кораби, на чиито открити палуби, седнали в редици туристи се радваха на крайбрежния градски пейзаж, а до мене долитаха неясно гласовете на екскурзоводи, които с мегафони в ръце разказваха историята на града. Каменният мост, доста дълъг, строен според класическите норми, бе с осезаема полегата форма, с

най-висока част в средата. Той протягаше здравата си прегръдка през островната част на града и през съседната, успоредна на Дунав река Реген така, че тези реки бяха братски свързани далеч преди мястото, отредено им от природата да съберат в едно водите си. В срещуположния край на моста бялата лента на паважа се устремяваше към арката на четириъгълна, невисока, градена от камък кула с красив, с позлатени стрелки часовник. Под него три фигури на романска пластика³ разнообразяваха гладката повърхност на жълто-червеникавата стена. Покривът над циферблата завършваше с луковичен връх, с изрязана във формата на слънце златна пластинка. Очевиден бе по-късният произход на този бароков връх, когато погледът плъзваше надолу към основата на часовниковата кула. Тя съставляваше комплект с принадлежащата ѝ правоъгълна арка, която през улицата опираше до срещуположната ъглова сграда. Някога в XII век върволици от търговски кервани и пътници са преминавали към града под зоркия поглед на пазача, наблюдавал движението от прозорците на помещението в арката.

Часовникът показваше почти 10,00. По моста се изнизваха плътни върволици от коли и автобуси в двете посоки. Движех се в страни, до ниския каменен парапет. Очите ми жадно се впираха във всичко наоколо. Душата ми се отпускаше, отдъхваше си като гледах простора на реката и града пред мене. Подобно чувство изпитах преди една година във Верона, макар че там вървах по покрития мост Кастелвекио, на път за музейните зали. Разбира се сега всичко бе по-различно. Присъствието на реката, града и живота около мен тук бе по-силно осезаемо, докато във Верона далечината се разстиляше пред погледа ми само през тесните правоъгълни прозорци на покрития мост. Там времето бе спряло, а тук като че изтичаше заедно с бързата вода. Двата града не си приличаха нито по своя облик, нито в историческото си развитие. При все това аз някакси ги свързвах в мисълта си. А в момента единственото нещо, което бих си пожелала е и този мост да има покрив, за да ме спаси от парещия летен зной.

Когато минах под арката и се озовах на една от централните градски артерии, като изневиделица пред очите ми заискриха багрите на огромен стенопис. Фигурите се разполагаха между тесните трикатни, разделени с колони прозорци в средата на сградата, запазили автентичния си вид, както и между останалите прозорци, чиято форма бе променена при ремонт.

Подобни фасади има и в италианските градове и почти като правило е да се срещат в тесни улици. Този факт днес възприемаме като пословична скромност, проявена незаслужено от ренесансовите архитекти.

Стенописът изобразяваше гиганта Голиат⁴, облеган с едната си ръка върху горната рамка на двукатен прозорец. Той бе отправил свирепонадменен поглед към дребния си противник Давид⁵, който се готвеше да го порази с прашката си. В тясното пространство пред мен, една от прочутите забележителности на града изглеждаше още по-монументална. Възхитена разглеждах поразителното изпълнение, всеки детайл и гънка по дрехите на легендарните библейски герои и лицеизраза им – на гиганта високомерен, а на Давид – решителен, изпълнен с омраза. Фигурите оставаха незасегнати от капризите на природа и история повече от три столетия.

Обикалях напосоки из града, заглеждах се в старата архитектура, в красивите фасади на добре поддържаните сгради, много от които изглеждаха като нови. Някъде в малки ниши на ъглите или по фасадите, пластични фигури на Божията майка с Младенеца в ръце, понякога дори оцветени напомняха, че и днешните собственици поддържат старата традиция да поверяват закрилата на домовете, имота и живота си на Дева Мария.

От дългото ходене усещах вече умората, но не можех да спра. Не исках да пропусна някоя забележителност. И ето че попаднах в началото на уличка, която завършва с някаква бяла стена с дървена порта. Завладя ме приятното усещане за уют, спокойствие и сигурност, каквото човек има, когато влиза в чист и добре подреден дом с гостоприемни домакини. Когато наближих интуицията ми помогна да различа висок, бял манастирски зид. Старата двукрила порта бе заключена, а на едното ѝ крило съзрях разрез, който очевидно се отваряше и служеше като прозорче. Над вратата блестеше позлатен кръст върху основата на свера. Улицата бе безлюдна, а манастира изглеждаше необитаем. Мислех си дали тук все още живее някой, или отдавна се поддържа само като музей. Ако е музей сигурно има интересни експонати. За съжаление няха туристически справочник. С надежда да открия и друга врата тръгнах по продължението на зида. В действителност улицата завиваше под прав ъгъл, но от там нататък се четеше името на друга улица. Зидът скоро свърши с няколко стъпала към вратата на църква. Там прочетох разписанието на богослуженията. Да, но до неделя оставаха цели

три дни, а аз утре трябваше да си заминавам. Съжелявах, че вероятно нямаше да видя тази църква. Кой можеше да знае тогава, че само след броени месеци тук щях да преживея толкова щастливи часове. А за сега единствената ми надежда да дойда пак в този град и да вляза в църквата си оставаше резултата от изпита. Щях да го науча след час-два, но до тогава... ех, поне да поседна на стъпалата и да си почина.

Слънчевите лъчи правеха манастирския зид да изглежда още по-бял. Някъде дълбоко в съзнанието ми се пробуди картина на свежест и светлина. Далечният детски спомен, граничещ с представата, открехна една манастирска врата, не тъй голяма и с малък железен кръст. Виждах се в море от слънце и цветове – цветовете на пищно разцъфнали далии, дъхави рози, засмени маргарити. Всичките цветя бяха тъй високи, като цели дървета за мене, с капчици роса, като сълзи по тях. Цветовете надвесваха големите си глави над моята, а аз имах желание да се скрия между тях. Внезапно от цветята изникна облечена в черно женска фигура, която размени няколко думи с майка ми и ѝ подаде букет от същите красиви цветя. Такъв букет, по-голям от мен самата бе възможен само в приказките. В дъното на веселата градина видях малка дървена къща с покрито, издадено напред балконче. Колко особена ми се стори тогава тази къща – не като другите, които виждах в града.

Човешката природа е така устроена, че е способна да съхрани не само визуалните спомени, но и други, които се опират на останалите четири сетива. Звучите, шумовете, миризмите напомнят преживявания, радостни и скръбни моменти. Сега споменът на цветната градина възкреси друг – тътен от страшна експлозия, смутил някога съня ни в ранни зори. На сутринта, когато минахме с мама край манастира, намерихме само купчина грозни развалини на мястото на спретнатата градинка. Бяха се събрали много хора, а беше тихо като при покойник. Градът ни не бе пострадал от войната, но сега над него тегнеше печатът на варварството, злобата и глупостта. Някой извика: „Проклети да бъдат!“ В събраната тълпа се понесе глух шепот: „Ш-ш-шт!“ Годиная беше 1959.⁶

А в това време, когато със страх и недоумение сме минавали покрай разрушителното дело на властниците, тук е било спокойно и може би са ремонтирали този, както личеше твърде стар манастир.

Сянката върху черковните стъпала се бе преместила и ми напомни, че е време да се връщам, за да проверя резултата от приемния изпит. Почти тичешком излязох на крайбрежната улица. В редицата стари къщи забелязах паметна плоча. Това бе домът на астронома Кеплер. Отправих се към моста. Сега той ми се стори дълъг и стръмен. Ето ме пред вратата на академията. Няколко души от преподавателите разговаряха оживено на двора. Директорът се обърна към мен: „Харесва ли ви нашия град? Е, на есен ще го разгледате по-подробно. Приета сте при нас, ето писмото в което потвърждаваме, че получавате стипандия. Хайде, тръгвайте да уредите визата си. Всичко хубаво! Очакваме Ви на есен.

От радост сякаш забравих всичко преживяно. И добро и лошо. Невероятно, но отново съм студентка. Ще следвам специалността, за която съм мечтала откак за пръв път, още като дете чух по радиото... Не, сега не е време за спомени. Мечтата ми се превръщаше в действителност.

Бележки:

- 1.Контрафорси – украсени каменни подпори, използвани в готическата архитектура, които укрепват подържането на високия свод и разпределят равномерно тежестта, усигурявайки стабилност на сградата.
2. Абсида – полукръгла част от храма, издадена навън от цялостната сграда, най-често там е олтара, а в големите църкви – в страничните абсиди – олтарите на различни светци.
3. Романска пластика – скулптура от епохата на романския стил в изкуството – VIII, IX, до XII век приблизително.
4. Голиат – персонаж от Библията (Стария завет), когото Давид побеждава в бой с прашки.
5. Давид – библейски цар, герой, поет, автор на голяма част от псалмите в Библията, победил силния Голиат. Давид обединява южното царство Юдея със северното – Израил и създава могъща държава на евреите, която след неговото царуване бързо се разпада.
6. В 1959 г. в Габрово партийното ръководство на града нарежда да се събори женския манастир в центъра на града.

2.

Дали обичам да пътувам? Не знам. Всяко пътуване, особено когато е зад граница ми създава напрежение. Човек променя стереотипа си, ако го посрещат мисли, че ще се размине с посрещачите из тълпите народ по гари и летища, а ако търси подслон и адреси сам е не по-малко уморително. Дори и ако знае езика на страната, в която отива. Все пак той създава сигурност в някаква степен. Особено ако познаваш и харесваш нравите и особеностите в страната, в която отиваш.

С пристигането на новото място сякаш нещо ти олеква. Бързо свикваш. В момента за теб най-важното са забележителностите и хората. Винаги когато пристигам някъде нямам търпение да се срещна с новата действителност. Оставям в стаята неразопакован багажа си и излизам навън. И да нямам в момента туристически справочник, все намирам нещо интересно още с първите крачки навън. Красотата на новото ми помага бързо да забравя умората. Мисля, че така е с всекиго, стига да умее да открива красотата. Това също е изкуство, но се изисква и известна ерудиция.

А докато седя в превозното средство времето е напълно мое. В зависимост от настроението и повода на пътуването чета, или мисля като гледам навън, особено когато минавам през нови места. Пътуването с автобус е бавно и досадно, но на мен ми харесва преминаването през градове и местности. Със самолет и с влак това е почти невъзможно.

Пътят от Пасау до Пилзен лъкатуши през Бохемската гора. Месността е ниска и създава впечатление за потапяне в море от широколистни и иглолистни дървета. При това чувството за простор не се губи, защото горите са равни. Само тук-там има малки възвишения. След Пилзен автобусът се отправя към Прага.

Прага познавам доста добре и винаги, когато я наближавам очаквам да зърна хълма Храдчани с катедралата св. Вит. Та нали за пръв път в живота ми се срещнах с изящните, величествени, заострени форми на готиката в тази национална светиня на чехите.

Едно е да четеш учебника по история на изкуството и съвсем друго да виждаш живите примери пред очите си. В детството си не знаех нищо за тези далечни и красиви църкви, дворци и градове и като всяко дете отъждествявах земята само с пределите на моята родина. В средата на века, след последната война хората от нашия източен регион на Европа рядко пътуваха на запад, та що оставаше и децата си да водят! Моето детско въображение и интуиция негласно ми подсказваше, че някои сгради в родния ми град не са си на мястото, или пък, че трябва да изглеждат по-иначе. Защо ли? Не можех да обясня, пък и никой не се интересувахе от мнението ми. При първото ми посещение в една от трите скромни църкви в нашия град бях възхитена от иконите и уретбата вътре, но ми се струваше, че църквата отвън не е достатъчно украсена, че кубето трябва да бъде непременно остро, че разделените на квадрати стъкла на прозорците, без да са украсени подхождат по-скоро за фабрика, отколкото за църква. Бях виждала старите фабрики в града и те имаха точно такива прозорци.

Не така стоеше въпросът с градската стара часовникова кула. Нейният правоъгълен корпус, изграден от камък и конусовидния ѝ край горе ѝ придаваха спретната завършеност и строгост, която ми се нравеше. Наивното ми въображение възприемаше кулата почти като къща на загадъчно живо същество, което изхърква с дрезгав шум винаги преди да прозвучат ударите на кръгъл, или половин час и сякаш казва на града: „Аз съм тук и ви напомням, че измина още един час!“ Долу от фасадната страна към главната улица изтичаха водите на дълбок извор през устата на лъвска мраморна глава, монтирана над малко корито. Бистрата и студена вода привличаше минувачите да пият и си наливат. Градският часовник с „Лъвчето“ бе срещу нашите прозорци и аз мислех, че водата извира от кулата и е свързана с часовника.

Сега когато гледам на наивните си детски представи от позицията на натрупаното видяно, научено и преживяно си мисля, че някъде дълбоко в нас неосъзнато се заражда усета към истинските стойности в изкуството. И ако можем да оприличим детския мозък на лист бяла хартия, то важно е какво ще запишем най-напред на нея, за да бъде и по-нататък живота и разбирането му стройно и разумно.

Зарекох се скоро да посетя пак Прага и „св. Вит“. Дали ще изпитам отново старото възторжено чувство при вида на витражите и архитектурните форми? В съзнанието ми някак се сливаше цялата красота от багри, форми и музика, преминала до сега пред очите ми. Вкусът ми като че даваше предпочитание на триъгълните и кръгли форми. Хващала съм се, че когато безцелно си драскам върху листа, рисувам обикновено триъгълници, а понякога и триъгълници в кръг. Не се занимавам с психология и затова не се опитвам да обяснявам тази си наклонност. Готическите форми са предимно триъгълно-облите. Съразмерни, симетрични, троични, божествени. Те са символи на чувството ни за хармония, своеобразно визуално въплъщение на троичността, стремеж да извисим духа си към Бога, или пък подчертават смирението на нашата нищожност пред божие всемогъщество. Подсъзнанието неминуемо поражда у нас мисли относно архитектурната семиотика¹ на божия храм. В края на краищата при готиката всичко се свежда до триъгълника и кръга, на пръв поглед толкова противоположни, но в тясна зависимост. И ако се отърсим от прекалено конкретното възприемане на кръга като строго определена форма, то неминуемо стигаме до извода, че уголеменият до безкрайност кръг се стапя в безкрайната права, изразяваща абсолюта. Така прекрасната розета над входа на „св. Вит“, както и ренесансовите ротонди² в Италия отвеждат мисълта към божествения безкрай. Но същото става и със страните на максималния триъгълник и ъглите му, които на свой ред преминават в безкрайна права. А че всяка страна на триъгълника, завъртяна около една точка описва кръг, е отдавна доказана истина. Триъгълните форми на главния хор³, дъговидната аркада и триъгълно-полукръглите фигури, образувани от пресичането на ребрата на свода, красноречиво свидетелстваха за абсолютно единното начало на всички неща. Очите се наслаждаваха на безкрая, намерил вероятно най-адекватния си естетически израз посредством крайните и ограничени, материализирани в камъка земни форми.

Дали предхристиянските цивилизации са търсили в геометричните форми обяснение за Твореца и творението? Да, опити е имало. Но едва на християнските средновековни философи дължим доказването на троичната ипостасност⁴ на Бога чрез геометрията и математиката.

В готическата катедрала „св. Вит“ откривах винаги нещо ново, незабелязано до сега. Колко щастливи са били хората, живели в миналото, щастливи да съзерцават истинско изкуство. А ние днес сме принудени да приемаме често жалките сурогати на изкуство и архитектура, които ни се предлагат на всяка крачка. Винаги предпочитам разходките из музеи, галерии, църкви, катедрали, пред посещенията на кино, или висенето пред домашния екран. Мнозина от нас, увлечени от тези достъпни масови развлечения забравят за истинските ценности. Е, да, те създават излишна работа на мисълта. Какво по-лесно да приемеш лесносмилаемата лъжедуховна храна на големи дози и да се заблуждаваш, че се изплъзваш от всекидневието! Има моменти, когато истински съжелявам, че в столицата на България, в която живея, забележителностите от подобен род не превишават броя на пръстите на двете ръце.

Благодарна бях на Бога за това, че Той ми даде възможност да се докосна до истинско изкуство. И докато автобусът криволичеше по сивата шосейна лента, прорязваща Бохемската гора си мислех, че Бог се открива в делата на човешкия гений и че в изкуството трайно остава всичко създадено с любов, благодарение и вяра в истината, засвидетелствана от самия Христос.

Бележки:

1. Семиотика – наука за значението и символа на знака.
2. Ротонда – кръгла постройка – църква, характерна за архитектурата на Ренесанса.
3. Главен хор – част от романска или готическа църква в средата, намираща се непосредствено до главния олтар, чието пространство е разделено от пътека на две половини. Във всяка половина има срещуположни редици от столове или пейки. Обикновено тези редици са перпендикулярно спрямо пейките на богомолците и са отделени от тях с решетка. В хора на църквата в Средновековието се е молило монашеството, отделено от миряните.
4. Троична ипостасност – трите лица на християнския Бог – Отец, Син и Свети Дух – Светата Троица.

3.

Стечението на обстоятелствата, познанията и предпочитанията в моя живот ме водеха почти по един и същи път. Сега аз го изминавах още по-

често, та не се вглеждах тук и там. Не можех да повярвам на шанса си да следвам църковна музика в Регенсбург. Колко далеч остана времето, когато прохождах в музиката. Бях забравила трудностите от първите години, когато осъзнах, че да се свири на пиано не е толкова лесно, както изглежда отстрани. Започнала с желание да свиря някога, почти се бях отчаяла при първите трудности. Нали за всяко дете играта е по-приятна от учението. Но когато за пръв път свързах двете ръце и прозвуча двугласна мелодия, радостта ми беше голяма. Постепенно музиката ме увлече и повече не страдах, че след другите уроци не ще имам време за игра. Обичах да свиря, да разчитам нови пиеси, да посещавам музикалната школа в града. Тогава усетих и отговорността, която лягаше върху мен по време на уроците по пиано. В училище целият клас трябва да взема участие, а на урок по пиано си сам с преподавателя, който внимателно те слуша и гледа какво правиш. Учителите в училище знаеха че уча и повече се занимавах с другите деца, а понякога дори не ми обръщаха внимание. В часовете по пиано бе възможно да си поговориш с преподавателя, да покажеш какво можеш, всичко бе казано единствено и само за теб. Това много ми харесваше. Не понасях глупавите закачки на някои от децата в училище и крясъците им, тичането и блъскането в междучасията. В музикалната школа бяхме по-малко, цареше ред и спокойствие. В училище винаги ни третираха като колектив, тук бяхме личности. Ученическите ми години преминаха при тоталитарния социализъм, за който значение имаше колектива, а не отделния човек. По-късно, когато преценявах преживяното открих, че уроците по пиано, освен всичко друго са изградили у мен воля, стремеж към самостоятелно мислене и творчество, стремеж да бъдеш личност.

Още в първите години се преборих с няколко тетрадки детски етюди, малки пиеси и сборника на Бах, посветен на Анна Магдалена. Музиката на класиците чувствах странно близка. В нея имаше нещо недействително, нещо не от този сив и скучен свят, в който живеехме. Знаех, че тази музика е композирана в миналото, но не можех да обясня причината, поради която тя отуляваше жаждата ми за красота, наистина незрима, абстрактна, но вълнуваща. Това що липсваше на зрението се постигаше чрез слуха. В града ни забележителностите на изкуството бяха рядкост. Любопитните да разглеждат старо изкуство го търсеха в трите църкви, ала хората на властта следяха зорко кой посещава църква, та и там не смеехме да влизаме. На големи празници

като Коледа и Великден дежурни комсомолски съгледвачи обикаляха около църквите и забелязаните там ученици трябваше да се простят с мисълта за следване в университета.

Увлечена в уроци и свирене бях позабравила едно ранно детско преживяване, но то скътано някъде дълбоко в душата ми тлееше, за да се разгори със сила години по-късно, когато бях почти завършила музикалната академия. И тъй като в края на крайщата плодът на това преживяване – неугасващото желание, пък и наклонностите ми ме доведоха в Регенсбург отново като студентка, някогашния епизод е пак пред очите и слуха ми.

Старият радиоапарат в къщи, запазил ясения си тон, поради липса на място в малката кухня, намери мястото си върху големия бял бюфет. Високите, масивни и здрави мебели, спомен за модата от трийсетте години на миналия век, правени с оглед на стаи и къщи с високи тавани, оставяха твърде тясно поле за свободно движение. Горният плот на бюфета, замислен вероятно като място за дребни украшения, при нас бе място за радиоапарата. За да завъртя копчето се качвах на стол и изпъната стоях на пръсти. Обичах да слушам музика. Неудобната позиция не ме смущаваше и аз с часове търсех музика по скалата. Занимание особено приятно за студените есенни и зимни дни, когато навън не бе възможно да се играе. Е не умеех още да чета, та това удоволствие бе удобно и за възрастните около мене. Една късна есенна вечер в къщи бяхме сами с баба и аз пак въртях копчето на радиото. Прозвуча странна за слуха ми музика, изпълнена на някакъв необикновен инструмент. Вече бегло познавах и бях слушала някои от основните музикални инструменти, но този бе съвсем непознат за мен. Звучността му, величествена и завладяваща напомняше оркестър, но вероятно грешах в наивната си преценка. „Бабо, кой свири така хубаво и какъв е този инструмент? Аз чувам за първи път такава музика.“ – попитах аз. „Това е орган – прекрасен инструмент, звучи като оркестър“ – отговори баба. Бабо, аз много искам да видя как изглежда органа и как се свири на него“ – не се задоволявах от краткия отговор. „Къде мога да го видя?“ – настойчиво продължавах аз. „Ти не можеш да го видиш тук на земята, а там горе...в небето. Защото само ангелите свирят на орган. Малка си още, по-късно ще разбереш. А сега хайде да спиш, вече е 11 часа, а печката загасна, ти си по нощница и с боси крака. Няма да

подържам огъня толкова до късно заради твоите капризи.” Баба завъртя копчето и музиката секна.

Дълго мислих в леглото върху думите на баба. Изображенията на ангели бях виждала в нашата църква, когато веднаж влязохме там с баба. Видях и други икони, които нарекох портрети, докато баба ми обясни защо не се наричат портрети. Ангелите ми изглеждаха най-странни – красиви жени с крила. Ами щом живеят на небето, значи трябва да имат и крила, защото там не е възможно да се ходи. Те най-много ми харесваха и често си задавах въпроса как ли живеят. Значи те свирят на орган, а дали могат да пеят? Сигурно, защото бях чувала в къщи да говорят, че за да се научи някой да свири, най-напред трябва да може да пее ясно и правилно. Детската ми глава не успяваше да разреши загадката, колкото и да мислех. Е, като се науча да чета ще науча истината – бях убедена аз. По-късно вече разбрах защо баба ми е говорила така.

Времето ми минаваше в игри и детски забавления. Нареждах куклите, играех на училище, учех ги да пеят. Пеех песните, които ми пееше баба, повтарях ги нарочно погрешно понякога уж, че куклите-ученици ги пееха, а после отново ги възпроизвеждах вярно, за да поправам „учениците” от моето скромно училище, на което бях директор и учителка по всички предмети. Оскъдният пазар на детски играчки след последната война налагаше родители и деца да впрегнат цялата си фантазия и сръчност за изработване на всевъзможни предмети. Родителите ми бяха заети повече с работата си и аз много често прекарвах с баба. Тя бе начертала клавиатура върху кухненската маса и ми показваше как се свири на пиано, като натискаше въображаемите клавиши и пееше съответните тонове. Аз се въодушевявах от играта и продължавах пеейки да „натискам клавишите”, уж че свиря. Винаги внимавах да си поставям пръстите правилно, а не върху чертите, за да не „звучат” два съседни тона заедно. Можех с часове да се „упражнявам” така. Научих тоновата стълбица преди да науча азбуката.

Следващата есен тръгнах на училище. Още в края на лятото родителите ми казаха, че ако искам мога да се науча да свиря на истинско пиано така, както трябва да се науча да чета и пиша. Моето желание ще се осъществи при известни условия. Необходимо било да покажа мога ли и да пея. В детската музикална школа, единствена за целия град много родители желаеха да

запишат децатаа си и за да стане ясно кой действително може да учи там, трябвало да се явя на обявения „конкурс“. Тази страшна дума всъщност беше обикновена проверка на музикалността. Искаше се да пеем песен по избор и аз пях една от песните, на които учех моите кукли.

Първият ми изпит мина успешно и без страх. В началото на учебната година се отзовах на едно от първите места сред приетите. Започнаха занятията – два пъти седмично. Неуверените ми пръсти се бореха с трудностите на истинското пиано и пишеха в нотната тетрадка разкривени ключове сол и дебели, кръгли ноти. Ядосвах се, че междулинията на петолинието са тесни. Несръчните ми пръсти стискаха до болка молива и не успявах да улучат точно местата на нотите. Те излизаха винаги огромни и тромави.

Наред с индивидуалните занимания по различните инструменти в нашите задължения влизаше и посещение на групови уроци по солфеж, където се учехме да пеем по ноти, да записваме изсвирените от учителката кратки мелодии и да усвояваме всевъзможни музикални сръчности. За разнообразие, пък и за отмора, понякога учителката ни разказваше за живота и творчеството на старите композитори, чиито портрети висяха по стените на учебната стая. Някои от нас мислеха, че на портретите са бившите учители от школата и се чудеха защо са така странно облечени и носят дълги коси. За нас светът започваше от бабите и дядовците ни и ние трудно проумявахме, че мъжете от портретите са живели векове преди нашите родители да ги има на света.

Веднаж учителката, решила да ни запознае бегло с музикалните инструменти, донесе в час голяма книга. Тя ни показа картини с инструменти и някои от децата веднага познаха инструментите, на които се учеха да свирят. След като видяхме няколко от картините учителката поиска да затвори книгата. Нашето любопитство не ни даваше покой. Ние се бутяхме около книгата, а едно от децата успя да прелисти по-нататък. Съзряхме интересна картина. Тръби с различна дължина, изправени и симетрично наредени в редици – в средата като стена, а от страни събрани във форма на колони, богато украсени наоколо с гирлянди от цветя и малки ангелчета с разперени крилца, които привлякоха вниманието ни. Учителката дръпна книгата, затвори я, но ние настоявахме да ни покаже особения инструмент и да ни обясни как

се свири на него и как се казва той. Тя набързо се измъкна, без особено желание да обяснява: „Това е орган, голям инструмент, но у нас в България няма никъде такъв инструмент. Някъде в другите държави се среща... в някои концертни зали ...и в църквите. На него е трудно да се свири и малко хора могат да се научат. Сяда се на широка пейка пред няколко клавиатури, на които се свири като на пиано, но и краката натискат отдолу големи дървени педали.” „О, на орган само ангелите могат да свирят, баба ми каза”, провикнах се аз доволна, че знаех нещо повече от другите. Настъпи тишина. Учителката измърмори „Няма никакви ангели, това са глупости и празни фантазии. Хора свирят на този инструмент, както и на всички останали.”

Във времето на тоталитарния социализъм изказването, или дори само мълчаливото изслушване на мисли, свързани с църква и Бог, влечеше след себе си неприятни последици. Особено за един млад, начеващ учител и възпитател. Даже и детската аудитория не бе сигурна. Нали някое от децата може да разкаже в къщи как учителката е мълчала, вместо да коригира погрешните мисли на другарчето му.

Думите на учителката ме разочароваха, но същевременно ми вдъхнаха неопределена надежда. Не желях да се примиря с мисълта, че красивите ангели са плод на човешкото въображение. От друга страна откритието, че на орган свирят хора ме зарадва. Това значи, че и аз бих могла да се науча да свиря някога, някъде, щом у нас не може. Но учителката спомена, че е трудно. „Е, какво пък, с упражнения всичко се постига. А като няма тук орган може пък да отида другаде” – разсъждавах си тихичко аз. „Но къде, къде трябва да отида, как и кога...”-блъсках си главата с безброй въпроси и усещах, че въпреки моята готовност да направя всичко, този план си остава неосъществим.

Години по-късно осъзнах, че историческите събития ни бяха хвърлили в непроходим, безкраен и абсурден лабиринт от където не бе възможно излизане. Туристическите пътувания за желаещите се предшестваха от дълги и старателни проучвания на кандидатите, както и от безброй бюрократически формалности. С младежка група за пръв път излязох в чужбина. Целта на пътуването бе Германия – тогава ГДР. Не знам дали това, което направих тогава не ми помогна да осъществя много по-късно желанието си. Когато цялата група с настървение обикаляше лайпцигските магазини, аз се измъкнах

незабелязано, намерих църквата „Св. Тома“, купих малък букет от търговския пасаж зад църквата и влязох. Някой свиреше на орган. Минути ли минаха, часове ли? Не помня. Когато настъпи тишина, бавно тръгнах да разгледам църквата. Видях двата органа. Забелязах и надгробната плоча на Бах пред олтара. Поставих букета върху плочата и наведена над черния камък с името на великия майстор, промълвих първата молитва в живота си – да ми помогне Йохан Себастиан Бах да се науча и аз някога да свиря на орган.

4.

Следването мина почти неусетно. Живеех с родителите си вече в столицата и за добро, или за зло прескочих много от проблемите на студентския бит. Месеци след последните изпити се отзовах в столична музикална школа. Сега седях в страни до пианото – на преподавателското място. Работата ме увлече. Искях да дам всичко на моите ученици. Постепенно разбрах, че и тази като всяка друга работа може да бъде понякога и досадна. Но аз бях търпелива и поправях до изнемога фалшиво свирене, постановка на ръце, пръстовка. Скоро се зарадвах на добри резултати. Някои от учениците ми свиреха на продукции и концерти, макар все още леснички детски пиеси.

Струваше ми се, че времето тече много бързо. Измервах го с учебни години и лета. Колегите ми от Музикалната академия се бяха разпръснали. Повечето имаха семейства, деца и проблемите ги потопиха в нашето трудно и объркано всекидневие. Аз бях сама с моята работа, а в свободното си време търсех да прочета всичко по-значително от световната литературна класика, с което нашето социалистическо училище не счете необходимо да ни запознае.

С изключение на музикалните ми занимания, в ученическите ми спомени нямаше нищо хубаво. В общообразователното училище се чувствах като робиня, като дребна част от огромен колектив, чиито нищожни членове задължително са потискани и унижавани от директор и учители. Директорът, най-често провалил се учител, но с партиен актив, доказваше идеологическата си преданост с безсмислени нареждания към учители и ученици. Ние винаги бяхме длъжни да се подчиняваме, даже и родителите ни не смееха да оспорват нарежданията му. Спомням си една първомайска манифестация, когато въпреки пролетния хлад и дъжд, ние вървахме по бели блузи, без

чадъри или горни дрехи, защото градските партийни първенци трябваше да се зарадват на дисциплинираната млада смяна строители на комунизма. Колко много ценни часове бяха пропилены в пионерски сборове, заради които се отлагаха важни уроци. Още звучат в ушите ми пионерските рапорти, почти еднакви с тези в армията. Жалко и тъжно бе да се гледат невръстни деца, които надуваха жили с всички сили и с изпънати за козируване ръце произнасяха: „Бъди готов - винаги готов!“ Пионерската червена връзка задължително се носеше винаги и беше по-лошо ако си забравил да я вържеш, отколкото да не си знаеш урока.

Заниманията в училище почти по всички предмети протичаха вяло, скучно. Целта не бе да се създадат от нас мислещи и знаещи личности, а да се възпитат преданни на комунистическата партия хора. Езиковият шаблон трябваше да ни унифицира, да унифицира мисленето ни. Затова и преподаването по всички предмети си приличаше. Най-страшно господстваше шаблона в часовете по литература. Изучаваните произведения без значение кога са написани, се оценяваха от гледната точка на марксисткото разбиране за света. Основно се изучаваха само творбите на автори, прославящи новия строй. Нас ни занимаваха с подвизи на партизани и бойци. Омраза, класова борба и геройски пролята кръв заливаха страниците на нашите учебници и книги. За други по-различни мнения нямаше място и ние повтаряхме заученото от учебниците.

Разбирах, че за да се вземе добра професия трябва да се изкарат високи бележки и учех, макар и с досада всичко, което се изискваше от нас. Бях една от първите в класа. Дълбоко в мен някакъв инстинкт ме караше да се съпротивлявам и аз знаех, че с воля ще излича от паметта си всичко, което бе излишно и в което не вярвах. Когато разказвах уроците, изпитвах някакво особено задоволство, че учителите не подозираха как мислите ми се различават от това, което убедително говорех. Това много ми тежеше, но аз упорито го криех и от най-близките си. В къщи родителите ми не обсъждаха политически въпроси поне пред мене. С този товар достигнах до края на следването си като мислех, че извън училището ще се освободя от всичко това. Излизайки в живота видях, че съм се излъгала. Напротив, идеологическите клещи ни стисваха още по-здраво и всяко мръдване в страни бе непростимо. Деликатно отказах на поканата да вляза в партията още като

студентка и после за мен не се намери щатна длъжност. Професията на свободен музикант изискваше примирение с несигурните и малки хонорари всеки месец.

Запълвах свободното си време с четене. Интересувах се и от други изкуства. Ходех често на театър, купувах и разглеждах всички всевъзможни книги с репродукции от прочутите музеи в света. Потапайки се в света на изкуството усещах все пак една празнина и постепенно това чувство доби реалните си очертания. Бях убедена, че това е религията, църквата. Обкръжението ми бе изключително от атеисти и да споделя с тях новия си стремеж бе абсурдно. Не само че не можеха да ме разберат, но биха ме сметнали за психически болна. Допусках, че някои от познатите ми вероятно имат мирогледни проблеми, но никой не говореше открито за това. Дори по-възрастните, израстнали при стария режим, вървяха в крак с новото време. Реших да се оправям сама. Не се страхувах да посещавам църква. Държах последната си диплома в ръце и никой не можеше да ми я отнеме. Държавата не можеше да ми отнеме и работата, тъй като не ми бе дала такава. В столичния град имаше достатъчно православни църкви, които винаги бяха почти празни. Малцината техни посетители – стари хора, прикриваха по различен начин отиването си там, за да не попречат на трудовата кариера на деца и внуци. В големия град, където анонимността бе по-голяма, вероятността да се узнае кой къде ходи бе нищожна.

От прочетената разностранна литература знаех твърде много за източната и западна църкви. Абсурдното бе, че атеистичната литература, която се издаваше, разпали още повече интереса ми към църквата. Там естествено не се излагаха истините на вярата, но книгите изобилстваха с историческа фактология. Изкуството, което бе станало моя професия, чиито образци бяха създадени в западната и средна част на Европа, както и всичко прочетено, определяха интереса ми към католическата разновидност на християнството. В родината ми обаче църквата е православна и аз не знаех дали и как мога да стана католичка. Бях кръстена православно. Измежду семейните снимки в къщи се виждах на една от тях, като 2-3 годишно дете, празнично облечено, а до мен бе застанала наша роднина, братовчедка на майка ми, вече покойница. От баба си знаех, че тази снимка е направена след моето кръщение, което старателно се криеше от баща ми – убеден и

фанатизиран комунист. На времето той, както научих, бил забранил подобни буржоазни ритуали, та всичко било извършено тайно от него в града, където живееше моята кръстница.

И тъй, по стечение на обстоятелствата аз бях православна и изглежда трябваше да се примиря с този факт. Избрах си повече според архитектурно-художествените достоинства руската църква и скоро разбрах, че тя наистина е съвсем руска. Свещеникът ѝ бе съветски гражданин и почти всички богомолци бяха емигрирали от революцията руснаци или техни потомци. Тази смръщено-подозираща компания на твърде преклонна възраст ме прие отначало доста неохотно. Вероятно са ме мислили за подставено лице, изпратено да разбере по нещичко за всеки. (По онова време от подобни подозрения страдаше цялото общество.) Аз обаче направих всичко възможно, за да разберат истината и в скоро време станах даже тяхна любимка. Свикнах да посещавам църквата всяка неделя. Православните богослужения са доста по-дълги по времетраене от католическите. Още не бях открила силата и въздействието на молитвата, но литургията ме завладяваше по особен начин и аз чувствах невидимата божия ръка, която ме подкрепяше. Чаках с нетърпение да дойде неделя и бързах да не закъснея за църква. Постепенно се запознах с истините на вярата, с реда и смисъла на частите на светата литургия. Даже за известно време замествах отсъстваща хористка в алтовата партия.

Моето страстно желание да уча орган тлееше, но все още съществуваше. Едно лято мой колега контрабасист, с когото се познавахме отдавна, дойде от Германия – тогава ГДР, където временно работеше. Обади се по телефона, като ми обясни, че има нещо интересно за мен. При срещата ни на следващия ден ми донесе някакъв немски адрес на свой колега там от оркестъра: „Вземи този адрес, нашият флейтист нещо много се е навил да си кореспондира с някого от България. Знам, че ползваш езика, може пък да ти достави радост тази кореспонденция. Ако не друго, поне ще си упражняваш немския.”

Скоро изпратих писмо. Получих и отговор с приблизително следното съдържание: „Ало, Майя, здравей! Най-напред да се представя – казвам се Андреас, както вече знаеш и съм студент трета година във Ваймарската консерватория. Следвам флейта и работя в оркестъра. Имам брат – още ученик в средно музикално училище – учи цигулка. Баща ми е лутерански

пастор, а майка ми – кантор, което значи, че свири на орган при службите в църквата. Както виждаш – трима музиканти в къщи!”

Държах писмото и не вярвах на очите си. Дали Господ не бе надникнал в мислите ми? Не знам. Но че Той съществуваше – нямаше съмнение.

5.

Пристигнах в Айзенах. Според описанието на Андреас в селото, където живееше семейството му се отиваше с автобус. Автогарата бе близо до ж. п. гарата, както и в много български градове. Свечеряваше се. Коледните празници бяха минали предишната седмица, но празничното настроение си оставаше непроменено. Групи хора се суетяха около последните автобуси. Коледните отпуски изтичаха и всички бързаха да се приберат у дома си. Погледнах разписанието и разбрах, че последният автобус в желаната посока бе заминал преди доста време. Селото не бе далеч и вероятно можеше да се намери такси до там. Още докато плахо се оглеждах, един от таксиметровите шофьори си предложи услугите и се зарадва, че ще пътувам към неговото село, та няма да се прибира на празен курс. Седнах в колата и потеглихме. Шофьорът бе изненадан, че една чужденка, пристигнала отдалеч се интересуваше от някакво си село, което наброяваше не повече от 1000 жители, но учудването му премина, когато разбра къде отивам. Гостите в пасторския дом били твърде чести.

Докато пътувахме здрачът се сгъсти съвсем. Пътят лъкатушеше през Тюрингия, откъдето преди четири столетия Лутер бе запалил искрата на Реформацията. Този край бе свидетел на драматични събития. Тук бяха започнали селските бунтове, тук Томас Мюнцер бе повел разгневените селяни на борба срещу едрите феодали. Новото време, тъй наречено немско Възраждане бе историческата гордост на Тюрингия.¹

Издад ниските хълмове се подаде луната. Имаше пълнолуние и бе толкова светло, че се различаваха дори изсъхналите листа по дърветата. Снежната покривка, разкъсана на много места, блестеше на лунната светлина. Пейзажът – твърде романтичен напомняше картина на Каспар Фридрих.² Когато минавахме през селата видях как изглеждат прочутите с архитектурата си селски къщи, със здрави каменни основи, а нагоре с дебели, кръстосани греди. Много от тях бяха от времето на Реформацията и вероятно около

здравите им основи са се водили кървави битки. Сега прозорците им приветливо светеха и в меката уютна светлина блестяха като разноцветни звезди електрическите лампички и свещи на коледните елхи до прозорците.

Точно така си представях пасторския дом, в който отивах. Когато изразих гласно представата си за този дом, шофьорът се зачуди, че моето описание напълно съвпадало с действителността.

След няколко километра таксито излезе на широка алея, зави и спря на малък селски площад, пред масивна къща, скромно сгушена до сивия зид на каменна църква. Квадратната ѝ кула, чиито височина и пропорции не отговаряха съвсем на църковна сграда, бе покрита с груба ламарина. Църкви от този тип можеха да се видят в много тюрингийски села. Архитектурния стил на тези сгради притежаваше много от чертите на барока³, но бе лишен от пищността и изяществото му. На върха се люшкаше ветропоказател. Както после видях, от върха на камбанарията се откриваше великолепен пейзаж към цялата долина. Върхът на трите камбани се спущаха на последната дървена площадка вътре в кулата, а до нея се стигаше по вита стълба с огромни стъпала. Камбанарията бе винаги заключена, защото камбаните се задвижваха автоматично от предверието на църквата.

Шумът от спирането на колата, отекнал на безлюдния площад, предизвика движение в къщата. Хлопна врата и пред мене се изправи младеж, в чиито черти познах лицето на познатия от снимката Андреас. „Е, най-после пристигна! Днес те чакаме цял следобед. Заповядай, влизай, добре си дошла! Родителите и брат ми скоро ще се върнат. Отидоха в града да пазаруват, но леля ми е тук. Позабавлявайте се с нея, докато приготвя нещо да се почерпим“ – каза той.

Запознах се с лелята – приятна, интелигентна жена. Тя живеела в другата – Западна Германия и бе дошла за коледните празници. Изказа съжаление, че идвам след Коледа и съм пропуснала чудесни църковни служби и едно приятно прекарване. Разговорът ни скоро бе прекъснат от влезлите родители и брат на Андреас.

Пасторът и съпругата му бяха приятна двойка на средна възраст. Присъствието им излъчваше непринуденост и доброта. Разбирателството и доверието помежду им, все по-рядко срещани в съвременните семейства,

правеше гостуването в този дом истинско удоволствие. Естествени, гостоприемни, веднага ме предразположиха. Мигом разбрах, че служенето на бога за тези хора е не само професия, а истинско, дълбоко призвание. Добродетелите, проповядвани в християнските свещенни книги тук бяха не само цитирани фрази, но основа на всекидневието. И ако си спомним думите на свещеника по време на брачна церемония в църква: „да станат двамата една плът“, то тази мисъл бе достатъчна, за да представи новите ми познати.

Гостоприемните домакини бързо наредиха вечерята и всички се събрахме около масата, над която се спускаше лампа с абажур във формата на Витлеемска звезда. Изпяхме кратък църковен химн и вечерята започна.

Меката топлина, излъчвана от теракотните плочки на догарящата камина и лекото шампанско бързо прогониха умората от пътуването ми. Зад гърба ми на стената висеше интересно пано, съчетание от бродерия, апликация и дърворезба, което представляваше езеро, с тръстики и цветя, в които се криеха насекоми и животинки, а над тях прелитаха птици, изцяло изработени от дърво. Съпругата на пастора обясни, че те двамата са изработили паното. Малките цветни фигурки, представящи ангелски концерт, дървената пирамида с коледни сцени на поклонението на мъдреците и овчарите и важния немски хусар-лешникотрошачка, бяха наредени върху креденца в стаята. Окоето различаваше във фигурките фолклорния наивитет на изкуството от областта Ерцгебирге, което е прочуто далеч зад границите на Германия. Коледната елха отново засия.

След вечерята домакините ми показаха цялата къща. От просторното антре се влизаше в хола, където семейството прекарваше през деня. Две други врати водеха в кабинета на пастора и в малка дърводелска работилница, където той упражняваше своето хоби. Пасторът бе направил голяма част от украсата на църквата сам. Най-интересното в кабинета бе колекцията от старопечатни немски молитвеници-песнопойки, някои от които издадени преди четири века.

Стълба от тъмно дърво водеше към горния етаж. Там бяха спалните и стаите за гости, много от които семейството не използваше. Най-забележителна бе музикалната стая. На малкия чер роял понякога свирех на четири ръце с любезната домакиня по време на престоя си там, или

акомпанирах на двамата братя. Госпожа Бьокинг умееше да свири на блокфлейта и на виола да гамба и ние набързо направихме домашен квартет. Андреас бе събрал малка колекция от барокови флейти, та пожела да ми демонстрира тяхната звучност.

Тъй изминаха няколко дни и дойде неделята. Бях много любопитна да посетя църковната служба и да чуя госпожа Бьокинг на органа. Сутринта в празничния ден, още докато закусвахме, пасторът включи автоматичното устройство и тежките, плътни тонове на камбаната огласиха равнината. Къщата бе свързана с църквата посредством дълъг коридор така, че не бе необходимо да се излиза на двора. Госпожа Бьокинг зае мястото си на органа и оправи огледалото, в което следеше действията на олтара. После включи механичното устройство и органът въздъхна от въздуха навлизащ в тръбите. Тя огледа регистрите, нагласи нотите и когато се стопи и последния камбанен звън, започна да свири. Всички богомолци долу се изправиха с молитвеници в ръце и погледнаха номера на песента, означен върху наредени дървени плочки на табло до олтара, като в това време пастор Бьокинг бавно и тържествено се отправи към него по централната пътека. Инструменталното въведение завърши и богомолците запяха стройно, съпроводжани от органа.

Седях като замаяна. Всичко ми се струваше сън и не исках той да свършва. Тогава още не знаех, че съдбата ми е отредила да присъствам на много такива богослужения – протестански и католически, да седя понякога на мястото на кантора, да изричам молитви пред олтара. Бялата, скромна църква, празничното настроение на хората, черната, надиплена тога на пастора, органната музика и песента ми пречеха да повярвам, че събрания тук народ също живее с проблеми, подобни на нашите – в моята родина, макар че тук всичко бе по-друго.

Когато свърши службата хората наобиколиха пастора и съпругата му, коментираха проповедта, в която пасторът разказа за делото на светите братя Кирил и Методи и за славянската азбука. Задавах се много въпроси. Андреас ме запозна с някои приятелски семейства. Всички се интересуваха от България и най-много от Черноморието. Времето бе меко за сезона и ние дълго приказвахме на двора. Отзад бе селското гробище. Няколко стари семейни гробници доказваха, че селото съществува отдавна и вероятно тук се съхраняват тленните останки на феотдалите-владетели на областта.

Каменните статуи на умислени ангели с прибрани криле, сякаш още тъжаха за покойниците, които отдавна вече никой не помнеше. Старите и нови паметници бяха еднакво добре подържани, та бе трудно да се разбере къде живите потомци посещаваха своите мъртви и къде родът бе свършил.

В съседство с гробището ми показаха градината, където през пролетта пасторското семейство засаждаше зеленчуци. Когато запитях госпожата не се ли смущават от близостта на гробището, тя ми отговори: "Какво неприятно може да има? Ние всички сме смъртни и е добре да си спомняме, че всичко тук на земята е преходно. Важни остават делата ни и вярата в Бога."

На следващата сутрин, едва дочаках да станат домакините и след закуската помолих госпожа Бьокинг да отвори органа, ако е възможно и да ми покаже как да си служи с педалите, за да се опитам да посвирия. Знаех, че това е много трудно. Моето спотаено желание добиваше реални очертания. Госпожата ми обясни основните положения и аз започнах да свързвам едвам-едвам основните акорди на I, IV и V степени⁴ в различни тоналности.⁵ После изсвирих съвсем бавно една елементарна пиеса, в която педалът се държеше през цялото време върху един тон и накрая скачаше в тониката.⁶ Свирих и не усещах студа в църквата и премръзналите си ръце. Внезапно чух гласа на госпожа Бьокинг: "Майя, ти свириш вече трети час в този студ, хайде прибирай се, ще се разболееш. Пък и за обяд е вече време. Не бива да се бавим, защото веднага след обяд ще дойдат децата за часовете по катехизис и аз трябва да приготвя стаята."

Завърши моето първо докосване до желанния инструмент. След обяда заминахме с двамата братя да разгледаме близкия град Мюлхаузен, известен като градът на Томас Мюнцер. А пасторът и жена му останаха да запознават децата с истините на вярата.

Няколко дни по-късно завърши и моята ваканция и аз потеглих за България. Връщах се с твърдото намерение да опитам да осъществя мечтата си.

Бележки:

1. Тюрингия – област в Германия.

2. Каспар Давид Фридрих – (1774-1840) – немски художник романтик.

3. Барок –(1611-1750 приблизително) –художествено направление в изкуството характерно с пищност, помпозност, но и с изящество. В интериорите на дворците и църквите – често живопис, стенопис и скулптора така майсторски се сливат, че отдалеч трудно може да се различи къде завършва едното и започва другото.

4. Акорди на I, IV и V степени – главните акорди, които определят всеки лад – мажор и минор.

5. Тоналност – гама с определен основен тон.

6. Тоника – основен тон на гама.

6.

Повтарях упорито първите два реда от пиесата на Букстехуде.¹ Свирех съвсем бавно като се стараех да не поглеждам педалите. С мануалите² нямах проблеми, но координацията ръце-крака бе трудна. Струваше ми се, че никога няма да науча гладко тази творба. Спомнях си думите на професора, който напомняше да се свири бавно, да се осмисля всяко движение в педала. Въпреки упражненията, на урок не излизаше както трябва. Професорът бе строг, нетърпелив и с право преценяваше, че начало на обучение в зряла възраст създава доста затруднения. Кой от хората тук можеше да разбере какво значи да осъществяваш желанието на живота си толкова късно, когато винаги до сега са ти пречили. Нима някой тук би повярвал, че бюрократичната социалистическа машина в България имаше решаващ глас в определение броя на лицата, специалностите и братските социалистически държави, в които евентуално да се следва. Нима биха ми повярвали ако им разкажех как на няколкократно ми молби в министерството на културата да ми се разреши да уча желания инструмент в тогавашната ГДР, само при думата орган, чиновниците страхливо поглеждаха и с неприязнен поглед сухо ме отправяха:”Нямаме такава спогодба”. Дни преди да пиша тези редове разбрах, че в епохата на социализма по неписани разпоредби родното национално радио е избягвало да пуска записи с органна музика, за да не размърда дремещите религиозни чувства на българските православни граждани. Кой от студентите тук можеше да разбере, че за нас, обикновените хора от източния блок бе изключено да учим в институтите на капиталистическия свят. И ако комунизмът не се беше сгромолясъл тъй внезапно, аз никога не бих могла да дойда в Регенсбург. Да, вездесъщата партия у нас изпращаше само верните си

хора на Запад, а за останалите имаше една единствена възможност – ако имат късмет да се озоват нелегално там, като цената за това бе твърде висока: да се примирят с мисълта, че не ще видят вече близки и дом в родината си. Аз не се сърдех на колегите си, че не ме разбираха. Те четяха във вестниците за нашия свят, но не бяха живели в него. Комунизмът си беше отишъл, отишли си бяха и моите младежки години – най-подходящи за учене.

Продължавах да се упражнявам и за да разнообразя работата си опитвах да импровизирам мелодия върху песен от католическия молитвеник-песнопойка – дейност, с която се занимавахме в часовете по литургическо свирене. За пръв път опитвах да импровизирам, спазвайки определени правила. Постепенно, както ми се струваше, сполучих да изсвиря прилична мелодия, която да бъде интонационно близка с песента от молитвеника. Професорът напомняше да се импровизира всеки ден, макар и броени минути, за да се свикне и да се добие необходимата сръчност.

Бях пристигнала скоро от България и редовно свирех на орган едва от две седмици. На мен самата ми бе ясно, че бързо нищо не се постига. Все още не можех да свикна с изискванията на професор М. Разбирах раздразнението и досадата му, когато се занимаваше с мене, седях плахо на органната пейка и свирех със страх. Той сигурно не бе се занимавал досега с начеващи органисти и вероятно се ядосваше, че си губи времето. Но какво можех аз да направя? Спомнях си за моите начинаещи ученици по пиано в България, които по същия начин ме ядосваха. Мълчах си, страхувах се, но продължавах. Желанието ми да уча орган не намаляваше. Напротив, исках да докажа на себе си, че мога да се науча не по-зле от германските си състуденти. А те свиреха отдавна на този инструмент и някои от тях навлизаха в голямата органна литература. При разговор с колеги разбрах, че и други са учили при моя професор, но се бяха преместили при други преподаватели, неиздържайки характера му. Съветвах ме и аз да сторя същото. В мен се породих желание да им докажа, че с този човек може да се работи. Аз оценявах неговия огромен талант и ерудиция. Вече не знам как стана, но нещата скоро се промениха. Директорът на академията ме срещна случайно един ден и на въпроса му как протичат заниманията по орган, аз се опитах деликатно да обясня моето притеснение. С по-ограничения ми речников фонд на чуждия език, вероятно не съм била съвсем правилно разбрана. Но думите че съм доволна повторих два пъти. На

следващия ден за моя изненада, професорът пристигна засмян, спокоен, а това успокои и мене. Започнах да свиря уверено и пиесата прозвуча чисто и гладко. Не бях сигурна дали професорът и директорът бяха разговаряли, но и моите колеги, които свиреха след мен, излязоха също така спокойни и доволни.

Уроците потръгнаха и аз с нетърпение очаквах деня, в който професорът идваше. Понякога го виждах от прозореца на стаята си като се отправя към близкия магазин, за да си купи нещо за ядене. Досещах се, че не идва от къщи, а вероятно от лекции в близкия град. Носеше маслено-зелен лоден, доста дълъг и кафява шапка. Костюмът му беше в същия модернизирания тиролски стил. Такива дрехи се носеха много в Бавария и се продаваха в специални магазини. Хората ги купуваха, защото бяха удобни, практични и елегантни. В очите на моите млади състуденти обличането на традиционни дрехи бе признак на остаряване и те често добродушно се шегуваха с някои от преподавателите, пък и с мен. Понякога се налагаше да почакаме повече нашия професор и унесени в разговори усещахме, че е дошъл по дирята аромат от лулата му в коридора. Тогава започваше часът по литургическо свирене, в който бяхме по двама-трима. Професорът обясняваше, понякога и показваше. Неизменно обаче познаваше кога се импровизира направо и кога студентът си е съчинил, написал и научил на изуст „импровизацията“. Тогава изискваше да се изсвири нещо съвсем ново. Понякога работехме върху една и съща песен от немския католически репертоар и всеки от нас предлагаше своето решение. След часа коментирахме помежду си импровизациите и взаимно си подхвърляхме нови идеи, или си доизяснявахме това, което ни бе обяснил професора.

След общия час идваше ред на индивидуалните уроци. Тогава се занимавахме с органната литература. С течение на времето свикнах с инструмента и се научих да подбирам регистрите на пиесите сама.⁴ Органът на който свирехме бе правен специално според бароковия образец⁵ и ми трябваше време да свикна с по-тесните педали и с разделените по средата в регистрите мануали. Професорът не ми разрешаваше да установявам точно регистрирането, за да се науча да го определям правилно при всеки орган, защото известно е, че няма два съвсем еднакви инструмента. При органа разнообразието е действително огромно. В академията имаше график за

упражнения на студентите при всеки един от тринайсетте органа. Понякога ние съзнателно си разменяхме стаите, за да можем да свирим на различни инструменти и да свикваме с разнообразните възможности на всеки от тях. С удоволствие приех тази идея, от която разбрах, че имам само полза. Аз забравях, че по това време в България броят на органите не достигаше повече от броя на пръстите на едната ръка.

За нас студентите в католическата академия органът беше основен инструмент и за да се запознаем по-основно с него изучавахме в отделни часове устройството му. Този предмет преподаваше господин К., главният органист на градската катедрала и душата на музикалния живот в града. Удоволствие бе да слушаме свиренето му. Пролетния сезон, когато времето се затопляше и в старата миноритска църква⁶ – днес част от градския музей, бе възможно да се седи спокойно, господин К. Изнасяше органични концерти, организираше и участваше в концертни програми и с други свои колеги.

Предмета, по който преподаваше бе труден, особено за нас – чужденците. Лутахме се през лабиринти от механични, пневматични трактури⁷ и гори от тръби – дървени, цинкови, месингови, мензурни и безмензурни, като всичко това трябваше ясно да обясняваме, или да чертаем. Много от тази терминология нямаше езиков еквивалент в моя български, както и органът като инструмент бе чужд за родната ми култура.

Учехме и свирехме по цял ден. Ударите на гонга разделяха времето ни от 8 часа сутрин до 18 след обяд на 45-минутни интервали. Без значение дали дневната програма запълва цялото време, или пък се учеше по 2-3 часа, биологичният ми ритъм се нагоди към учебния. Скоро установих, че с каквото и да се заемех обикновено го извършвах в границите на академичния час, без да съм поглеждала часовника. А от часовник почти не се нуждаех, тъй като от прозореца на стаята си виждах съвсем ясно циферблата на градския. Стаята ми се намираше на последния – трети мансарден етаж в нашия уютен дом-училище, бил преди три века августински манастир⁸. Сградата заграждаше правоъгълен двор, който бе отворен само между църквата и концертната зала. Стаята на портиера до главния вход напомняше малка пощенска станция, информационно бюро и какво ли не още. Усмехнатите и любезни портиерки бяха на разположение на преподаватели и студенти. Тяхното присъствие от ранна утрин до късна вечер създаваше приятното усещане, че в

големия общ дом си винаги очакван. Тъжно бе единствено през ваканциите, когато празната заключена портиерска стая тягостно мълчеше. В учебно време гласът на дежурната портиерка често долиташе в коридори и учебни зали, за да съобщи, че някой е търсен по телефона и е очакван да се яви на най-близкия апарат в сградата.

До портиерната висеше на стената гербът на диоцеза⁹, чиито символи – владишки жезъл и тиара и надписът с името на училището над него вдъхваха респект и уважение. Белите мраморни централни коридори, блестящи от чистота, с репродукции на стари графики и страници с григориански невми¹⁰, увеличени и поставени в рамки по стените, оформяха първото бегло впечатление на посетителя. Вътрешните коридори към учебните и жилищни стаи, както и самите помещения, бяха покрити със широк, лакират паркет, подобен на този, срещащ се в прочутите музеи и галерии. Двойните солидни дървени врати, някои дори тапицирани не пропускаха навън от стаите за упражнения водопада от тонове. В коридорите бе спокойно. Музиката от стаите сякаш долиташе едва-едва от далеч. Неволно си спомних родната престижна музикална академия, в която за да се проведе спокойно изпит по писмен солфеж, заниманията в поне десет стаи наоколо трябваше да се преустановят.

Бях излязла от упражнения в една от стаите на втория етаж. До времето за вечеря оставаха броени минути. За разнообразие, докато чаках да чуя ударите на гонга, разглеждах снимките на предишни випуски, окачени по стените на вътрешния коридор. Тези, от по-ново време ми бяха по-интересни от другите – в долния коридор, защото мнозина от преподавателите, които познавах, можех да различа между тогавашните студенти. Вглеждах се в техните младежки лица и намирах, че времето не ги бе съществено променило. Лицата от снимките във фоайето на първия етаж ми бяха непознати. На първите снимки, правени възможно най-рано след откриване на академията, броят на преподаватели и студенти бе чувствително по-ограничен. Модата от началото на двайсети век придаваше важен и тежък вид на всички. Те приличаха по-скоро на сенатори и министри, отколкото на музиканти, като при това бе трудно да се отличат студентите от техните преподаватели. Снимките бяха подредени по години и с приближаване на съвременността се забелязваха все повече лица на жени, плахо усмихнати

между строги мъжки погледи. Фигурите на млади монахини от времето на 30-те години на века отстъпваха все повече място на жизнерадостни момичета с различна възраст.

Докато разглеждах с интерес снимките, гонгът удари и по стълбите надолу се озовах между група колеги, излезли току що от последния за деня учебен час. Те оживено коментираха някакъв техничен проблем. Забързахме по стълбите и скоро бяхме в трапезарията.

Бележки:

1.Дитрих Букстехуде (1637-1707) – немски композитор, живял в Любек, писал много органна музика.

2.Мануал – клавиатура.

3.Литургическо свирене – музикална дисциплина, която включва предимно съпровод на песните и месата, изпълнявани от богомолците на светата литургия. Литургическото свирене предполага и импровизация върху църковните мелодии

4.Регистри на пиесите много от произведенията за орган нямат точно обозначени регистри. Това прави изпълнителя според познанията и вкуса си, а така също и в зависимост от конкретните възможности при всеки орган. Регистрирането е част от изкуството на органиста.

5.Разделени по средата в регистрите мануали – в епохата на барока често при строежа на органите едната половина от мануала притежава дадени регистри, а другата – съвсем други. Това се има пред вид при регистрирането, защото в противен случай половината, за която дадени регистри не съответстват, остава глуха.

6.Миноритска църква – църква на Миноритския орден – ордена на малките братя на свети Франциск. Това е разновидност на Францисканския орден.

7.Трактура – вътрешно устройство на органа, където въздуха задвижва сложен механизъм, за да зазвучи тона.

8.Еремити-августинци – обществото на еремитите-августинци е създадено от кардинал Рихард Анибалди и папа Александър IV с була (1256г.) Всъщност това е обединяване на стари еремитски групи с разновидността им на просещите монаси на основата на традицията, утвърдена от св. Августин. В XI-XII в. тези общества са много силни. Занимават

се с душепастирска дейност. В дрехите им преобладава черният цвят, за разлика от доминиканците, затова се наричат „черните братя“.

9.Диоцез – църковен окръг.

10.Григориански невми – особени знаци – точки, черти, с които са записани старите песнопения на Западната църква.

7.

Когато отивах към центъра на града, обикновено минавах по стария мост. В празнични дни движението не бе толкова оживено, а и при хубаво време често се спирах и наблюдавах реката. В планината бяха паднали обилни валежи, Дунавът бе повишил нивото си и буйните вълни подхвърляха с голяма сила и скорост отломки от дървета и камъни. Доставяше ми удоволствие да хващам с поглед някой от тези влачени от водите предмети и да си измислям въображаеми истории по пътя им. Ето например това дърво, изтръгнато с корен от планинска буря, бърза надолу и утре други хора ще го видят, увлечени в разговор на някой от Будапещенските мостове и зарадвано ще отбележат, че най-после е дошъл краят на есенната суша.

Мислите ми следваха завоите на Дунава и неусетно доплуваха до брега на град Русе – в родината ми. Виждах себе си – неопитно, смаяно от житейската промяна момиче, облечено в тъмносиня гимназиална униформа, ученичка в така желаното средно музикално училище, как се разхождам по високия кей, впила очи в румънския бряг отсреща, нисък и потънал в гъста зеленина, същинска джунгла. Разхождах се малко тъжна, нали за пръв път живеях сама на квартира, при чужди хора и за всичко трябваше да се грижа. Зад гърба ми, след завоя на стръмната улица се издигаше странна в архитектурата си църква и по-скоро интуицията, отколкото информираността ми нашепваха, че църквата е католическа. За мен това беше тогава величествена катедрала, която видяната по-късно църковна архитектура превърна в скромна църквичка. Ала първите впечатления са винаги най-силни. И когато наскоро отидох там по работа, вече като специалист по църковна музика, се изненадах, че църквата се е смалила. Наложих се сестрите бенедиктинки¹, които работеха там, дълго да ме уверяват, че наистина височината на камбанарията не е намалявана вследствие на ремонт.

Градът, в който започвах сериозното си музикално образование имаше облик по-различен от другите български градове. Възникнал като пристанище на Дунава, в миналото станал порта към красивата столица на Австроунгарската империя, той напомняше бледо, умалено копие на Виена. Заселилите се тук австрийци и германци като търговци и майстори са пренесли архитектурния стил, господствал в Средна Европа от края на XIX и началото на XX век. Няколко улици излизаха лъчеобразно на централния площад, украсен с паметник, символизиращ свободата и елегантна сграда, в която се помещаваше театъра. Музикалното училище, малко по-нагоре на широката улица беше построено също в подобен стил, но съобразно изискванията на католическия колеж, който то някога е било. Концертният ни салон бе просторен с хубава акустика и старинни кристални полилеи, та на мен ми ставаше ясно, че всичко това не би могло да се направи и обзаведе в нашата действителност. Единствено не се досещах за какво служеше голямата мраморна мида, монтирана до вратата от вътрешната страна на залата. Вероятно наливаха вътре вода, но защо – не знаех, или просто бе направена така – за украшение.

От Русе мислите ми отскочиха към родния ми град Габрово. И там имахме река, която два пъти в детските си години видях буйна и размътена. В някогашната далечна пролет ли, есен ли, Янтра влачеше също дънери на откъртени дървета и какво ли не още и заплашително бушуваше. Мостът бе пред прозорците ни и мисля, че първите съзнателни впечатления от заобикалящия ме свят са свързани именно с реката и моста. Той бе толкова близо, че можехме да различим познати, когато минават по него. На двата му края имаше фигури – мъж и жена, разкъсващи вериги и два лъва потъмнели от времето. Изпитвах страх и отвращение като минавахме покрай тях. А още по-близо, точно срещу кухненските ни прозорци, в средата на дълбокия речен вир се издигаше невисока скала-остров. С течение на годините в насъбралата се пръст между камъните бяха израсли лилави люляци и ниски храсти. Старите поколения габровци, обхванати от желание да скътат в паметта си легендата за създаването на града, бяха поставили в средата на островчето голяма статуя на полу-легендарния основател на селището Рачо Ковача. Зиме снегът обличаше в бяла премяна мощната му фигура, мятеше му шапка на главата и бели мустаци на лицето. Наковалнята пред него тогава приличаше на маса, застлана с бяла покривка. Той си „работеше“ все така

невъзмутим и индиферентен към грозния сив обелиск с петолъчна звезда, забит безвкусно зад гърба му. Обелискът пък вероятно се стремеше да подчертае класовата същност на ковача и да напомни на младите поколения, че легендите са си легенди, но щастливото бъдеще ще им осигури само всесилната партия. Разбира се, тогава моята детска глава не проумяваше идеологическите претенции на времето и аз мислех, че звездата трябва да се възприеме като искра, хвъркнала от наковалнята на Рачо. Вече като ученичка разбрах, че родният ми град е възникнал действително от ковашко селище, в което търговските кервани са спирали да подковават конете си преди да потеглят към Балкана. Коритото на Янтра бе доста дълбоко, но не много широко. Надвесените над реката къщи на отсрещния бряг се притискаха до противоположния край на моста. Ала най-дълго се заглеждах към хълма със странното име Баждар, с амфитеатрално построените къщи с керемидени покриви. Хълмът завършваше с борова гора. От прозореца се създаваше впечатление, че последната редица къщи са почти в гората. Мислила съм си винаги, какво ли има зад гората и как изглежда света по-нататък. Детското ми въображение превръщаше скромната горичка в страшен лес, пълен с диви животни.

Къщата, в която живеехме бе една от редицата сгради, плътно прилепени една до друга. Входът бе откъм улицата, успоредна на реката, а между къщата и улицата имаше малка полянка, която бе оформена като градска градинка. На трите пейки там можеше всеки да поседи, но хората рядко се заседяха, та ние, живеещите наблизо я имахме като наша градина, в която играехме със съседските деца. Старите собственици на къщата, в която живеехме, бяха засадили хубава елха точно в средата на градинката. Отделно всяка къща имаше двор, по-точно казано – тесен проход до входа, винаги мрачен и студен, защото постройките пречеха на слънчевите лъчи да проникнат там. Дървената част на входната врата бе стегната от желязна решетка, изкована във формата на лира. И днес ми става смешно, като си припомня какъв въпрос ми зададе едно от децата, някогашна приятелка в игрите: „Защо има лира на вашата врата? Да не би тя да показва, че свириш на пиано?“ От вратата нагоре тръгваше стръмна, извита дървена стълба. Общината бе национализирала къщата на предишните собственици и тя бе пълна с квартиранти. Над нас живееха други хора, но широката тераса горе се ползваше общо от всички. Тя бе удобно място за игра, но не при горещ ден. От

там виждах цялата крайбрежна улица нагоре, срещу течението на реката. Ако се тръгнеше по нея се достигаше до друг мост, строен преди около две столетия. Наблизо зад един малък завой по традиция се събираха и чакаха клиенти файтоните. Да, аз помня габровските файтони, които в моето детство бяха основно превозно средство на градския транспорт. Хората ги ползваха обикновено като пътуваха до гарата. Всеки файтон имаше широка, тапицирната седалка, като кресло и доста място да побере 2-3 куфара, а понякога файтонджията вземаше багаж и на капрата. Когато валеше дъжд спускаше гюрук над седалката да не се мокрят пътниците. От двете страни на капрата файтоните имаха своите големи фенери и вечер често виждахме по моста как мъждукаха жълтите светлини на някои от тях.

Нашето семейство използваше услугите на файтоните. Щом ще се пътува с повече багаж, дядо ми ангажираше файтон от предишния ден и в уречения час чувахме прегракналия звук на гумения клаксон пред вратата. Така една лятна ранна утрин тръгнахме за град край морето. Още звучи в ушите ми равномерния тропот на конете по изтъркания паваж на улицата. Беше ми забавно да гледам ритмично раздвижените им гърбове. И тъй като файтонът е открит и пътува много по-бавно от моторния транспорт, пътниците поздравяват с усмивка, или махват с ръка на познатите си съграждани. Разбира се в един малък град това си има и своето неудобство. Заминаването ти, или пристигането често се коментира от любопитните. Дядо ми имаше познат файтонджия и винаги викаше обикновено него. На гарата той ни помагаше да пренесем багажа до влака и винаги пожелаваше приятен път и щастливо завръщане. Години по-късно, като студентка отидох в Габрово на сватба на моя братовчедка. Последният останал от старите файтони бе на автогарата. Без колебание го предпочетох пред градския автобус. Файтонджията се оплака: „Нямам клиенти и това е вероятно един от последните ми курсове. Искам да продам конете, занаятът си отива. Хората предпочитат автобусите, колите. Пък и скъпо им се струва, няма и километър – един лев. Кой ли пък има време да се влачи едва-едва с файтон. Всички бързат, само отпускарите могат да си позволят да се мотаят така, ама те пък няма да дойдат в Габрово.”

Но аз си спомням и друг един файтон, единствен в града, който кой знае защо така неволно изплува в паметта ми.

Отново гледам към моста от кухненските прозорци. Не съм усетила кога баба е застанала зад мене. И изведнаж – странна процесия се заниза по моста и пое бавно пътя, който водеше извън града. Свещеник в черно, със златист епатрахил и дякон редом с него, носещ голям черен кръст вървяха, следвани от особен вид файтон, не като този, с който отивахме на гарата. Нямаше седалка, а само равна платформа, богато украсена с бронзови гирлянди от цветя и глави на ангелчета. Спираловидно извити колонки в четирите ъгъла поддържаха скромния черен покрив на загадъчния файтон. На платформата отдалеч забелязах продълговат сандък, чийто капак, целият обсипан с бели цветя хармонираше на бронзовата украса. На капрата седеше файтонджията, но не бе като нашия познат, облечен с груби, шаечени дрехи и каскет на главата, а напротив – с твърде официален черкостюм и с висока черна шапка на главата. Той замислено подръпваше поводите на двата коня. Гърбовете на конете бяха покрити с черни наметала, обточени покрая с поизвехтяла сребриста сърма. Зад файтона вървяха бавно група хора в тъмни облекла, а една възрастна жена в средата едва се олюляваше, подкрепяна от двама по-млади мъже.

Впивах очите си в чудния файтон. Любопитството ми не изтрая и изригна вулкан от въпроси: „Бабо, гледай! Какво хубаво файтонче! Кога ще се повозим на него? Какво ли карат? Ами файтонджията защо е така облечен? Защо хората вървят отзад пеша да се изморяват? А защо не качат онази леличка на файтона?“ – питах неспирно аз. За пръв път виждах подобно нещо.

„Дете, дете, знаеш ли кои се возят на това файтонче“ – отговори баба също с въпрос. „Кои бабо?“ „Умрелите“. „Как така умрелите? Те кои са и къде отиват?“ – продължавах да питам аз. „Умрелите са тези, които вече не са със нас, а ние само си спомняме и говорим за тях“ – продължи баба. „А какво значи да е умрял човек? Той сам ли заминава някъде, или някой го взема насила?“ „Този, който е умрял просто заспива завинаги и затова го откарват далеч, далеч оттук. Откарват го с това файтонче. Той лежи в сандъка вътре, заспал завинаги. А файтончето се казва катафалка. С нея возят само покойниците, умрелите. Живите никога не се качват там.“ „Ами защо най-отпред върви отеца от църквата, който ни идва на гости и напръска стаите с вода от едно менче?“ „Отеца ще изпрати покойника и ще се помоли за него на Бога, та душата му да отиде на небето. Затова върви най-отпред.“ „Бабо,

умрелият стар ли е?” „Стар е, стар, много е живял и вече се е уморил да живее. И стига вече си ме разпитвала” – досадено отвърна баба.

Детското ми разбиране се сблъскваше сас странен факт: Хората не живеят вечно и идва ден, когато те изчезват. Това много ме смути. Отдръпнах се от прозореца и се замислих. Как така – душата му ще отиде на небето? Значи не той самия, а само душата му? – размишлявах аз. А къде е тя и всички ли хора имат души? Ами аз имам ли, като съм малка? Сигурно малките деца имат малки души. Ами какво е душата? Може би част от мене, но коя? Сърцето, или главата? Само душите на старите хора ли отиват на небето, или на всички?... Ами да, разбира се – блесна в ума ми неодавнашен разговор с баба. Нали ми обясни веднаж, че на небето ангелите свирят на орган и затова аз сега не мога да ги видя. А този човек в катафалката скоро ще ги види, но...няма никога да се върне обратно на земята. Колко е страшно всичко това! Сега ако умра, значи вече няма да ме има, няма да играя с децата в градинката, не ще мога да си приказвам с баба, с мама, с дядо и с татко и те няма да могат да дойдат при мен... Но децата сигурно не умират, нали баба ми обясни, че този човек е стар, че се е уморил да живее и е поискал да умре. Последната мисъл ме успокои и аз се заех отново с моите игри.

Тогава още, в моето малко, ограничено детско битие не бих могла дори да си представя, че след много години, погребението на непознат за мене човек ще се превърне в дълбоко преживяване, ще успокои разтревожената ми душа и ще ме изтръгне от самотата в една далечна страна, която ще обикна завинаги.

Бележки:

1.Бенедиктинки – монахини от Бенедиктински орден, основан от св. Бенедикт от Нурсия. Първият манастир е от 529 г. в Монте Касино. Най-старият католически монашески орден.

Коледните и новогодишни празници преминаха неусетно. Зимните дни нарастваха, макар и незабалажимо. Пролетта се събуждаше все още плахо, неуверено. Наближаваше началото на Великия пост¹. Седмичата преди Пепеляна сряда² бе времето на карнавала. Ние предвкусвахме вече сладостта на веселието. Разговорите се въртяха често около това как да се отпразнува традиционния празник така, че да бъде по-интересен от миналогодишния.

Учебните занимания твърде интензивни, запълваха дните ни от ранна сутрин до късна вечер. Всеки ден поглеждахме голямото табло долу във фойето за нови съобщения. Понякога се провеждаха интересни семинари, или пък се налагаше внезапна промяна в учебния план по различни случаи.

Една сутрин прочетохме съобщение, с коеторъководството на академията нареждаше участие на концертния студентски хор в служба-реквием³ в градската катедрала за епископ проф. Д-р Рудолф Грабър.⁴ През следващите три дни се отменяха всякакви лекции и единственото ни задължение ставаха продължителните хорови репетиции. Разбрах, че ще се пеят вероятно трудни творби, които се налагаше бързо да бъдат подготвени. Четяхсъобщението с известно разочарование. Отскоро бях навлязла в позабравения ритъм на студентския живот и не ми се искаше отново да го нарушавам. Към това се прибавяше и адаптирането ми към новата среда, което се оказа не съвсем леко. Обичах Германия, но познавах повече другата – някогашната ГДР. Тук се чувствах в различен свят. Струваше ми се, че хората не са така отворени и общителни. Учтивостта ми към всички не преминаваше границите на доброто възпитание. Не можех да мина бариерата на уединението си. Повече мълчах и предпочитах стаята си. Мислех за дома, за близките си, сякаш още не бях пристигнала. На стенния календар в стаята отмятах дните на престоя си тук. Те не намаляваха бързо и аз се угнетявах от чувството, че ще живея тук цяла вечност. Моето желание се бе сбъднало, но аз някак си не се радвах и вероятно причина за това бе самотата ми. Познавах малка част от новите си колеги, но бях твърде далеч от тях. Беглите разговори в коридорите, или в трапезарията сигурно оставяха у другите впечатление за мен като за крайно затворен човек. Не можех да си представя, че изведнаж ще прекарам цели три дни измежду всички.

До мен неусетно застана колежка от четвърти курс, с която се познавах. Тя четеше същото съобщение, но по израза на лицето ѝ разбрах, че е доволна от отмяната на учебните занятия.

„Е, жалко за човека, но пък ние три дни само ще пеем“ – продума тя. „Всеки ден толкова различни дейности – орган, пиано, упражнения, четене. Най-последно ще се поразтоварим. Пеенето е едно от любимите ми занимания“ – говореше повече на себе си тя.

„А кой е проф. д-р Рудолф Грабър? Ти познаваш ли го”

Лично не го познавам, но съм слушала, че този човек е направил много за Регенсбургския диоцез” – разприказва се тя – „чувах, че е преподавател в теологическия факултет, организирай е Източно-православния институт в града, писал е книги, а и за нашата академия има заслуги. Това само ми е известно за него, но навярно дейността му не се изчерпва до тук. Аз не съм от този диоцез и не съм особено информирана.”

„Е, ще научим повече за него от проповедта на службата”- вметнах аз. „А как ли е изглеждал?”

„В трапезарията, като застанеш срещу кръста, портрета му е от ляво на групата на разпятието, досещаш ли се? Е, тая снимка е сигурно от преди 20 години, защото както виждаш тук пише, че е починал на 86” – обясняваше колежката ми.

Споделих, че с неособено желание ще пея, а тя отвърна:

„О, какъв човек си ти. По-добре ли е да те изпитват всеки ден, отколкото да пееш в хор? Пък и изпитите са далеч, ще имаш време да се подготвиш. Ще видиш, че ще ти хареса да пееш в концертния хор! Пяла ли си някога в хор?”

„Пяла съм като дете. В нашата консерватория нямаше студентски хор. Има такъв щатен, който студентите по хорово дирижиране дирижират на изпити и концерти.”

„Е, при нас е друго. Знаеш ли каква чудна акустика има в катедралата, особено когато е пълна с хора. Ефектът на музиката е поразителен. Ще чуеш.”

„Вероятно е така” - отговорих и тръгнах към стаята си. Реших да посветя останалите часове от деня на упражнения, за да компенсирам времето от предстоящите дни. Заинтересува ме личността на покойния епископ, но студентите знаеха малко за него. От портрета гледаше лице с правилни черти, а зад тънката рамка на очилата замислен, волеви поглед бе отправен напред, зареян сякаш в бъдещето. Образът говореше за деен, деловит характер, за пълно отдаване на вярата и служението на хората. В момента не подозирах колко важна за мен щеше да се окаже предстоящата служба-реквием. Не допусках, че смъртта на непознатия за мен епископ ще ме сближи с колегите

ми, ще събори бариерата на отчуждението, ще направи да се чувствам частица от хората на Регенсбург, да милея за този град. Бог бе промислил така.

На другата сутрин се събрахме в концертната зала – най-голямото помещение в училището. Нотите получихме в папки и репетицията започна. Първото изпяване беше, за да се запознаем с произведенията. Нашият преподавател не ни спираше, а ние се стремяхме пеейки да слушаме всички хорови партии, за да си изясним хармонията, строежа на музикалната мисъл и фразата. След прочитането на текста започна работата върху подробностите. Изработвахме поотделно всяка фраза и после я свързвахме с предхождащата. Пеех в сопрановата партия, според гласа си, определен като драматичен сопран. Не усетих как лесно ме увлече пеенето. Възвърнах си едно позабравено от детските години удоволствие. Сега бе още по-приятно, защото всички свободно четяхме текста и се ориентирахме за интерпретацията по жестовете на диригента. Като деца пеехме по слух и заучаването на музиката бе тежка и изморителна дейност. Очаквах с нетърпение следващите репетиции и особено генералната – в самата катедрала. Репертоарът предвиден за случая включваше разнообразни творби: григорианско песнопение, романтични и съвременни църковни песни, части от меса на Райнбергер.⁵ При специални поводи, когато на академията се възлагаха отговорни участия, свързани с религиозния живот в града, към концертния хор, в който пееха само студенти от III и IV курс, се присъединяваха и II. Така се събираше цялото училище – повече от 100 хористи.

На 6 февруари градът осъмна в гъста мъгла. В 10 часа започваше реквиема и погребението на д-р Рудолф Грабър. Още в 9 часа цялата академия се заизнизва по новия мост към катедралата. Едни бързаха напред, други по-спокойно на групи разговаряйки още не бяха стъпили на моста. В мъглата се извисяваха призрачните очертания на катедралата. Събрахме се в двора на катедралата, вкупом влязохме вътре и веднага се наредихме на олтара. Пространството наоколо бе изпълнено с богомолци. От мястото ни между бароковия и модерния олтар⁶, можехме да наблюдаваме главния кораб⁷ на църквата, както и хора⁸ – непосредствено срещу нас. На срещуположните редици на амфитеатрално разположените пейки с високи облежала седяха високопоставените гости – епископи и кардинали. Червеният и лилав цвят на одеждите им искреше на обилното осветление от

допълнително поставените прожектори. Министранти⁹ в бели облекла от различни възрасти посрещаха гостите и раздаваха отпечатани брошури с реда на богослужението, текстовете на песните и цялата програма. До началото оставаха броени минути, камбаната биеше, ние бяхме на местата си. Измежду официалните гости сигурно присъстваха хора, дошли от далеч. В третия ред на хора¹⁰, червено –бялата гама се нарушаваше от черните раса на двама православни епископи. Едни се молеха, някои все още се настаняваха, или разменяха със съседите си по някоя дума. Бях завладяна изцяло от гледката. Вероятно нещо подобно представлява един църковен събор в „Св. Петър“ в Рим. В моята малка страна цялото католическо духовенство съставляваше около една десета от присъстващите тук духовници. Потокът от поканени не спираше и скоро малкото свободно пространство, останало около нас се изпълни с групи знаменосци. Те носеха везани, богато украсени със сърма знамена на църковни и граждански общества. Пъстротата на изобразената върху знамената хералдика¹¹ и облеклата на знаменосците – всеки с типичната носия и инсигнии¹² на своята област и общност нарушиха мигом категоричността на бяло-червената хармония. Високо над нас и някъде извън катедралата заглъхваха мрачните, печални тонове на камбаната. Шепотът на присъстващите постепенно стихваше, а звънчето на олтара обяви началото на литургията. Органистът засвири встъплението към григорианското Реквием етерна¹³, което предстоеше да запеем ние. Цялото ми внимание се насочи към нотите и жеста на диригента. За пръв път пеех в такова огромно помещение, което имаше особена акустика. Чувах гласа си слабо, но ясно и отчетливо, гласовете на колегите ми звучаха някак като отдалеч, макар че бяхме плътно един до друг. В момента ми бе невъзможно да си представя как звучи нашето пеене отстрани. (Това чух едва по-късно, когато ми подариха касета с записа на цялата служба-реквием.) Частите на месата се нижеха в строгата си последователност. След григорианската мелодия подехме „Wir sind nur Gast auf Erden“ (Ние сме гости на земята) и куплетите се редуваха ту в хора, ту при богомолците, на които нашият диригент показваше кога да запеят. Сега всеки от нас мислеше само за музиката и за това - да пее колкото може по-добре.

Вгълбено и съсредоточено звучеше Брукнеровото „Ave Maria“. Тихите тонове на молитвата се извисяваха постепенно в мощно форте към купола – най-високото място на свода, под който пеехме. Усещах особена топлота,

сякаш всички около мен ми ставаха мили и близки. Гласът ми се сливаше с гласовете на колегите ми, погледите ни бяха устремени в една посока, ние бяхме едно, обединени от Светия Дух чрез музиката и вярата. Едно бяха с нас и всички хора, дошли да кажат последно сбогом на покойника. Музиката под купола на катедралата бе молитвата ни, молитва за душата на починалия, но и за самите нас. Всеки идва сам на света и сам си отива, но песента носеше упованието, че не сме сами и че именно вярата ни сближава, вярата и надеждата, че Господ ще ни покаже пътя към вечното Отечество, когато и нашият час удари. “Denn Er hat seinen Engeln befohlen über dir, dass sie dich behüten auf allen deinen Wegen, dass dich auf den Händen tragen und Du deinen Fuss nicht an einen Stein stössest” („Защото ще заповяда Господ на ангелите Си за тебе, да те упазят във всички твои пътища: ще те понесат на ръце, да не се спънеш о камък с крака си.”- псалом 91 – по славянски 90, стихове 11 и 12)- звучеше текстът от Менделсоновия псалом. Той се разгръщаше в осемгласната си богата и сложна хармония и нашите гласове изпълваха пространството наоколо. Странно – пеех на меса-реквием, а настроението ми бе ведро, спокойно, изчезна тъгата по дома. Аз се приобщавах към хората наоколо и живота тук, успокоена и щастлива. Намерих моя свят, за който копнеех неосъзнато в детските си и младежки години. Мислено благодарях на непознатия ми покойник, чийто реквием ми помогна да се почувствам частица от този град, страна и човешка общност, да се почувствам у дома си.

А богослужението продължаваше. На олтара молеха префациона към Sanctus¹⁴ Тътена на голямата камбана изплува като че ли дълбоко изпод земята, извиси се нагоре и се понасяше надалеч. Бавария скърбеше за своя добър пастир. Знамената около нас, като по даден знак, бавно се накланяха надолу и отдаваха своя дълбок поклон за сбогом на епископ Рудолф Грабър. Колко мъка и братска любов трептеше под купола на вековния божи дом! Тленните останки на покойния бяха понесени бавно към криптата под храма, за да намерят вечен покой в тишината на столетията. Хората запяха последната молитва Salve Regina¹⁵, за него, за всички нас, за града, за Бавария.

Пред очите ни множеството излизаше, а ние, като изпълнители стояхме още по местата си. Покрай нас с одобрителни погледи, в които се четеше поздравление се изтегляха в стройна редица епископи и кардинали. В погледа

на епископа, отговорник за нашата академия доловихме не само благодарност, но и гордост заради изкуството ни.

Напуснахме последни катедралата. Когато след възпоменателния обяд в централния градски ресторант поисках да тръгна към училището не се усетих как прошепнах на колегите около мене: „Много ми е мъчно за този човек, много.“ Студент от курса ни се обади: „Но Майя, ти изобщо не го познаваш, как така ще ти е мъчно?“

„Е, не мога да ти обясня“ – отвърнах – „искам по-скоро да се прибера в къщи“.

„В къщи?... И ти казваш това? Нима училището е твоя дом? Ние пък си мислим, че не ти е хубаво при нас и между нас“

„Да, в къщи! Това е моя дом сега и духовната ми родина, а вие сте моето голямо семейство. В същност аз току що разбрах това.“

След вечеря, за пръв път от пристигането ми в Регенсбург влязох в стаята с телевизора, където се събираха желаещите да побъбрят, да поиграят на различни игри и да погледат филми.

„Я вижте кой е дошъл!“ – чуха се няколко гласа. „Дългите репетиции са направили нашата българка по-разговорлива, няма съмнение. Чудно как се променят някои хора. Е, хайде, добре дошла, пък нека те виждаме по-често тук. Ето бира, наливай си, пий и се забавлявай. Не може само да се учи.“

Късно вечерта погледнах през прозореца на стаята си. Навън бе ясно и студено. Небето осеяно със звезди. Прожектори осветяваха красивия храм и потоците светлина съгъстяваха тъмнината наоколо, като придаваха синьо-сивкав отенък на каменните пъпки по контрафорсите. Плахо иззвъня малката камбанка на часовника – 4 удара за кръгъл час, а след пауза, още 11 за самия час. Легнах и загасих нощната лампа.

Сутринта видях, че съм забравила да отметна датата на вчерашния ден върху стенния календар. За пръв път откакто живеях в Регенсбург. Календарът така си и остана – чист и забравен на стената.

Бележки:

1. Великия пост – постът преди Великден, един от двата дълги поста през църковната година – другия е коледния.
2. Пепеляна сряда – началото на великия пост за католиците. Основна идея на месата на този ден е : „Помни човека, че си пепел и в пепел ще се превърнеш”. Свещеникът бележи кръст от пепел на челата на богомолците.
3. Реквием – заупокойна меса при католиците.
4. Проф. д-р Рудолф рабър – виден учен-теолог и дългогодишен епископ на диоцез Регенсбург.
5. Йозеф Райнбергер (1839-1901) немски композитор , писал органни творби и меси.
6. Между бароковия и модерния олтар - в някои църкви днес се прави втори олтар, изнесен по – напред от стария. Това е във връзка с новите правила в канона, където се изисква свещеникът да е обърнат през време на месата повече към богомолците, а не както в средновековието – изцяло към олтара.
7. Кораб на църква - правоъгълна част от църковната сграда, отделена от останалото пространство с арки или колони.
8. Хор – виж гл. 2 бел. 3.
9. Министрант – църковен служител, който помага на олтара по време на богослужение.
10. Хор – виж гл. 2 бел.3.
11. Хералдика – наука за значението и тълкуването на знаците на гербовете на държави, княжества, фамилии, църковни ордени и т. н.
12. Инсигнии – отличителни знаци, носени от членове на църковни общества, държавни органи, княжески фамилии и т. н.
13. Реквием етернам – вечен покой – първите думи на заупокойната меса.
14. Префацион към Санктус – преди да се пее или рецитира Санктус-а, свещеникът чете дълга молитва – предисловие.
15. Салве Регина – Радвай се Царице – важна католическа молитва.

10.

Заниманията по григориански хорал¹ се провеждаха в една от големите учебни зали на партера, чиито прозорци бяха обърнати към вътрешния правоъгълен двор. В тази зала усещането за някогашен манастир бе най-силно, тъй като тавана с леките си ъглови извивки загатваше готически свод, подпрян на каменни колони. Масите наредени между колоните създаваха

възможност за тези, които не искаха да вземат много-много участие в часа, да се поскрият зад колоните. Черната дъска освен петолинии имаше и четирилинии за записване на старите квадратни невми.

Целият ни курс чакаше преподавателя пред вратата на залата. Гонгът бе отбелязъл края на предишния час и по коридорите цареше оживление. Към нашата група се отправиха трима души – двама млади мъже и дребна жена в облекло на православна монахиня. Скромността в дрехите на младежите не ги отличаваше съществено от нас, но в плахите им и очудени лица веднага се разпознаваха чужденците, дошли вероятно от бедна страна. Заговорих ги малко трудно. Успях да разбера, че монахинята и единият от мъжете са румънци, а другия – грък. Бяха получили специално разрешение от директора да посещават часовете по григориански хорал и хорово дирижиране. Яхната изненада да срещнат българка тук бе още по-голяма.

Преподавателят обясняваше музикалната структура на V и VI глас² от делничния григориански цикъл на католическия бревиар³ и тяхното различно каденциране⁴ в зависимост от силабиката на латинския текст⁵ и съответния църковен лад⁶. Раздели курса на две групи, за да изпълним псалма антифонно⁷ така, както изискваше средновековната католическа манастирска традиция. Отначало всичко вървеше трудно, но постепенно свикнахме и пеенето потръгна. Преди да запеем четяхме латинските фрази, определяхме кои срички са силни, кои слаби, преподавателят прочиташе немския превод на псалма, за да се разбере съдържанието му, а ние накрая подреждахме латинския текст според музикалната схема.⁸ Колегите ми недоумяваха как може пеенето на псалмите да е непонятно за гостите, но аз ги разбирах. Православната църква имаше съвсем друг начин на изпълнение на часослова.⁹

В следващите дни нашите гости се появиха в часовете по хорово дирижиране. Нашият преподавател, господин Б. подкани младият румънски свещеник да опита да дирижира курсовия ни хор така, както всеки от нас се учеше, дирижирайки колегите си. В края на упражнението всички получихме различни песни, които трябваше да подготвим за следващия час.

Когато отново се събрахме другата седмица, румънският колега се представи с едно Kyrie (Господи помилуй) от класическа меса. Дирижираше не лошо, но твърде бавно. Колегите ми нервничеха от темпото, а преподавателят

ни слушаше с недоумение. Той предложи на госта да опита още веднаж, но малко по-подвижно. Вторият опит бе по-приемлив, но на румънеца този вариант не му хареса. Упорито твърдеше, че в църква не вървят по-бързите темпа. Помислих си, че неговото мнение съвпада с мнението на повече от православните църковни музиканти. Щом е църква, всичко да се лее спокойно, защото така се създава благоговейно настроение. А църковните творби, също както и другите са богати на разнообразни мисли и чувства. Как биха прозвучали произведенията на великите майстори, ако се дирижират протяжно и вяло?! Даже и разнообразното григорианско пеене се изпълнява понякога доста бързо, а действително създава молитвено настроение.

Краткият спор ми напомни разговори на тази тема с познати в родината ми, които редовно посещаваха православна църква. Като твърдяха, че шедьоврите на западната музика са само за концертния подиум, те едва ли не считаха за грях ползването им при богослужение. Възхищаваха се от чистотата на православната църковна служба, като избавена от грешни естетически заблуди. Не споря, че традицията си е традиция, но не са ли подобни изказвания пълни с невежество?!

Моите душевни тежнения, чувства и познания ми отвориха вратата към католическата църква, в чиято общност се чувствах щастлива и гледах напред с радост и увереност. А дали пък православието на дедите ми не ме бе отблъснало със своя консерватизъм и прекалена архаичност? Въпреки, че това съвсем не може да се каже за всички православни.

Познавах преди повече от 20 години една православна монахиня и често ѝ ходех на гости. Тя почина при трагични обстоятелства, косвени виновници за които се оказаха нейните събратя и началници.

Матушка Касиния (така се наричат по-старите православни руски монахини) живееше сама, с една саката послушница в изоставен манастир, в полите на Витоша. Т автобусната спирка в близкото село се вървеше около 2-3 километра през гора и хълмисти ливади, по които се срещаха само овчари със своите стада. Отиването в скромния манастир можеше да се окаже приятна разходка лете, а зиме, когато паднеше мъгла – опасно приключение. Манастирът, прикътан в дола и скрит от вековни дъбове, от времето на Второто българско царство (1330 г.) изглеждаше от хълмовете горе като кичест

зелен букет всред голите поляни. От далеч постройката не се забелязваше и само тънката струйка дим напомняше, че долът е обитаем. Когато слезе до манастира, посетителят потъваше в зеленината, съглеждаше църквичката, къщата и двора – уютна поляна с група брезички. В предната част под сайванта, подредените в плътни редици дърва за огрев подсказваха, че тук бита е твърде примитивен и тежък. А старата църквичка, набързо построена, без претенции за архитектурна стойност се посещаваше главно от селяните в близкото село и то само на големи празници. На св. Йоаким и Ана, патронния празник на манастира, тук се събираше цялото село и след богослужението хората сядаха на обща трапеза навън, на поляната. Църквата – влажна и студена дори и в най-горещото лято се седеше затворена, защото горе в къщата имаше малък параклис, където посетителите се приемаха винаги гостоприемно.

Най-голямата забележителност бе старата катакомба¹⁰ от трети век, под църквата. В нея са се молили първите християни по тези места, когато още не е имало българска народност и държава. За римската катакомба малцина знаеха, пък и матушка Касиния не я показваше всекиму.

Монахинята беше човек изцяло отдаден на религиозни и интелектуални занимания, а и възрастта ѝ и болното сърце не ѝ даваха възможност да се прояви като домакиня. Тя бе прибрала при себе си слабоумната и почти няма Пенка, която без средства и дом е просила пред църквите в София. Риятелка на матушка намерила нещастното момиче, обяснила му, че просията е недостойна и го довела в манастира. Пенка, привързала се към възрастната монахиня ѝ помагаше доколкото можеше в домакинството, а матушка се грижеше за нея наистина като майка. Тъй живееха двете и само покровителката ѝ разбираше бледото подобие на говор у послушницата.

В стаите господстваше безпорядък. Изключение правеха само параклиса и библиотеката. Когато за първи път влязох там ми се стори, че се намирам в обществена библиотека. Голямата стая бе изпълнена с многоетажни двойни рафтове, пълни с книги. Рафтове имаше не само до стените, но и в средата на стаята. Човек можеше да намери тук почти цялата руска класическа художествена литература, богата богословска литература с произведения на няколко чужди езици и даже трудове по математика и космонавтика. Матушка четеше по цял ден, прекъсваше четенето с молитва и после пак

продължаваше. Както тя самата признаваше, тази ѝ любов към книгите ѝ бе внушена още от ученическите ѝ години в американския колеж в България, който тя бе завършила.

Руския по майчина линия и далечна роднина на един от руските патриарси от началото на XX век матушка, въпреки възпитанието ѝ в чужд колеж, бе запазила любовта си към Русия макар, че никога не бе живяла там. В нейното съзнание границата между СССР и Русия се размиваше, така че тя бе далеч от мисълта да придава на всичко руско болшевишка окраска. Когато съм говорила с нея съм оставала с впечатлението, че тя отъждествява Русия с православието. А точно в онези години комунистическа Русия бе обявила жестока война на православието и се мъчеше да изтръгне религията из корен.

Странно ми се струваше, че има особена любов към военните. Може би защото нейният баща е бил генерал. Когато тя научи, че потелевизията предават документален филм за отечествената война, всяка вечер вземаше фенера и тоягата и придружена от едно от кучетата си, тръгваше по стръмния баир към дома на свои познати в селото, за да гледа филма за достойните подвизи на руските войници. Защитниците на отечеството за нея бяха светци. Тя палеше кандилото си за тях и се молеше за душите им.

Милуш, нейният верен приятел, младо куче – немска овчарка, не бе единствения обитател на манастира. Любовта ѝ към животните бе събрала около нея две кучета, две котки с домочадието им, а някакъв познат ѝ бе подарил един заек, за да си го сготви, но тя не можеше да му отнеме живота. Заекът си растеше на воля, правеше и пакости, изпаса цветята във всички саксии, започна да се рови и в килера, но на Пенчо – така се казваше той, матушка никога не се караше. Всички животни си имаха имена, даже и кокошките. Тя бе дала особен обет да се въздържа от ядене на месо и кокошките държеше единствено заради своята послушница. На животните говореше като на хора, нежно и ласкаво, или пък ги мъмреше за пакостите им. Тя ги лекуваше, ако забележи, че са болни и познаваше всички билки и треви.

Познанството ми със старата монахиня започна от едно посещение при нея, организирано от руската църква, която аз редовно посещавах. После отивах при нея сама и по друг път, който се оказа по-лесен. Бях прочела „Писма от моя музей“ от Вл. Солоухин и бързах да споделя мислите си с нея –

тя също бе харесала книгата и ние дълго говорихме за съдбата на руските икони. С течение на времето се сприятелихме и покрай нея се запознах и с други нейни почитатели – писатели, художници, теолози, философи, които отдавна редовно я посещаваха. Даваше им книги и съвети, вдъхваше им вяра и упование в Бога. Първият човек, който подробно ми е разяснявал Светото писание бе матушка Касиния. Аз четях, носих ѝ своите бележки, задавах ѝ въпросите си. Нашите срещи бяха повече от уроци по катехизис, защото ние с нея разсъждавахме върху прочетеното и тя тълкуваше всеки абзац от текста – разбира се от православно гледище. Тогава още не подозирах, че матушка е известна и извън България. Години след като се познавахме, посетих Италия с екскурзия. През свободното време, което ни дадох, отново влязох в „Сан Марко“ във Венеция да видя още веднаж прочутата мозайка, тип равенска¹¹. Един от католическите духовници, изглежда забелязал с какво любопитство разглеждам църквата, се приближи и ме попита от коя държава идвам. На моя отговор от България, той отвърна с въпрос: „А познавате ли матушка Касиния от малък манастир край София?“ „Да, познавам я, от манастира „Св. Йоаким и Ана“, но Вие от къде я знаете?“ – очудена попитах. „Как да не я зная, та това е най-образованата православна монахиня на Балканския полуостров. Малцина духовници в този регион могат да се сравняват с нея. Впрочем аз никога не съм я виждал, но случайно влязох във връзка с нея и поводът беше един английски богословски труд, който тя упорито издирваше, а после се завърза кореспонденция между нас. Когато се върнете, поздравете я, моля Ви, от патер Георг от Венеция. Тя ще се досети.“

Свещеникът бързо изчезна в здрача на катедралата и ме остави, изпълнена с приятно очудване. Помислих си, колко малко от православните духовници у нас са тъй отворени за света на богатата християнска култура, макар и католическа. В техните очи подобна постъпка би изглеждала еретична.

Бележки:

1. Григориански хорал – песнопенията на Западната църква, събрани и подредени по заповед на папа Григорий I в VI век.
2. V-ти и VI-ти глас от делничния григориански цикъл – особени песнопения, които имат утвърден мелодичен модел и се изпълняват в делнични дни.

3. Католически бревиар – книга с часовите молитви за манастирите, отговаря на православния часослов.
4. Каденциране (каденца) – особено заключение на музикално произведение, подчиняващо се на определени правила. Каденците за григорианския хорал са различни от тези за традиционната музика.
5. Силабика на латинския текст – при латинския език ударенията имат определени места – на предпоследната или на третата сричка отзад напред на думата.
6. Църковен лад – особен старинен лад, използван в църковната музика.
7. Антифон – смяна на две или повече групи при изпълнение на молитви или хорови творби.
8. Подреждане според музикалната схема – при григорианските псалми сричките в края на стиха се подреждат по особен начин, съобразен с латинската силабика и църковния лад.
9. Часослов – книга за ежедневните молитви в православните манастири.
10. Катакомба – малка, подземна църква, в която първите християни са се събирали тайно от римската власт за своите богослужения.
11. Равенска мозайка – вид мозайка, при която свободните от фигури пространства се запълват с позлатени плочки. За пръв път се появява в равена, в църквите „Сан Витале“ и „Сан Аполинаре нуово“ в VI в. – 547 година.

11.

Свикнах да посещавам манастирчето в „Св. Йоаким и Ана“ в Мали дол – тази откъсната от света обител. Ходила съм там даже зиме, когато няма мъгла и времето е спокойно. Често се събирахме там случайно по двама-трима и помагахме с каквото можем на матушка Касиния. Не мога да не си призная, че да вървя сама през полето винаги ме е било страх. З съм родена и отраснала в града и съм свързана с урбанизацията. Предпочитам да се разхождам в центъра или в големия софийски парк –Борисовата градина. А сега изведнаж ходех толкова далеч и почти винаги сама. За да се избавя от страха си, винаги вървях бързо. От момента, в който изгубех от очите си асфалтовия път, ускорях крачката. Ако срещнех хора заговарях ги първа, като не пропусках да вметна, уж случайно за къде бързам. На връщане бе по-лесно, защото

често едно от кучетата тръгваше с мене, аз му говорех и то ме изпращаше чак до спирката. Веднаж когато дойде автобуса кучето скочи с мене вътре, та много ме затрудни, докато го накарам да се върне обратно. Шофьорът непрекъснато повтаряше: „Забранено е качването с животни“ и не искаше да повярва, че кучето не е мое.

Със старата монахиня разговаряхме дълго и времето никога не ни стигаше. Любимата ѝ тема бе Апокалипсиса на св. Йоан Богослов. Говорехме много и за художествена литература. Даваше ми всякакви книги от богатата си библиотека и така аз прочетох неизвестни ми до тогава произведения от световната класика. А тя имаше стари издания от времето преди социалистическия режим.

Споделих с нея моето непресъхващо желание да уча орган, макар и доста плахо, защото очаквах, че тя ще ме разубеждава. Нали органът би ме отвел от православието. За голямо мое очудване тя прие съвсем естествено желанието ми и даже се опита да измисли тактически ходове, които да ми помогнат да се преборя с ужасяващата бюрокрация. Разбира се всичко, което измисляше беше неприложимо. Тя живееше далеч от света и не дотам съзнаваше колко жестока бе реалността. На моето отчаяние, че не ще мога да реализирам желанието си, често отговаряше, че Господ когато и да е ще изпълни желанието ми, щом то е толкова дълбоко, от душа.

Вече познавах семейство Бьокинг, с Андреас кореспонденцията продължаваше, в нея се включиха и останалите членове на пасторското семейство. Бях се докоснала до друга култура, до друга красота на друг свят. Наистина бях още православна, но тайно копнеех съдбата да ми наложи промяна, която да оправдае в съзнанието ми приемането на друга конфесия на християнството, без да съм наясно дали католицизъм, или протестанство ще бъде тя.

Моите немски приятели върнаха визитата ми едно лято. Те възторжено ме следваха из българските православни храмове, в Рилския манастир, в стария Пловдив, в Несебър. Накрая реших да ги заведа и при матушка Касиния. Още от къщи се настроих за усилена дейност на екскурзовод и преводач. Мислех си, че да се превежда по време на разговор между моите гости и матушка не ще е лесно. Даже попрегледах в речника си някои думи,

които може би ще ми се наложи да употребя, защото интересът, който семейство Бьокинг прояви предсказваше предстоящ оживен разговор.

Но едва отворили портата на манастирския двор и изrekli само „Guten Tag“, монахинята ги заговори на отличен немски.

„О, Вие и немски ли знаете? – запитах аз. „Ами да, горе-долу го научих сама, между другото. Който знае английски, френски и руски, да научи немски не е много трудно“ – отговори тя.

Гостите веднага бяха отведени в катакомбата, откъдето започна разглеждането на самотната обител. После в параклиса матушка Касиния прочете дълга молитва-приветсквие към нас. Същото направи и господин пасторът на родния си език.

Монахинята оживено разказваше как е дошла тук. Преди 10-12 години в този манастир живял самотен, стар монах, комуто бяла смърт бе отнела живота в мъглива зимна вечер на стотина метра от манастира. Сградата останала съвсем безлюдна и никой не желаел да се засели тук. Матушка напротив – търсела уединението в природата и самотата, където според нея човек бил най-близо до Твореца-Създател. Тя напуснала друг манастир, в който ѝ било наложено да изостави разностранните си интереси и да се занимава само и единствено с молитви. Тя обясняваше, че всичко хубаво, родено от човешкия гений заслужава интереса и уважението ни. Бог е сътворил човека по Свой образ и подобие, та и човека бе призван да създава и съгражда, защото таланта е подарен от Създателя му. Бог не бе дал наготово всичко, а напротив – бе промислил така, че човекът да открие сам законите в науката. И тъй, според матушка запознаването с делата на гениалните хора не бе отстъпление от манастирските правила, стига да не се пренебрегва молитвата заради него.

На господин пастора монахинята направи силно впечатление и по-късно той каза, че не е очаквал да срещне в България такава духовница.

На дървените скамейки навън в двора, всички ние дълго разговаряхме, а старата монахиня обясни подробно от показаните от нея репродукции някои от стенописите на храма „Св. Александър Невски“, където бях завела моите гости предишния ден.

Вече се свечеряваше, когато станахме и потеглихме бавно към автобусната спирка. Матушка пожела да ни „посвири“ на нейните камбани – десет на брой, с различни тонове, подредени на най-дебелия клон на един от вековните дъбове. Тя завърза на всички пръсти на ръцете си въженцето на съответната камбана и камбавите запяха истински руски трезвон.¹ Това беше нейния поздрав за сбогуване. Слънцето залязваше зад Витоша. Отдалечавайки се от манастира, още забелязвахме нейната едра, черна, самотна фигура, а звукът на камбаните огласяше хълмовете. Този път тя дълго би камбаните и ние чувахме техния звън на почти два километра разстояние от манастира. Имах странното усещане, че виждам монахинята за последен път. И наистина, обстоятелствата се стекоха твърде трагично няколко месеца след тази среща.

Манстирът в Мали дол бе увеличил чувствително почитателите си. Там отиваха все повече хора от творческата интелигенция. Сега, когато преценявам изминалото време, съм почти убедена, че тези посещения не са останали тайна за институтите, натоварени да предпазват идеологическото небе на комунизма от буреносни облаци. Вероятно тези институти са намирали подкрепа и в църковните среди. Защото още през пролетта на следващата година научих, че са наредили на матушка Касиния да напусне манастира в срок от 24 часа. Не можехме да си обясним защо. Отговорите бяха: манастира не бил добре подържан, послушницата починала, за да не бъде сама, монахинята трябвало да отиде в друг манастир, далеч от София. Началниците ѝ я изтръгнаха от любимото ѝ място, принудиха я да се раздели с тихата обител, в която е прекарала половината от живота си, с книгите си, които раздаде на приятели и близки. Но не се отдели от София. Засели се при далечна сродница, останала също сама. Една нощ, унесена в молитва, не забелязала тлеещата свещ. Станало пожар и докато разтревожените съседи и пожарникарите дошли, намерили я издъхнала в гъстия дим.

Месец след това получих писмо от Андреас, който ми съобщаваше, че баща му – пасторът починал. А когато на следващото лято моите приятели отново дойдоха само с майка си, никой от нас не пожела да посети безлюдния, изоставен манастир.

Наближаваше Коледа и новата 1981 година. Извъня телефонът. Вдигнах слушалката и чух гласа на съпругата на братовчед на майка ми – полякия, католичка, с която рядко се виждахме: „Ало, Майя, би ли се съгласила да

помогнеш на католическата църква? Останахме без кантор, а знам, че ти скоро завърши музикалната академия” – припряно говореше тя. „Как, нима в София има католическа църква?” „Има, разбира се, аз я посещавам. Тя е малка и макар, че е в центъра, малцина я знаят.” „Но аз не мога да свиря на орган, как ще ви помогна” – отговорих аз. „Ние нямаме орган. Така казват на хармониума. Ще видиш, че ще се справиш. Много те моля, ела, че никой не иска да дойде при нас” – чувах звучния й глас. „Добре, идвам, още в неделя” – отвърнах аз зарадвана. „Но кого да потърся там, тебе ли?” „Не, ще търсиш сестра Габриела. Тя винаги е там. Ще те опъти какво да правиш. Много ти благодаря! Ще видиш, че при нас ще ти хареса.”

Затворих телефона. Каква изненада! Случайно ли се нарежда всичко така?! Ето, аз като че ли ще отворя нова страница в моя живот.

Бележки:

1. Руски трезвон – особен начин набиене на камбани, чиито тонове са така подредени, че да се образуват красиви съзвучия.

12.

Слязох от трамвоя и тръгнах според обяснението на братовчедката по тясната улица в търговската част на града. Зад гърба ми оставаше старата джамия. Въпреки неугледния си външен вид тя придаваше особен източен колорит на София. От дясната ми страна пред погледа ми се издигаше шатровидния купол на градската синагога, която като джамията имаше извехтяла външност, занемарена повече поради негативното отношение към религиите у нас, отколкото от нехайството на посещаващите я малцина граждани с юдейско вероизповедание. От двете страни на търговската улица новогодишната украса на витрините, бе направена скорох и аранжъорите се бяха доста постарали да скрият липсата на стоки чрез лъскави хартийки и гирлянди. Хората бяха весели и очакваха новата 1981 година, която настъпваше само след броени дни. Стигнах втората пресечка и се огледах. Камбаните на румънската православна църква, почти съседка на синагогата биеха и хората по безлюдната улица влизаха в църквата. Аз трябваше да завия

в обратна посока. Лесно намерих мястото, защото след ъгъла къщите на отсрещния тротоар внезапно свършваха и по-нататък следваше празно, запустяло място, отделено от улицата с плътна, боядисана в зелено ограда. Точно срещу оградата съгледах желязна порта към двор, а в двора сграда, прилична повече на концертна зала, отколкото на църква. Над входната врата статуята на светец с протегнати напред ръце, очевидно по-късно поставена там, ме увери, че не съм сбъркала. Това бе католическата църква. Ето защо никога не съм могла да я намеря по-рано, казах си аз. От пръв поглед ми стана ясно, че сградата не бе строена за църква, а по-късно пригодена за тази цел.

Влязох във фоайето. В единия ъгъл блестеше голяма елха, а от другата страна на стената имаше пластична фигура на разпятието с Мария и Йоан. Стълбата нагоре вероятно водеше към балкон. Отворих голямата двукрила врата към салона и влязох. На олтара, богато окичен, съзрях още две елхи, а между тях свещеникът - дребен човек с очила четеше проповедта. Богомолците седяха на дълги пейки и внимателно слушаха. Огледах се, но не видях нито братовчедката, нито жената, към която трябваше да се обърна. Свещеникът каза „Амин“ и след малко от балкона запя хор и засвири хармониум. Помислих си, че е най-добре да се кача горе и тръгнах към стълбата. На балкона лесно разпознах търсената от мене личност – сестра Габриела. Тя носеше черно облекло и тъмносиня забрадка на главата си. Бялата якичка показваше, че това е монахиня, но в цивилно облекло. Знаех, че католическите монахини понякога ходеха цивилни, но не допусках, че у нас те бяха принудени да се обличат така, за да не напомнят за съществуването на католическата църква в нашето толкова „прогресивно“ общество. Сестрата бе средна на ръст, с ведро лице, кафяви очи, сключени вежди и открит поглед. Тя бе от онези жени, на които трудно може да се определи възрастта и околните имат чувството, че те никога не остаряват. Тръгнах към нея.

„А, Вие дойдохте, очаквах Ви“ – тихо прошепна. „Моля, изчакайте да свърши службата и тогава ще говорим. Вече приближава краят.“

Хористите насочиха любопитни погледи, изпълнени с недоверие към мене. Тато че не бяхадоволни, че в тяхното общество влиза нов човек, но сестрата бе много любезна. На хармониума седеше млад мъж, който се приближи като ме видя и тиха предложи, още след службата да опитам инструмента. Това ме зарадва.

Богослужението свърши. Заех се да опитам. До мен застана мъжът, който свиреше преди и започна да ме окуражава: „Бързо ще свикнете, не се отказвайте, много Ви моля, защото аз нямам никаква възможност да идвам повече.”

Озърнах се. Сестрата бе излязла, но я видях долу сред богомолците.

„Е, аз тръгвам. Желая Ви успех” – проговори мъжът. „Свирете си докато дойде сестрата да заключи балкона. Има още време.”

Свирех обикновена каденца¹, но клавиатурата бе доста по-тежка от тази на обикновеното пиано. Краката помпаха въздуха долу чрез двата широки педала и тонът излизаше неравен, вибриращ. Любопитни хористи още не си тръгнаха и слушайки подмятаха: „Не, не е добре, тонът не трябва да вибрира!” или „Нищо, ще се научи момичето.” Аз се усмихвах, продължавах и си мислех, че ми са нужни още две-три репетиции и всичко ще бъде наред. Душата ми ликуваше и ако би било възможно, бих продължила още дълго да свиря. В ума си трескаво прехвърлях заглавия на творби, които смятах да изпълня. Обещах си да дойда през седмицата да репетирам, а от неделя да идвам редовно да свиря. Когато всички излязоха, дойде сестрата и ме покани в енорийския дом – висока неуютна сграда срещу църквата. Дойде и свещеникът. Поговорихме.

„Всъщност Вие не само ще свирите, а трябва да ръководите и хора, а след неделната служба да оставате с хористите за репетиция. Както виждате възможностите ни са съвсем скромни. Сички тези богомолци-хористи са любители, но те отдавна пеят в църква. Някои вече остаряха, но какво да се прави, да сме благодарни и на това. Млади не идват, страх ги е, пък старите няма какво да загубят. Е, какъв хор имаме едно време, та и оркестър, богослуженията ни бяха с много музика. Изпълнявах се и големи произведения, особено на празници. Ако погледнете някой ден в библиотеката на църквата, ще намерите папките с разписани щимове. Така си и стоят, покрити с прах.

„ Да, разбира се, ще се занимавам с хора. Ако не друго, поне да се пее чисто и вярно и да не се крещи” –обясних накратко аз. „Но бих желала да ми дадете възможност и сама да свиря, там където, според изискванията това е

възможно, както правят в западна Европа. Има много хубави творби за църква.”

„То се знае че може, например по време на причастието” – отвърна свещеникът.

Бях поразена, когато в края на разговора той заключи: „Е, ако някога сте заета и сте възпрепятствана да дойдете, може и да отсъствате, ние няма да се разсърдим.

Значи тук хората мислеха, че да се свири и пее в църква не е някакъв сериозен ангажимент. Вярно, разбрах, че тук почти не заплащаха за тази работа, но беше ли това причина да се отсъства?!

Тръгнах към къщи с различни мисли. Пред мене в неясни контури се очертаваше възможност за една нова професия, за която хората в Европа се подготвяха специално. Аз познавах госпожа Бьокинг, бях я видяла и чула как свири, но там бе по-различно. Наглед работата по нищо не се различаваше, но всъщност имаше големи разлики, предимно в канона.² Искаше ми се във възможно най-кратко време да разбера специфичните особености на този вид музикантска дейност, която много ми допадаше. Още тази седмица ще поискам от свещеника книга, с повече подробности за частите на католическата меса. Дали се свирят строго определени произведения, или може да се избират?... Да, от лекциите по история на музиката си спомних за „школа канторум” в Рим и за неизменяемите части на месата. Става да намеря връзките. А псалма – с какъв ли съпровод следва да бъде?... Какво пяха, когато влязох? Проповедта свърши, а после пяха ли? Не веднага. Всички, цялата църква казаха кредото, а след това запяха. И в православната църква има кредо (верую), по средата на богослужението. Литургията малко си прилича и в двете църкви. После пяха „Санктус”, обаче „Отче наш” беше някаква стара мелодия, вероятно подобие на григорианска, която се пее от всички богомолци. Не чух „Милост мира” – сигурно при тях го няма. А в края изпълниха „Агнус Деи” – то пък липсва при православните.

Още на следващия ден попитах свещеника: „Имате ли някакъв учебник по католическа литургика³, да прочета нещо повече за месата?

„За съжаление нямам. А пък и да имах, не бих Ви го дал. Нали знаете, че религиозната пропаганда е забранена у нас и се наказва. Да не искате да ме вкарате в затвора” – засмя се той – стига ми лагера в Белене. Сестрата пее в хора, тя ще стои до Вас и ще Ви казва какво следва, докато свикнете” – изненадан от моето прилежание отговори свещеникът.

През седмицата посетих едно от богослуженията при новите си познати и записвах възловите места в частите на месата. Нещата бързо ми се изясниха, поне що се отнася до структурата на богослужението. Без да усетя литургиката³ взриви у мен особен интерес, но на литература не можех да разчитам, а и подробности едва ли щях да науча само от сестрата. Този ми интерес към литургиката остана, но едва в Регенсбург вече успях да го задоволя - в часовете по литургия в академията. Предусещах, че канторската професия като всяка друга има своите тънкости и търсих пътища да науча това, което ми се струваше, че трябва да знам. Аз виждах слабостите на хора, който бяхчула преди няколко дни и който ми предстоеше да ръководя и не се заблуждавах, че с тези хорица чудеса не мога да направя, но живеех с убеденост, че все нещо ще се промени, макар и не толкова скоро.

От следващата неделя за мен започна нов живот. Пристрастих се в работата си и като че ли не ме дразнеха толкова художествените недостатъци в изпълнението на хора и в интериора на църквата.

Желанието на българските католици да се почувстват в истински храм, какъвто след последната война и бомбардировките над София те вече нямаха, ги бе подтикнало да поръчат разрисуването на стените. Очевидно бе, че за този вид скъпо струващо изкуство средства нямаше, а вероятно нямаше и талантиливи творци, за да зографисат стените. Там се забелязваха фигури и образи, взети от шедьоврите на ренесансовата живопис, копирани доста нескопосно върху всяка празна стена в храма. Така в пространството около олтара поглеждаха с ококорени очички двете ангелчета от Сикстинската мадона на Рафаел, а в страни на стената фигурите на две групи хора – около дева Мария и Йосиф, обединени от равин⁴, свързващ ръцете на светата двойка на фона на храм, напомняха за още една от Рафаеловите творби – „Годежът на Мария”. Скулпторните фигури бяха малко, в най-различни големини, явно събрани от несъществуващите вече от предвоенната епоха

католически училища, болници, параклиси. Както разбрах от сестра Габриела, моите догатки действително отговаряха на истината.

Обхваналото ме радостно чувство, че ще свиря в църква смегчи доста естетическите ми разбирания и макар да съзнавах колко е скромна църквата, се чувствах едва ли не като в някоя от прочутите европейски катедрали. Когато свирех и дирижирах хора, нищо друго за мене нямаше значение. Много скоро интуицията ми подсказа, че не е маловажна връзката на кантора с олтара, пък и старият свещеник започна да свиква с моето свирене и разбиране за църковна музика. Чувствах как по време на богослужение молитвата от олтара неусетно преминаваше в музика от балкона. Богослужението за мен бе като спектакъла за артист. То ме грабваше изцяло и ме държеше в плен от входната песен до последните думи – *Ite missa est*⁵ и по-дългата пиеса, която свирех след това, докато богомолците се изнизваха към вратата. Всяка меса освобождаваше нещо в мене, макар и да съзнавах, че не винаги съм в добра форма. Свирех, учех песни и меси с хористите и колкото повече служби имах, толкова по-ненаситно ми се искаше техния брой да се увеличава. Понякога свирех и през седмицата – на сватби, кръщения, поръчани заупокойни меси. Хористите пееха само в неделя. Чувствах, че в очите на всички бях странна чудачка – „какво пък толкова се е хванала с тая църква“, даже открито ми го казваха. Свещеникът и сестрата бяха много доволни, но и те понякога не разбираха моята страст. А тя бе извън мен, аз не можех да я контролирам, отдавах се без остатък, нищо не исках да зная, не ме интересуваха никакви съображения – нито идеологически, нито материални. Ядосвах се, когато някой от хористите отсъстваше и трудно се примирявах с факта, че за моите хористи църковното пеене не стои на първо място в живота им. Вдъхновението от новия ангажимент ми даваше душевна сила, увереност, радост. Каквито и неприятности и трудности да имах през седмицата, очакването на неделата ги оваложававаше и обезличаваше. Може и да се лъжа в преценката си, но сега ми се струва, че в този период каточели започнах да работя и с учениците си по пиано по-добре. Техният брой бе извънредно нарастнал и аз работех от сутрин до вечер. Като се прибави и ангажимента ми в неделя излизаше, че нямах свободен ден. Но аз никога до сега в живота си не се бях чувствала толкова щастлива и здрава.

Желанието ми да уча орган си оставаше неосъществено и макар, че нямах причина за надежда, кой знае защо усещах, че скоро наистина ще свиря на орган.

Неделите се търкаляха, наближи Великден. На въпросите на моите познати от православната църква, защо не ме виждат вече при тях отговарях, че работя даже и в неделя. Само на една от тях казах, че свиря в католическата църква. А на сърдитото ѝ изражение отговорих: „Ако бе жива матушка Касиния би одобрила новото ми занимание!”

Изминаха три месеца. Един въпрос упорито дълбаеше съзнанието ми. Усещах, че съм намерила моята църква, но принадлежността ми към нея бе все още нелегитимна. В православната не ходех, но това не ме притесняваше. Ала каква бях аз? Православна по рождение, или католичка по стечение на обстоятелствата? Сестрата и свещеникът не ми говореха нищо относно конфесиалната ми принадлежност. Биха ли ми разрешили да стана официално католичка – не знаех. Положението ми на „ничия” ме угнетяваше.

В близката неделя, след службата поисках да говоря със сестрата. Изглежда изражението ми е било много загрижено, защото тя остави начаса многото си ангажименти и ме покани в стая, в която не влизаха всички хора. Плахо изказах желанието и решението си. Сестрата сякаш очакваше разговора. Тя не се изненада и направо отговори: „Може, разбира се, но – един въпрос – Вие кръстена ли сте в църква?” „Да, в православна и родителите ми са кръстени православно, но само майка ми посещаваше църквата.” „Това улеснява работата” – отвърна сестрата. „Значи ще направим първо причастие и миропомазание. И тъй като не сте дете, не се иска разрешение от родителите. Веднага ще кажем на отца, защото той ще Ви даде нещо да прочетете – такъв е нашият курс по катехизис. Забранено е да се преподава открито, но персонално разбира се, безопасно може да се осъществи.” А при миропомазанието ще се съгласите ли Вие да ми станете кръстница?”-попитах аз. „Ако ми разреши владиката, с удоволствие, защо не, но първо ще го попитам. Още идущата седмица ще говоря с него” – отвърна сестрата.

Владиката даде разрешението си и аз започнах да се подготвям за предстоящото събитие.

Живеех с усещането, че постепенно намирам себе си.

Бележки:

1. Каденца – виж гл. 10 бел.3
2. Канон – тук в смисъл на правила за религията на дадена конфесия. Идва от гръцкото мярка, мащаб.
3. Литургика – наука за възникването, особеностите и развитието на Светата литургия.
4. Равин – духовен сан в юдаизма.
5. *Ite missa est* – Това е литургията – разбира се още: Литургията е отслужена.

13.

Заедно с усещането, че намирам себе си, у мене се зараждаше и друго чувство. Както преди заминаване за далечна страна човек се сбогува с хора, с местности, с градове от мястото, което напуска, така и аз се сбогувах с православието. Но това бе все пак нещо по-различно, защото аз оставах в същата действителност, можех пак да влизам в същите храмове ако пожелаея, да срещам хората, с които се срещах всяка неделя. До голяма степен промяната се определяше и от факта, че не отивах в Мали дол, в стария манастир, монахиня Касиния я нямаше вече, пък и усещах, че познатите ми от руската църква ме гледаха накриво, вероятно научили за причината на отсъствието ми от жената, с която бях споделила новия ми ангажимант.

В центъра на столицата се издига храма „Св. Александър Невски”.¹ Това е най-забележителния православен храм у нас, строен в първата четвърт на миналия век, като възпоменателен паметник на признателността и благодарността на българския народ към русите-освободители. Църквата е издигната с дарения, събрани от народа. Вътре е разписана в традиционния стил от началото на XX век и много от фреските са признати за образци на църковната стенна живопис у нас от новото време. Върху стените, поддържащи големия среден полусферичен купол са изобразени български и руски светци

от епохата на покръстването на двата народа. Тържествените им, внушителни фигури с цветни одежди, грабват погледа на богомолците още от входа.

Влизах често в храма, та бях запечатала доста подробно в съзнанието си тези стенописи. Откакто свирех в католическата църква, беше ми някак криво, че тя е толкова скромна и не може да се сравнява с този храм.

Денят на първото причастие приближаваше. Аз се подготвих за него, репетирах песните и месата с моя хор, а тъй като празникът съвпаднаше с края на учебната година, подготвих и клавирния си клас за обичайната продукция. Вечер заспивах уморена, но и с радостното чувство от успешно свършената напрегната работа през деня и със задоволството от очаквания празник.

Една неделя, след като католическата служба бе свършила, на път за в къщи се отбих в „Св. Александър Невски“, където богослужението още продължаваше. Малцината богомолци, скупчени пред олтара слушаха безучастно и мълчаливо четенето на свещениците. В тази църква всичко, което се говореше от олтара, звучеше ясно, благодарение на инсталираната техника. Не така спокойно можеше да се слуша другаде. В повечето случаи в много от църквите посетителите внимаваха повече в жестовете на свещеника, без да вникват в монотонното четене и току се кръстеха от време навреме, щом се чуе „Слава Тебе Господи!“, като кръстенето не им пречеше и да си шепнат нещо помежду си. Православните църкви винаги оставяха у мене впечатление за постоянно безредие. По традиция там всички стояха прави, едни влизаха, други излизаха, след като са запалили някоя свещ, любопитните въртяха неприкрито погледи и разглеждаха. Движение имаше във всички храмове, но то бе най-забележимо в „Св. Александър Невски“, вероятно защото там влизаха и много туристически групи да разглеждат храма. Предполагам, че това движение в православните църкви се дължи на спецификата на богослужението. То не изисква живото участие на богомолците. Те не отговарят на възгласите на свещеника, не пеят – пее само хор, ако има такъв. Останалите присъстващи са неми свидетели на възприетия ритуал, регистриращи вярата си само като се кръстят и покланят, като целуват иконите. При нас в католическата църква словата от олтара и песните от балкона намират продължението и потвърждението в отговорите на богомолците. Съпричасността в Светото тайнство², поздравя помежду ни пред молитвата Agnus Dei грабват душата и чувствата ми. Силата на Христовите

думи „Където са двама или трима в Мое име, Аз съм сред тях” придоби за мене реален смисъл. В скромната ни църква виждах мнозина, дошли за всекидневната си молитва, дълбоко погълнати от нея, дошли точно навреме, влезли безшумно, за да не смутят другите, при все, че службата не е още започнала. Ред, спокойствие и тишина изпълва всеки ъгъл, хората заемат местата си, за да участват в тайнството на литургията. А когато привършвах свиренето дълго не ми се излизаше, седях и размишлявах, молах се на спокойствие, на душата ми бе уютно и сигурно.

Човешката природа, склонна да запечатва дълбоко в себе си чувства и настроения, понякога ни ги връща в причудливите комбинации на сънищата. Една нощ пред мене изплуваха образите на светците от стените на „Св. Александър Невски”. Те се раздвижиха, слязоха от местата си и заизлизаха от главния вход към площада. Лицата им бяха навъсени и сърдити. Защо ли? Дали се възмущаваха от хауса и биздушието? Не знам. На площада те се събраха в плътна група, а от страни прииждаха и образите на други светци, които бях виждала в католическата църква, или пък имах в колекцията си от репродукции в къщи. Цялото множество се понесе напред със запалени свещи в ръце и аз чувах на сън как пееха средновековната секвенция *Dies irae*.³ Песента им се усилваше, а после се пое от камбаните, като във Фантастичната симфония на Берлиоз. Постепенно мъгла скри всичко от очите ми, но аз вървах все по-нататък. Мъглата отново изчезна и аз се намерих пред вратите на готически храм. Влязох вътре. Там бе пълно с хора, които се молеха. Високият свод, оцветен в синьо и изпъстрен със звезди се разтвори и от него надолу се запуска огромна книга. Поисках да я докосна с ръце, но все не успявах. Повдигнах се на пръсти и нещо ме издърпа нагоре. Изчезна църквата, изчезнаха хората. Огледах се, бях сама и не усещах никаква опора под краката си, но и не падах. Около мен бе тъмна нощ и тръпка на ужас пролази по тялото ми. Космоса – помислих си. Изведнаж ярки бели лъчи пронизаха непрогледния мрак и после се съединиха в равнобедрен триъгълник. Него като в рамка лежеше отворена огромната книга и страниците ѝ шумоляха, сякаш движени от вятър. Приблжих се към книгата и я прелистих, но един глас повелително ми извика: „Колкото и да четеш, не можеш да я прочетеш приживе, защото колкото повече четеш, тя повече ще се увеличава.” Този глас, като през ревербератор ме събуди.

Спасявайки детето, нашият прапрадядо изпълнил най-първата от Христовите заповеди – да обичаш ближния си като себе си – нищо, че боят бил чужд господар в селото, без значение, че бил мюсюлманин. Върху всичко това си струва човек да размисли.

Жилави българи били моите прадеди. Под черното расо някои от тях са носили тайно оръжието и са били готови за бунт срещу поробителите. И до днес имаме в къщи една скромна реликва – сребърен мъжки часовник, с доста изтрит капак, донесен от един от дедите ми, купен от Константинопол, след бягство от заточение в Диарбекир. Не се страхували моите деди от насилниците, защото вярата е крепяла техния дух. Борили са се за правото да имат своя църква, училища, пазили са християнските добродетели и са се жертвали за тях.

Но героичното време бе отдавна отминало. При комунистическия режим църквите бавно обезлюдяваха. Православното духовенство безусловно се покори и прие ударите. За изминалите години много църкви запустяха, разграбиха се скъпи стари икони и църковна утвар, рушаха се от времето и злосторници храмове и изоставени манастири. Духовните пастири бяха забравили хората.

Католическата църква също бе претърпяла удари и в нейните редици вероятно е имало продажни личности, но духовните ѝ пастири са оказали съпротива, понесли са унижения и мъки в лагерите, жертвали са живота си за вярата. Сега, когато редактирам написаното преди години, не мога да не спомена беатификацията на епископ Евгений Босилков, невинен осъден и убит от комунистите. Тази беатификация, както и на още трима свещеници – Павел Джиджов, Камен Вичев и Йозафат Шишков стана в края на миналия XX и началото на XI век.

На католиците комунистическият режим приписваше несъществуващи грехове – като шпиони и агенти на омразния Запад. Но скромното католическо малцинство не се бе отказало от своята вяра.

Въпреки изживяните трудности църквата, в която свирех и дирижирах с вдъхновение бе винаги пълна, а аз не мислех за затрудненията, които може би щяха да се изпречат на пътя ми и живеях в радостното очакване на моя

празник. В годините, когато много хора се бяха отказали от църквата си, аз усещах, необяснимо защо една моя си вътрешна свобода.

Беше ли чувството за вътрешна свобода вродено? Мисля, че до известна степен да. Но то можеше и да се възпита. В детството си, когато учех, дълбоко в себе си не приемах всичко, в което идеологическата система се мъчеше да ни убеди, да ни накарада приемем. Бях мълчалива и затворена. Близките ми понякога казваха: "Ех че опако дете!" Ако не съм давала израз на моето несъгласие, то е само защото не съм се чувствала подготвена убедително да защита правото си да мисля по-иначе. С течение на времето, знанията търсени от мен извън училищната програма и опита, който постепенно придобивах ми вдъхваха увереност, макар и деликатно да изказвам мислите си. За мнозина от моето поколение проявата на независимост започваше и свършваше с външните неща. Да се обличат предизвикателно, да сменят приятелите си, да пилеят пари в показни сватби, или пък да търсят примитивен начин на живот всред природата, в дъжд и пек, в мраз и бури – чрез това смятаха да намерят вътрешната си свобода, да се изявят. Аз търсех своята свобода и увереност при книгите, предпочитах музеите пред природата, моята свобода и увереност растеше с всяко научено да свири дете, с църковните служби, когато хорът пееше задоволително и хората се заслушваха в хармониума, който ми създаваше илюзията, че свиря на истински орган. Често си мислех, че вътрешната свобода не е привилегия само на големите творци – музиканти, художници, писатели, учени, а всеки по своему може да я намери чрез удоволствието от сръчността и умението си, чрез всеотдайния си труд, вложени дори в най-скромната професия и трудова дейност, за да получи усещането, че е по-различен от останалите. Но какво общо има това с вярата и религията, би възразил може би някой. Нима Бог не бе вложил в човешката същност стремежа към творчество, макар и неосъзнат?! Може би невярващият ще нарече това способност, наследствена даденост, но за вярващият то е Божия промисъл. Бог ни дарява свободата на избора – както за всичко в живота, така и за приемане на една или друга религия или християнска конфесия. Възможността за избор да приема католическата конфесия затвърждаваше чувството ми на вътрешна свобода. Аз потърсих хармонията между вяра и професия, особено чрез работата си в „Св. Йосиф“. Питам се понякога, не бе ли тази хармония изявата на Св. Дух конкретно за мене. За всекиго Той бе отредил своеобразен път за усещане и постигане на

живееха с историята на своя манастир. За мен „Heilig Kreuz“ покриваше напълно представата ми за манастир такъв, какъвто убедена съм все по-рядко можеше да се намери където и да е.

Пламенната, мистична натура на сестра Й. намираше своята спокойна противоположност в характера на нашата асистентка и ръководителка на групата – сестра М. Рядко се срещат хора с такива организаторски способности като нея. Цялата ни дейност бе разпределена най-старателно по дати, по часове по теми. Невъзможно бе да се пропусне нещо, дори и най-маловажното. Когато разговарях със сестра М. у мен изчезваше каквото и да било съмнение или напрежение. Тя внасяше увереност и трезва разумност. Бе винаги тиха и обичаше да говори директно, по същество. Тя ръководеше заниманията ни, отнасящи се до християнските истини и притчи из Новия завет. Няма да забравя как само с няколко думи анализира Христовата проповед на планината – Мат. Гл. 5 и то така, както малцина преподаватели по катехизис могат да го направят. Най-важното и същественото, та да не се забравя цял живот. Сестра М. свиреше на китара, бе школувала гласа си в академията, където сега учех, пееше майсторски солови песни на църковни празници в съпровод на орган или с други инструменти. Гласът й - според мен – лирико драматичен сопран, с приятен мек и топъл тембър се разнасяше между църковните стени и внушаваше на богомолците тиха, вглъбена съзерцателност. Интересуваше се живо от нас – членовете на доминиканския терциер. Ако някой се нуждаеше от морална помощ, намираше нейната подкрепа. Бе състрадателна и милостива. За щастие по време на пребиваването ми сред моите духовни сестри и братя ежедневието си течеше спокойно. Сестрата умееше да ни обедини така, че всеки от нас да се чувства като сред свои.

Постепенно се привързах към доминиканците и всичко, което бе дело на хората от нашата гражданска група, или на доминиканското монашество ми бе скъпо. Радвах се от сърце на училището в Нидерфибах, което се поддържаше от сестри от третия ред и в което преподаваше една от членките на групата ни. Запознах се със сестра от манастира на мисионерките-доминиканки в Родинг, която уреждаше самостоятелна изложба. И на мен не би ми било безразлично, ако сестрите биха били доволни от моята работа. Толкова близки ги чувствах. По-близко познатство успях да завържа с дамата, на която

сестра М. ме представи още при първото ми посещение. Т. първа ме заговори мило и естествено. Зарадвах се на нейното внимание към мен, но от друга страна изпитвах силен респект към нея и не смеех да се отпусна. Тя бе една от известните католически дейци в града, в центъра на оживения църковен живот. Госпожа Т. бе душата на институт Марианом, в който работеше. В България съществуването на подобен институт бе немислимо, дори и при най-съвършенна демокрация. Не че православната църква не почита божията майка. Просто е останала през вековете само с молитвите към нея. Всеобхватната дейност на институт Марианом не се изчерпваше само с регистриране и описание на свърхестествените явления на божията майка по света. Институтът притежава богата библиотека с мариологични трудове, издава известното в католическия свят списание „Боте фон Фатима“⁶, на което госпожа Т. е редактор. Издава и разнообразна религиозна литература. През последните години най-значителното издание на института е шест – томния Мариенлексикон, плод на колективен труд, който съдържа колосален материал – понятия, заглавия и кратки статии на теологически трудове, кратки статии за исторически и изкуствоведски изследвания, свързани с божията майка – сериозен принос за християнската църква.

Веднаж госпожа Т. ми подари две малки луксозни книги. Едната бе Мариенлоб (книга за възхвала на Дева Мария) – с молитви и песни, а другата – стария молитвеник на Бавария. В двете издания намерих много непознати за мен молитви. Някои от тях бяха образци на съвършенна поезия, макар и да носеха белезите на литературната мода от началото на XX в. Четях ги с удоволствие в различно време, според настроението си. Мелодиката на немския език най-точно изразяваше чувствата, вложени в молитвите. Помислих си, че и при най-съвършения превод на друг език, те биха загубили много от своята прелест.

Когато една вечер прелистих Мариенлоб, стиховете на една позната, забравена молитва стройно се заредиха пред погледа ми. Далеч на изток, в България, в малка обител сред слънчевите градини в китно село, тя се повтаряше всеки ден, с педантична точност от дузина монахини, които бурята на последната война бе откъснала от духовния им немски корен. Четях „O, Maria hilf“⁷ и в главата ми звучеше монотонният речитатив на застаряващи

гласове, така както ги чух седем или осем години, преди да се заловя с тези редове.

Бележки:

1. Orden Predicatorum – Проповеднически орден, чиято основна дейност е апостолата.
2. Албигойци, катарии – ереси в Западна Европа, възникнали в XII – XIII в., като протест против официалната църква.
3. Катерина Сиенска – виж гл. 7 бел. 12.
4. Клаузур – виж гл. 19 бел. 6.
5. Ото Гебхард – щукатор от времето на късния барок.
6. Боте фон Фатима – Послание от Фатима.
7. O, Maria hilf - О, Марио помогни.

23.

Селото се нарича Царев брод. Разположено на плодородно, високо плато, в близост до град Шумен, известен още в края на XIX век като оживено средище на българската култура. Селото се бе съживило благодарение на заселилите се тук чужденци от немско-австрийски произход, поканени от тогавашното българско правителство, за да помогнат със знанията и опита си за изграждането на младата българска буржоазна държава. Местоположението бе добре избрано – на пътя между морето и брега на река Дунав, така че за броени часове се стигаше до Варна и Русе.

Заселниците бяха донесли своите навици, език и обичаи, но бързо се бяха приобщили към българския бит и размесили с българското население. Почувствали се на чуждо място в страна, чийто език бе непонятен за тях в първите години на заселването им, те настоятелно помолили католическата църква да изпрати техни съотечественички монахини, които да основат манастир и да поемат в свои ръце възпитанието и обучението на децата им. Така е бил основан бенедиктинския девически манастир в селото. Дошлите германски сестри скоро станали навсякъде желани с присъствието си, а гостоприемството и отзивчивостта им привличали и български девойки в

скромната обител. Както става обикновено някои от честите посетителки там, решили да останат завинаги и да поемат нелекия път на духовното звание.

Манастирът се разраствал, закупил земя, открил старчески дом и дом за деца-сираци. В петдесетте години на XX в. Там постъпили няколко млади момичета от Белене, между които бе и моята позната - сестра С., днес вече с дългогодишен монашески стаж зад гърба си.

Запознах се със сестра С. Няколко години след като бях станала католичка. Една пролет се озовах на любезната ѝ покана да гостувам в манастир. Времената се бяха променили, сестрите постепенно старееха. Наместо училище и старчески дом в сградите, били някога собственост на манастира, сега се помещаваше болница за душевно болни. Земите бяха национализирани отдавна и манастира крееше и се бореше доколкото бе възможно за съществуването си. Но сестрите не бяха изгубили духа си и вярваха, че ще дочакат по-добри времена.

Пристигнах в Царев брод малко преди началото на вечеря¹. Оставих багажа си и изморена от необичайната почти лятна горещина, влязох в църквата. За пръв път щях да присъствам на манастирски официум². Тогава още не знаех с подробности съдържанието и редът на молитвите, които се молеха само в манастирите. Химна, псалмите, респонсориума и Магнификат, всичко се рецитираше и пееше на немски. Сестрите ми дадоха папката с циклостилните листове и отделно таблица за разпределението на псалмите. За начинаещ системата бе сложна и аз често поглеждах къде прелиства сестрата до мене. Вечерът свърши и сестрите извадиха броениците си. Очаквах да следва „Аве Мария“. Изненадах се, когато те дружно подхванаха „О, Мария хилф“. Казваха заедно цялата молитва на междинните перли, а после на десетката – повтаряха в антифон само възгласа „,, Мария хилф“. Гласовете им изпълваха цялото пространство и молитвата маскаво и настойчиво-нежно политаше към ниския свод. В страни Дева Мария – помощница, осветявана от двете големи свещи гледаше съсредоточено пред себе си и в угрижения ѝ поглед се четеше състрадание, но и надежда. Над олтара, в голямата полихромна Пиета³, божията майка тъжно бе свела глава над тялото на своя Син. Чуваше ли тя молитвата на сестрите?

В утрото на следващия ден, докато разтапяхме остатъците восък от старите свещи, за да направим нови, попитах сестра С. Дали „О,Мария хилф“ влиза във всекидневната им молитвена практика, или я молят при особени случаи и тя ми разказа следната история:

„Когато дойдох в манастира заварих няколко германски сестри, изпратени от Мюнхен, където и до ден днешен се намира нашата Mutterhaus⁴ на мисионерите бенедиктинки. Аз бях съвсем младо момиче и знаех немски, защото бях завършила училището “Санта Мария” в София. С езика нямах проблеми и ми бе особено приятно, че мога свободно да си служа с него. Работехме много, по цял ден, на полето и в манастира, брeвиара четяхме на латински и немски. Бяха чудесни времена. През войната изпитвахме трудности, но и тя като всичко друго в живота имаше начало и край. У нас плахо блещукаше надеждата, че жестокия кошмар скоро ще свърши и животът ще се нормализира. През тревожното време молехме усърдно, страстно и настойчиво чудната молитва „О, Мария хилф“, както и сега продължаваме. Кой да предполага тогава, че молитвата ще помогне първо на нас самите.

Съветската армия бе стигнала до границата ни отвъд Дунава. Военните части бързо се придвижваха и скоро бяха вече в близост до селото ни. Една сутрин селото осъмна оградено от съветските танкове. Научили се, че тук има немски католически манастир, жадните за отмъщение военни искаха да ликвидират нашата обител и да избият всички ни. Беше ги ядосало присъствието на германки между нас. Местните хора, които ни обичаха и помагаша говорили с командира на частта и успели да го убедят, че ако и да е католически манастира, в него всички са българки. Имало е германки, но те одавна са си заминали.

Чувахме в далечината изстрели и се досещахме какво ни грози. За застъпничеството на нашите съселяни нищо не подозирахме. Седяхме си в манастира и с упование повтаряхме „О, Мария хилф“. Бяхме уверени в помощта на божията майка. След известно време разбрахме, че настъпилата армия е отминала убедена, че в завоюваната територия няма „врагове“. Дева Мария чу молитвата ни тогава и ни спаси – бяхме убедени всички. От тогава не минава и ден без да молим „О, Мария хилф“ – завърши спомена си развълнувана сестрата.

„А после какво стана с немските сестри?“ – запитах нетърпеливо. „Още преди 1950 година те си заминаха. Не искаха да ни създават неприятности. Червеният враг ни отмина, но българските комунисти нямаше да ни пощадят. Манастирът западна, хората се страхуваха да идват, но доброто си отношение към нас не промениха. Нямаше го немския аромат в нашата обител. Ние останалите българки всички знаехме езика, но се страхувахме да не разбере партийното ръководство на близкия град този факт. В противен случай най-безцеремонно щяха да ни обявят за хора на фашистка Германия, а и наскоро бе започнал големия процес срещу католиците, но ти знаеш за него от сестра Габриела, нали? По същото време осъдиха нейния чичо – монсеньор Босилков. А с нашите сестри от Мюнхен естествено прекъснахме всякакви връзки. Писмата се четяха в пощата и ние знаехме това. Едва сега вече не е така опасно, отскоро, но ние пак внимаваме. Аз имам необяснимо предчувствие, че в идните години ще бъдем свидетели на нови промени.“

„Знам от сестра Габриела, че Вие сте работила като медицинска сестра в тази болница.“ „Не само аз, и другите сестри работеха тук, така си изработихме пенсиите.“ „Сигурно не Ви е било леко. И само като си помисля как сте били принудени да съчетавате монашеските си задължения с другите – към официалната власт. Минава ми и друга мисъл през главата – дали всички душевно болни при вас наистина са били болни, или някои от тях са били просто неудобни за „човеколюбивите“ диктатори.“ „А, не, не, твърдението ти е много пресилено. Аз познавам добре тези хора. Повечето от тях са просто алкохолици, наркомани и такива с тежки депресии. Е, ще ми отговориш, че може да има връзка с предположението ти, но не смятам. Твърде ограничени са, за да се замислят върху идеология.“ „Ами как се чувствахте Вие сред тях?“ – продължавах разговора. „Добре. Всъщност аз работих като медицинска сестра в трудовата терапия.“ „Какво означава това?“ „На психически болните може да се помогне не само с лекарства, но и като им се предостави възможност и се изисква от тях да работят нещо според силите си. Тогава те чрез труда си превъзможват до известна степен алкохолизма или депресията си. Както знаеш мене ме бива да шия, да плета, да бродирам, та под мое ръководство болните изработваха най-различни неща. Със жените сме бродирали чудни покривки, възглавници, някои от които те после подаряваха на манастира. Утре ще сменям цветята в църквата и ще приготвям олтара за службата – ще ти ги покажа. Изключително красиви неща. А нас сестрите,

които работехме в болницата ни обичаха и уважаваха и персонала и болните. Даже и на работа ми разрешаваха да си нося дрехата, само че старите дрехи не бяха тъй удобни като новите. Църквата осъвремени стария модел и новият е по-практичен. Болните се успокояваха като ме виждаха сред тях, а персоналът се убеждаваше в положителната ни роля за работата. Другите медицински сестри идваха често на службите в църквата, но никой не се осмеляваше да ги порицае за това.”

„Жалко само, че малцина знаят за всички вас и вашата дейност. Един мой познат лекар психиатър споделяше с мене скоро пречките си в работата и между другото даде за пример добрите резултати във вашата болница, без да подозира, че съм католичка и ви познавам. Когато му казах, че ви познавам, той се изчерви и ме замоли никому да не казвам какво сме си говорили, за да не получи наказание.”

„Е, за нас скоро ще узнаят, ако не в страната, поне в околността. Идното лято ще имаме юбилей – 75 години от създаването на манастира. Добре че стана дума да те попитам, би ли желала да свириш на юбилейната меса? Ако се случи в неделя ще помоля отец Франц да ти разреши да отсъстваш от вашата служба.” „Е, иска ли питане, ще дойда. За мен е истинско удоволствие да свиря и пея с вас.”

Месеци по-късно бях отново гостенка в Царев брод. Селото се къпеше в цветно-слънчевите багри и аромати на зреещи плодове. Дърветата се огъваха под тежестта на златисто-жълтите кайсии, а червено-черните плодове на черешите бяха като рубини между листата. Усмехнати далии подаваха глави иззад стоборите, цялото село ухаеше на рози, чиито аромат в ранна сутрин въздуха жадно поглъщаше. Гроздето, ябълките и крушите тръпнеха в очакване да поемат сладките сокове от благодатната земя. Едри, сочни домати чакаха да бъдат откъснати, а нивите в околността полюшваха развълнувано златните си класове. За какъвто и плод, присъщ на българските географски ширини да си помисли човек, можеше да го види в това село.

Оранжевите цветове на невена в градинката на сестрите, като малки, весели слънца грееха измежду яркозелените стебла на доматиите и лука. До юбилея оставаха броени дни, в манастира имаше още много работа, но невена не биваше да се забравя. За да бъде използван за медицински цели,

той трябваше да се обере точно в определен час на деня. По обяд с една от сестрите обрахме красивите цветове и отделихме нежните цветни жълти венчета от тичинките. Сестра Г. вареше от невена лечебни кремове против екземи и изгаряния. В нейната стара немска книга с красив готически шрифт, с изтъркана кожена подвързия имаше всевъзможни рецепти за всички случаи. Целият район наоколо търсеше помощта на манастира Идваха, показваха рецептите си и получаваха от сестрата необходимия крем с напътствия за употребата.

Сред щедрата природа на това село братски съжителстваха хора от три вероизповедания. То бе условно разделено на три големи махали. Вярващите – католици, православни и мюсюлмани си имаха своите храмове. Никой не пречеше на никого, хората си помагаха, услужваха си. Добрите сестри-бenedиктинки се разбираха с всички. Възникнеше ли спор, страните търсеха съвета на бенедиктинките, а те успяваха справедливо и с любов да охладят разпалените страсти. Сестра С. Неведнаж повтаряше: „За мене всички са божии чада, какво от това, че едни са християни, а други мюсюлмани. Те всички заслужават подкрепа и състрадание.”

Месеци преди юбилея една част от селото бе в тревога. Бе започнала изселническа кампания за мюсюлманите.⁵ Управляващата партия им бе поставила ултиматум – или да сменят имената си с български, или да напуснат страната колкото може по-скоро. Идваха разплакани жени в манастирския двор да се сбогуват със сестрите, да им благодарят за грижите. Други отрудени мъже и жени се мъчеха, уж спокойно, да убеждават сестрите, че в Турция отиват по свое желание, на екскурзия. Сестрите се правеха, че им вярват, но не бе за вярване, че доброволно оставят домовете си и натежалите от плод градини. Някои от заминаващите оставяха на съхранение при сестрите скъпи спомени и ценни вещи, с надежда, че все пак ще се върнат и ще си ги вземат. Сестрите бяха единствените им доверени хора.

Царев брод мълчеше в летния зной. Обитателите му бяха притихнали в недоумение кому бе нужно да ги отчужди едни от други и да посее помежду им омраза. А омразата веднаж събудена, трудно стихва. Десет години по-късно опита на шепа кинотворци да погледнат в очите жалката истина от миналото, бе използван от яростни националисти, които в невежеството си към художествените средства на изкуството, развихриха люти словесни

престрелки чрез пресата и медиите и разпалваха нови терзания в душите на измъчените хора.

Лятната ферия от ярки багри бе навлязла в празнично украсената църква. Звънна камбаната и запристигаха хората. Улицата пред църквата бе задръстена от коли. Бенедиктинският девиз „Ora et labora”⁶ над входа на манастира се виждаше още от дворната порта, която сега за дълго остана отворена. Църквата не побираше гостите, та закъснелите се принудиха да останат на двора. От мястото ми до хармониума долу в дъното на помещението, виждах гостите. Група стари жени с броеници в ръце и с неизменните забрадки влязоха вкупом. Сред тях забелязах едрата фигура на баба Катя, единствената германка, останала в селото. В църквата, вепригодена да побере толкова много хора, бе задушно, но аз не усещах горещината. Свирех, давах тон, пеех със сестрите. Мелодията на латинския „Veni creator”⁷ се извиси, подеха я всички, пееха в плавен ритъм, бавно, тържествено. Зовяхме Светия Дух, Който даряваше живот, светлина и сила на слабите, молахме Го да преизпълни душите ни с истината и любовта. Благодатната Му помощ бе нужна на всички ни.

Вероятно на читателя ще се стори парадоксално, но при всяко посещение в манастир чувството ми за свобода се засилваше. Просто избягвах от умразната ми действителност, просмукана от злотворния дъх на натрапващата ни се идеология. Както човек, който пътува със самолет чувства, че сякаш товар пада от гърба му когато самолетът се издигне високо над облаците, така се чувствах и аз между сестрите. Но сега и между манастирските стени усетих реалността на социалистическото ни битие.

Приготвих си багажа за път в една от стаите на първия етаж. Гостите си бяха заминали, сестрите се молеха в капелата. Прозорците на стаята гледаха към двора на болницата, а там се разхождаха болните. Пердето в стаята бе спуснато до половината. Сестра С. знаеше, че болните са много любопитни и ме помоли, ако някои от тях чукат, или звънят да не им отворям. Аз нямах опит в отношенията с подобен род хора и по-добре би било да избягвам всякакви контакти с тях. Но те ме забелязаха и невъздържано и упорито захлопаха. Вдигна се голям шум и аз реших, че е по-добре да отворя леко вратата и да ги попитам какво желаят. Няколко уморено-тревожни погледи се

впиха в мене, потни ръце с китки цветя се протягаха и плачещи гласове с безкрайна болка молеха един през друг:

„Пуснете ни вътре, сестро, пуснете ни!“ „Искаме да окичим иконата на Дева Мария с тези цветя.“ „Кой да ни помогне, нея ще молим!“ „Ще я молим да ни помогне, да ни каже българи ли сме, турци ли сме, защото ние вече не знаем какви сме!“ „На кой Бог да се молим? Имената ни смениха насилствено, сестро, помогнете ни, кои сме ние? Само светата Дева може да се застъпи за нас!“ „Кажете ѝ че вярваме в нея, че я обичаме...“ „Господ е един...защо ни презират, нищо против властта не сме направили, сестро, сестро, ще ни разберете ли? Защо ни вземат имената?“

Уплашено се опитах да ги успокоя:

„Сестрите ще се помолят за вас, Дева Мария ще ви помогне, непременно ще ви помогне!“

Помъчих се да им обясня, че съм гостенка тук и не мога да се разпореждам, но взех цветята и им обещах да ги сложа пред иконата на божията майка и затворих вратата. Стоях объркана в коридора. Думите им още звучаха в ушите ми. Страх сковаваше душата ми. Комунистите бяха посегнали върху личността на тези хора, а това бе най-страшното, което можеше да се очаква. Утре железната ръка на властта вероятно ще се протегне и към нас – католиците нищо, че сме българи. Или пък...това бе началото на края на червената диктатура...не знаех какво да мисля.

От капелата звучаха уморено гласовете на сестрите: *O, Maria hilf auch mir, ein armer Sunder kommt zu Dir...*⁸ Както винаги.

От няколко години след промяната, бенедиктинките от Царев брод отново имат спокойствие и няколко немски сестри от Мюнхен отново живеят с тях. Манастирът бавно се съвзема.

А аз, когато наведена над учебника по немско литургическо пеене, в стаята си в Регенсбург четях за възникването на старите църковни химни, един от които бе „*Veni creator*“, мислено се пренесох в Царев брод, в онези горещи юлски дни. Там за първи път чух и химна и молитвата. Те и сега звучаха в

ушите ми, тихо и успокояващо, сякаш ме убеждаваха, че с помощта на Триединния Бог и Дева Мария човек може да превъзмогне всичко, че Бог никога не дава човеку повече, отколкото той може да понесе.

Бележки:

1. Веспер – виж гл.14. бел. 9.
2. Официум – виж гл. 14. бел. 9.
3. Пиета – обожаване, в изобразителното изкуство – Дева Мария, държаща сваления от кръста Исус.
4. Mutterhaus – главна къща на манастирска общност, с манастири в различни места – градове, държави и т. н.
5. Изселническата кампания за мюсюлманите – партийното ръководство на България взема решение да замени турските имена на мюсюлманите с български или да ги изсели.
6. „Ora et labora”- Моли се и се труди.
7. „Veni creator” – виж гл. 20 бел. 16.
8. O, Maria hilf auch mir, ein armer Sunder kommt zu Dir...”- „О, Марио, помогни ми, нещастният грешник идва при тебе...”

24.

Най-интересното културно събитие в Регенсбург за нас, беше ежегодния фестивал на старинната музика, който обикновено съвпадаше с кратката ни ваканция по Света Троица. В града гостуваха чужди състави, изпълнители от много страни, предимно камерни и солисти. За да можем да попаднем на концертите ни намираха работа – да посрещаме и упътваме публиката, да раздаваме програми, или да обръщаме нотите на съпровода. Билетите бяха скъпи, в никакъв случай не можехме да си позволим да похарчим от оскъдните си средства. Когато концертите се състояха в училищната ни концертна зала, всички присъствахме безплатно, естествено гостуващите музиканти бяха наши гости. Така имах щастието да чуя рядко изпълнявани музикални шедьоври.

Мнозина от нас слушаха за пръв път толкова много и тъй разнообразна стара музика. И ако немските ми колеги вероятно не са считали възможността

да присъстват на концертите за нещо изключително, то за мен дните наситени с толкова музика, щяха да останат единствени за дълго време в живота ми. Всички инструментални творби се изпълняваха на оригиналните инструменти, за които са композирани – лютня, виола да гамба, фидел, лира, качия¹ и още много други. Чух композиции от нови за мен имена, за голяма изненада от жени композитори: Изабела Леонарда, Барбара Строци, Мадалена Ломбардини, Анна Бон.² Всички те бяха живели и творили през XVII и XVIII в. Пред нас се разгръщаше цяла панорама на музиката от ренесанса и барока, с разнообразните си жанрове и форми. Освен това музика от XIII, XIV и XV векове възкресена от старинни манускрипти³ от големите западноевропейски музеи звучеше в различни църкви и концертни зали в града. Вокалният шедьовър на Орландо ди Ласо – „Покаятелните псалми”⁴, композирани върху библейския Йеремиев плач и петгласните му мотети⁵, рядко изпълнявани поради изключителната им трудност, бе събитие, което всички дълго ще помним. Съвършеният вокален състав на Шапел Роял от Париж, със своя прочут диригент Филип Хервег показва как трябва да се интерпретира ренесансовата музика. Лондонските Шолар Талис също ни очароваха с изкуството си. За пръв път чух и някои творби на Дуарте Лобо.⁶ Слушах съвършенното майсторство между стените на великолепните църкви с превъзходна акустика и възторга ми бе напълно обясним. У нас в България има добри вокални състави, но не е възможна подобна съвършена интерпретация на старата музика. Българите имат различно разбиране за тембровото третиране на гласа. Може би поради характера на славянската музика, която се смята за по-топла, по-чувствена, а така също и поради силните влияния от Изтока и невъзможността да развием в географските си предели един истински ренесанс и барок. Българите пеят с много обертонове, използват повече от западните изпълнители гръдния и по-рядко гласовия резонанс. Това наистина прави тона задушевен, но пък западноевропейската стара музика изисква друго – инструментално звучене, спокойно, безстрастно, вгълбено, дори студено, с по-малко обертонове. В спокойствието и полумрака на готическите сводове не е имало място за страсти и емоции. В това отношение не съм слушала по-съвършено изпълнение от това на състава на Хервег и Шолар Талис на Великобритания. Разбира се, тяхното изпълнение се дължи не само на голямо майсторство, но и на националната им душевност и характер.

Не мога да не споделя, че западния начин на пеене далеч повече ми допада и смея да твърдя, че той е по-подходящ даже за хоровите творби на Чайковски, Бортнянски и др. По-късно чух немски църковен хор, който изпълни творби от руския църковен репертоар, точно както пеят западните хорове и уверявам ви – звучеше много по-добре, събрано, сдържано и без излишни емоции.

Втората ми година в Регенсбург разкри пред мен още по-богати възможности в запознаването и овладяването на нови музикални произведения. Господин Б. преподавателят ни по хорово дирижиране изискваше от нас да дирижираме песни от жанра „госпел“⁷, с който мнозина, пък и аз самата се сблъскахме за първи път. Особеният ритъм на госпела, възникнал върху основата на негърския фолклор ни затрудняваше. Добре че между нас бе Дж. – студент, дошъл от Кения. Отбивахме се при него за консултации върху госпела, а той бе готов да помогне всекиму – общителен, с открит и чистосърдечен нрав. Госпелът избликваше сякаш от всяка фибра на стройната му фигура. За незнаещите английски той превеждаше по смисъл текстовете на немски, а после диктуваше английската фонетика по букви, та да може студентът-диригент поне да произнася що годе правилно текста.

„Ако не го почувстваш, няма да го издирижираш правилно“ – повтаряше той. „Госпелът е молитва, надежда, копнеж на душата, но и радост. Тук простата схема не помага, всеки тон трябва да пулсира по-свободно в движенията на диригента.“ Дж. Имаше богат тенор, с приятен тембър и широк диапазон. Понякога се затваряше в стаята си и слушахме неговия великолепен английски в тъжните мелодии, които си пееше в съпровода на китара. Не искаше да ни разваля настроението с проблемите си, но когато беше радостен от него по-голям шегаджия нямаше. Той не можеше да си отива у дома през ваканциите – толкова далеч. Тогава се чувстваше отлично в близкия бенедиктински манастир, като член на терциара⁸ и говореше за манастира като за роден дом.

През деня всеки бързаше да се упражнява и да учи. Работата никога не свършваше. В следобедните часове от стаите звучаха сонати на Моцарт, хармонични последования, някой се мъчеше над хармонизацията на песен от Goteslob-a,⁹ друг се разпяваше, трети огласяше коридора с дългите тонове на

тромпета, или повтаряше за кой ли път бързите флейтови пасажи от бароковите сонати на Марчело или Лоеле.¹⁰

Хармонията бе един от трудните предмети. Свирех последованията с часове, но когато трябваше да свиря пред преподавателя много се притеснявах и никога не сполучвах да се справя бързо. Той обясняваше интересно, но винаги твърде бързо. С голямо напрежение следвах мисълта му. Законите на канционала¹¹ не бях изучавала в Софийската академия, но те бяха основа за немската църковна музика. Господин Ф. Навярно оставаше с впечатление, че не се занимавам достатъчно по неговия предмет, а вискателността му трудно би могла да бъде удовлетворена. Някои песни от Goteslob-а звучаха еднакво приемливо хармонизирани и по законите на канционала и чрез функционалната хармония.¹² Вярното решение на студента показваше неговото правилно разбиране на съответната епоха и стил на определена песен.

А църковният репертоар бе необикновено богат. Като се изключи григорианския хорал, който се подчинява на специфични закони, Goteslob-а бе същинска музикална съкровищница. Човек трябваше да се запознае с малките песенни форми в книгата-молитвеник, да ги чуе, или посвири на пиано и орган, за да разбере, че те са един от изворите на голямата музика. Коледната радост отваряше широко сърцата ни с „Macht hoch die Tur“¹³, или пък Сионските фанфари на “Wachet auf”¹⁴, ни призоваваха да очакваме Спасителя със светилници в ръце. Колко нежност и топлота излъчваше романтичната “Ein Danklied sei dem Herrn”¹⁵, а “Bevor die Sonne sinkt”¹⁶ бе пропита с вечерната нега на угасващия ден.

Българската музика носи своеобразна интонационност и метроритмика, но в църковните форми още преобладават конвенционалните класически схеми от руската музика. Тези произведения безспорно имат своята висока художествена стойност, но тяхната красота се долавя ако се изпълняват от четиригласен хор. Можеше ли обикновеният православен богомолец да запомни и възпроизведе такава песен? Може би да, но в твърде редки случаи. В Германия народът пееше активно в църкви, на процесии. За мнозина бе достатъчно да намерят номера на песента в молитвеника, оповестен на таблото или на светлинния екран по време на меса и веднага запяваха без да гледат текста.

Нашият преподавател по хармония и не само той, композираше модерни кратки църковни форми, опирайки се на законите на канционала, които провокират богати идеи за съвременна църковна музика.

И тъй аз разбрах, че малките музикални съкровища, събрани на страниците на скромния Goteslob са добре познати на колегите ми от други страни: Бразилия, пония, Корея, Литва, преди още те да пристигнат като студенти в Регенсбург. Беше ми обидно, че българските католици се оказваха по-далеч от Европа, отколкото японските и корейските. В църковните партитури в „Св. Йосиф“ в София се намираха маса песни, жалко подражателни на образците, пред които множеството от богомолците изпадаха във възторг. При краткото ми връщане между двете години, прекарани в Бавария, открих италианска песен така погрешно и нескъпосно преписана в партитурата, че трудно можах да различа коя е тя всъщност. Ние българите сме малък народ. Колкото и да се гордеем с нашата музикална култура – от старите песнопения на Йоан Кукузел¹⁷ и народните песни, до творчеството на нашите композитори, на Коледа – празника, който отскоро празнуваме отново официално, в световния ефир ще звучат винаги на всички езици песните на големите нации и вечните творби на Бах и Хендел, които ни приобщават към общочовешката, най-светла идея за Рождеството на Христос.

А господин Б. настояваше всеки от студентите да се представи и с една песен от родната музикална литература. Избрах „Билияна платно белеше“ от Добри Христов(хармонизация). Според програмата всеки студент трябваше сам да подготви и проведе репетиция. Всеки от нас получаваше свобода на действие на диригентския пулт, под наблюдението на г-н Б., а после той излагаше препоръките си. Така постъпвахме с всяка песен. В подготовката си за репетиция освен всичко друго написах текста с немски букви, защото колегите ми не познаваха кирилицата. На репетицията обясних съдържанието на песента на немски, повторихме текста няколко пъти, изпяхме отделно песента по гласове и после поработихме, доколкото позволяваше времето, детайлите. Колегите ми схванаха толкова точно и бързо настроението на песента и българската реч, та репетицията завърши за 20 минути. (Във всеки час по хорово дирижиране се предвиждаше обикновено по трима студенти да работят с колегите си – съответно 3 различни песни). Всички затропаха по

пултовете в знак на удоволствие и благодарност за хубавата песен, с която се запознаха, а после поискаха незабавно да притежават копирни екземпляри.

Голяма част от изучавания материал по различните предмети ползвахме в нашия главен предмет органа. Познаването на хармонията помагаше по литургическо свирене, когато хармонизирахме песните. Заниманията по григориански хорал и по немско литургическо пеене до известна степен ни помагаша при съпровода на антифоните, псалмите и частите на месата. От нас се изискваше да импровизираме в разнообразни техники – трио, колориран кантус фирмус, кантус фирмус в педал¹⁸, импровизация върху песните, какво ли не още. Аз не познавах колега, който да не се старае по литургическо свирене. Усвояването на органната литература се разбираше от само себе си.

Свирех хоралните прелюдии на Бах, някои от прелюдиите и фугите на Менделсон. Откривах за себе си малките форми на Регер¹⁹, които ме пленяваха с дълбокия си чувствен, религиозен екстаз. Работата ми над големия прелюд и fuga на Бах до мажор върна в съзнанието ми някогашните опити да науча това произведение, далеч преди умението ми да позволяваше това, пак в Германия, някогашната ГДР. Нали аз отдавна живеях с протегнати ръце към органа и към Германия и имах чувството, че някаква нелепа случайност ме бе запратила при появяването ми на света на този страшен кръстопът на воли, сили, суеверия и обреченост, наречен България.

Бележки:

1. Лютня – стар инструмент, родоначалник на китарата; виола да гамба – струнен инструмент, предшественик на виолончелото; фидел – струнен инструмент, подобен на цигулката – свири се като се подпира отвесно на скута; лира – с малки размери и струни; качиа – родоначалник на обоя.
2. Изабела Леонарда (1620-1704) – монахиня композиторка, писала духовни творби, издава книга с инструментална музика и сонати за соло инструменти и малки ансамбли. Барбара Строци (1619-1664) – прочута лютниска и певица. Музиката ѝ е в стила на италианската монодия. Мадалена Ломбардини (1740-1810) – цигуларка, композирала дуети, триа, концерти за щрайхинструменти в стила на Бокерини и Нардини. Анна Бон (1740-18??) – композирала за флейта със съпровод на клавишни инструменти. Музиката ѝ е финна, богато мелизматична.
3. Манускрипт – стар ръкопис.

4. Орландо ди Лассо (1530-1594)-прочут композитор, писал вокална полифонична музика – мотети, мадригали. Един от шедьоврите му са „Покаятелните псалми”.
5. Мотет – полифонично вокално произведение.
6. Дуарте Лобо (1565-1646) – представител на ренесансовата полифонична школа, писал мотети , меси, реквием и т. н.
7. Госпел – духовна песен, която възниква на основата на негърската народно-религиозна песен.
8. Бенедиктински терциер – цивилното бенедиктинско общество.
9. Goteslob – немския католически молитвеник.
10. Марчело и Лоеле – композитори от епохата на барока.
11. Канционал – в хармонията – свързване на акордите според изискванията на църковните ладове, а не на съвременната мажоро-минорна система.
12. Функционална хармония – обратно на канционала – развитие според съвремените мажор и минор.
13. „Macht hoch die Tur” – Отворете портите широко.
14. “Wachet auf” – Събудете си.
15. „Ein Danklied sei dem Herrn” - Благодарствена песен към Господа
16. “Bevor die Sonne sinkt” – Преди да залезе слънцето.
17. Йоан Кукузел (13в.) – средновековен български църковен певец и композитор, написал много песнопения върху музикалната основа на източния октоих. Най-известните са Полиелей на българката” и „Голямо пападическо исо”.
18. Трио --- не в смисъл на пиеса за три инструмента, а органна творба, в която трите мелодии се импровизират така, че да не се изгуби интонационната близост с основната мелодия. Колориран кантус фирмус - мелодията на песента се изпълнява богато украсена, без да се нарушава ритъма. Кантус фирмус в педал – мелодията се свири с педала, а на мануалите се импровизира акомпанимент.
19. Макс Регер (1873-1916) – композитор, органист, пианист. Майстор в полифоничната музика. Пише предимно органични творби.

Няколко години преди съдбовната 1989 г., когато никой от гражданите на източния блок не подозираше за главоломните промени, животът ми протичаше в усилен труд на педагогическото и канторското поприще. Учениците ми се бяха твърде увеличили, пристигаха все нови и нови. Работех като свободно практикуваща. На директорката на школата не ѝ бе особено приятно, че една от преподавателките е католичка и макар, че тя не изказваше гласно мнението си, по страничен начин ми създаваше трудности. Уж случайно при мен попадаха най-неспособните деца, макар че аз и с тях се справях с цената на повече упоритост и търпение. За труда си получавах минимално възнаграждение и в момента, когато разбрах, че мога да се издържам извън музикалната школа я напуснах без съжаление. Но това пък не се хареса на хората, натоварени от властта да контролират кадрите. Да бъдеш свободен творец не бе желателно, тъй като се считаше, че не си политически организиран. Как би могло да се разбере какво мислиш, когато си извън колектив, а при това свириш всяка неделя в църква! Започнаха да ме притесняват, да ме викат на разговори и да изказват уж съжаленията си относно нестабилното ми материално положение и на моите уверения, че аз не бедствам, а живея нормално забелязвах неприкритото недоволство. Цялата фалшива загриженост зле скриваше желанието да се овладеят всички мисли на интелигенцията, за да не се допусне някой да се изплъзне от контрола на комунистическата партия, сляла се плътно с държавната власт.

Стаената ми обида се превърна в решителност и аз успях не без трудности да отпътувам за ГДР под предлог, че искам да си почина. На това никой не възрази, защото се знаеше, че практически от ГДР е невъзможно да се емигрира.

Идиличния живот в Нидердорла не съществуваше. Младите ми приятели Андреас и Кристоф – синовете на госпожа Бьокинг имаха своите семейства, а съпругата на пастора, отдавна вдовица се бе преместила и работеше във Ваймар. Тя ме бе научила междувременно да свиря на орган, така между другото, но грижите ѝ се бяха увеличили, та аз трябваше да намеря друг начин да продължа обучението си. Минаваше ми мисълта да влезе в някое религиозно общество, но можех ли да живея без музиката? Добре би било да ги съчетая и двете, мислех си аз, но същевременно разбирах, че това е трудно, почти невъзможно.

Случаят ме отведе в Ерфурт при сестрите урсулинки.¹ Те ме посрещнаха благосклонно и след уреждането на необходимите формалности решиха, че мога да работя в хорта² към манастира, заедно с една сестра и една цивилна педагожка. Ние посрещяхме децата от училище, помагахме им да си подготвят уроците за следващия ден, играехме с тях и им измисляхме всевъзможни занимания, та да не бъдат без контрол, докато родителите им работеха. Вечер си ги прибираха спокойни и уверени, че те са сити и с подготвени домашни упражнения. Към манастира имаше и детска градина за малките, та между нас живееха и работеха и други цивилни момичета. Някои от сестрите преподаваха в полувисшия институт за детски учителки към същия манастир, който по това време не бе признат от социалистическата държава и завършилите имаха право да работят единствено в системата на църквата.

В урсулинския манастир се живееше нормално, а старата църква често събираше много богомолци. След като посвикнах с новата си работа, непресъхващото ми желание да свиря на орган се засили. Намерих начин да продължа заниманията с инструмента в свободното си време. С помощта на верни приятели, които придумаха господин К., главния органист на Ерфуртския дом³ и изобщо на града, да ми преподава частно, аз намерих разрешение на въпроса. Парите, спечелени от работата разпределих строго, за да мога да заплащам уроците си.

В самото начало бе важно един от първите органисти на Германия да разбере, че аз действително свиря добре на пиано, за да се съгласи да ме учи. Щом приключехме заниманията в хорта, аз засвирвах на пианото в малката стаичка в дъното на пристройката. Преговарях прелюда и фугата в си минор от I-ви том на „Добре темперовано пиано“-Бах, едно от любимите ми произведения от безсмъртния цикъл. Подготвях за всеки случай и една от Моцартовите сонати. Творбите бяха по-големи и изискваха детайлна работа. Повтарях неспирно и останах изненадана, когато сестра Г. от хорта с удоволствие слушаше упражненията ми и ме насърчаваше да повтарям и повтарям. Курсистките и студентките – детски учителки чуваха, че свиря и идваха да ме слушат. Радвах се натяхното присъствие. Беше ми нужно да свиря пред публика, за да се поотпусна, защото много се страхувах, че г-н . няма да одобри свиренето ми. Но, всичко мина благополучно и аз тръгнах на уроци всеки четвъртък, след работа в Мариенкирхе.⁴ За кратко време минахме

малките прелюдии и фуги на Бах, а успоредно с това свирех и песните за богослужение от голямата книга, където те бяха хармонизирани.

Шпилтиш-а⁵ на органа бе монтиран отстрани на олтара, а гехойзето⁶ с тръбите – в страни на главния кораб. Затова се получаваше странно впечатление, че тонът идва отдалеч и прозвучава със закъснение след натискането на клавишите и педала. Пристъпих със страх към този огромен инструмент. Отначало ми беше трудно да свикна. Когато учех при госпожа Бьокинг, органът бе малък и ми се струваше по-леко овладяем. Скоро обаче усетих сладостта от свиренето в Мариенкирхе. Г-н К. Слушаше отдалеч, разхождаше се нервно напред-назад в средната пътека – в главния кораб и от време навреме се обаждаше със забележка, или препоръка. Никак не ми бе лесно да свикна с изискването му, когато свиря само с педала да не се държа с ръце за пейката, а спокойно да ги отпуста в скута си. Това натоварваше мускулатурата на кръста. Твърдеше, че такова е изискването на западно-берлинската школа, където бе учил. В Регенсбург нямаше подобни изисквания и аз не продължих по-късно да съблюдавам това правило.

В Мариенкирхе бе винаги студено. Красотата на обстановката и прекрасният инструмент, на който свирех се заплащаха с неудобството от ниските температури. Но също така студено бе и в „Сан Витберг“ – църквата, където се упражнявах всяка вечер. Там ме подтискаше не толкова студа, колкото вечерния мрак, който се простираше наоколо. Заклучвах долувратата отвътре, но всяко тракване или скърцване ме сепваше. В тъмнината, обхванала църквата блестеше само червената светлинка на кандилото пред олтара и лампата над органната клавиатура. На огромното разпятие в дясно от балкона, фигурата на Христос излъчваше неимоверен трагизъм в тъмнината. Сякаш там висеше живият Исус, току що разпнат, безмълвен, изоставен от всички. Спирах да почивам и се оглеждах наоколо. Лека-полека мракът се съгъстяваше и очертанията на различните предмети се стапяха в него. Колкото и да си повтарях, че в църква винаги е спокойно, не успях да си отпусна душата. И за да се отърва от това чувство, включвах възможно най-голям брой регистри на органа и свирех без да спирам. Но точно в 22 часа трябваше да бъда в манастира. Главната порта се заключваше, а за да не остане някоя от живеещите цивилни навън, дежурната на портата сестра покорно чакаше да се върнат и да отменят в тетрадката имената си всички, които бяха обявили,

че желаят да позакъснеят. Обикновено сестрата търпеливо седеше на поста си и след този час, но човечността не ни позволяваше да съкращаваме оскъдната ѝ нощна почивка.

Манастирът се намираше на централния площад, на десетина минути от „Сан Витберг“. Един тунел, започващ от външната порта, отвеждаше посетителя в широк двор, откъдето се влизаше в църквата, в клаузура и в съседната сграда, където живееше свещеникът. В страничната постройка, която гледаше към площада бяха стаите за гости. Там живееше и домакинята на свещеника в скромен апартамент. Друг също такъв, обитаваше една от цивилните служителки на манастира, отдадала целия си живот в помощ на сестрите. Тя бе изработила заслужено пенсията си, можеше да се премести другаде, но самотата я привързваше здраво към манастира. Тя бе добра жена, понякога твърде наивна, друг път шумно се ядосваше за това и онова, но бързо ѝ минаваше. Най-много се страхуваше от лоши хора, оглеждаше предпазливо всяко кътче и постоянно повтаряше да се заключват вратите.

От лявата страна до църквата, приветливи прозорчета с кичести цветя и бели перденца напомняха, че това са стаите на сестрите. Клаузурът от вътрешна страна се свързваше посредством двукрила врата с коридорите и стаите на института, където учеха момичетата и концертната зала. Вътрешния двор отвеждаше през втори портал в задната част, където бе хорта, стаите на студентките и нашите – на служащите цивилни, шивачницата, помещението за пране и гладене и столовата на интерната. Децата от хорта играеха в градината, която завършваше манастирската площ, чувствително стеснена по различни причини с течение на времето. Градината бе чудесна – с плодни дръвчета, с лехи от зеленчуци, имаше и алея, покрита с зелената дантела от листата на една асма. Лете тя бе желано място и от сестрите и от децата. В предната част бе работното място на сестра Ц. – оранжерията, където тя се грижеше с пословична любов за своите цветя, сякаш бяха деца. Около оранжерията обикаляше котешко семейство, което се радваше на покровителството на сестрата градинарка, а в специална клетка бе затворен добрият стар Алф – едро черно куче, верен нощен пазач на градината. Страховитият му вид не отговаряше на добродушната му природа и когато го пускаха за разходка той играеше с децата от хорта, като се оставяше доверчиво в ръцете им. Те се надбягваха с него и се забавляваха с радост.

Понякога децата возеха котенцата в количките за кукли, но внимаваха да не ги види сестрата-градинарка, защото тя им се караше, че мъчели животните.

Още първите месеци от пребиваването ми в Урсулинския манастир се сприятелих с някои от сестрите. Работата изискваше да се подготвят понякога дребни неща за заниманието с децата. Ние със сестра Г. изрязвахме по шаблон какви ли не фигури, чистехме помещението, подреждахме играчките, разхвърлени предишния ден, разпределяхме храната на обяд на децата. Сестрата бе отдала целия си живот на работата с децата. Тя се стараеше да направи прекарването им с нас приятно и полезно, като не отминаваше никога безмълвно капризите им и глупостите, които те понякога измисляха. Сестра Г. обичаше музиката, самата тя свиреше на китара и пееше. Не пропускаше ден, в който да не предложи да поеем, или да поиграем на игри, свързани с музика. Някои от децата свиреха на пиано и контролът на заниманията им бе възложен на мен.

През ваканциите в хорта нямаше работа. Тогава сестра М., която шиеше и подреждаше сакристията ми намираше работа там. За пръв път навлизах както се казва зад кулисите на дейността в подготовката на видимите, символични предмети, необходими за месата. Всичко в сакристията имаше особено предназначение. Работата в тази част на храма започваше веднага след сутрешната меса. Най-напред почиствахме помещението и преглеждахме цветята на олтара. Измивахме кристалните съдове за виното и водата, които свещеникът ползваше по време на богослужение. Оправяхме или сменяхме покривката на олтара, почиствахме свещите, прибирахме използваните богослужебни дрехи. Най-интересният момент за мен бе подреждането на сакристията за следващата меса. Сестра М. ми показваше как да подреждам дрехите, които свещеникът щеше да облече на сутринта. Казулата⁷ се разстилаше най-отдолу на масата в сакристията, подгъната така, че бързо да се облече. Върху нея се нареждаше албата⁸ с правоъгълния велум⁹, а цингулума¹⁰ се нареждаше така, че да описва буквата М като символна Дева Мария. Но преди описаните действия се поглеждаше в директориума¹¹, където бе означен празника¹², тъй като за съответните празници се предвиждаха определени цветове на казулата. Бързо научих, че за Коледа и Великден, за всички госродни и мариини празници се облича бяла казула, за обикновените дни – зелена, за постното време – виолетова, а

за месите на Разпети петък, Цветница и за мъчениците – червена. Сестра М. намираше четивата в литургичните книги, нагласяше цветните ленти за отбелязване в книгите. По-късно, когато научих всичко тя ми възлагаше и намирането на четивата. До директориума лежеше неизменната тетрадка, разграфена по дати и разтворена, в която след служба се разписваха свещениците. Всичко трябваше да бъде в пълна изправност, затова преди да си тръгнем оглеждахме да не сме пропуснали нещо.

Сакристията в манастира имаше излаз както към голямата църква, така и към капелата. В повечето време от годината богослуженията се провеждаха в уютната и доста просторна капела, където всяка от сестрите имаше определено молитвено столче. Голямата църква, скована от студ през зимата се ползваше само в топлите месеци.

За мен бе особено интересна старата приемна, която свързваше капелата с клаузура. Тя се използваше само като проходяща стая и като място за съхранение на някои от по-значителните стари ценности на приложното изкуство в манастира. Ламперия от тъмно дърво, по-висока от човешки ръст обикаляше четиртях стени на приемната. Пространството над ламперията бе заето от големи портрети (масло), издържани в тъмни тонове – все покровители и ктитори на манастира отпреди четири века. Техните застинали в строга, тържествена поза лица гледаха с недоволство и огорчение съвременната действителност. Стол с напукана и протрита кожена тапицерна, резбовани крака и поставки за ръцете с форма на лъвски глави заемаше единия ъгъл. Същата резба съзирах в краката на голямата ниска и дълга маса в средата на стаята, покрита с мек, златист плюш. В другия край на помещението малък домашен бароков олтар и красива керамична камина допълваха интериора. На перваза на прозорците, чиито непрозрачни, наредени като мозайка стъкла, заобикалени от метални рамки пречупваха светлината, имаше по-дребни предмети. Измужду тях централно място заемаше реликвиум¹³ във формата на готически храм, изработен от месинг, но толкова добре излъскан, та отдалеч изглеждаше като златен. До кожения стол голяма ракла лежеше диагонално в ъгъла. На средния прозорец висеше изящен, малък гоблен-мозайка. Ситните му цветни маниста отразяваха светлината. Изброените предмети впечатляваха със стабилността си. Единствено домашния олтар и кожения стол бяха чувствително изхабени, та

сестра М. напомняше когато се бърше прах да не се натискат много, за да не се разпаднат.

В Урсулинския манастир минало и настояще бяха заедно всяка минута. Старият интериор бранеше здраво традицията от веселия и независим дух на курсистките, които понякога шашваха сестрите с модерните си дрехи и непринуденото си поведение. Част от бъдещите възпитателки живееха в стаите на горния коридор, където бе и моята стая. Понякога ми досаждаха с шума и смеховете си, но не бяха лоши. Не разбирах кога и как подготвят изпитите си сред буйния смях и музика, които долавях от коридора. Те всички обаче умееха да бродират, плетат, шият и да майсторят какви ли не предмети на приложното изкуство. В края на учебната година уреждаха изложби, които можеха да съперничат с изложби на професионални приложници.

Единственото спокойно кътче на етажа над хорта бе шивачницата на сестра М. Тя имаше една цивилна помощница млада, сериозна жена, която работеше заедно с нея. Там влизах понякога, когато ме поканеха.

Не умеех да шия, ала сестрата знаеше, че обичам да бродирам. Тя донесе веднаж една извехтяла покривка, която можеше достойно да заеме място сред експонатите на някой музей. Върху основата на дебела небесносиня коприна бяха извезани пъстри пойни птици, които показваха глави измежду зелени клони и цветя. В очите на птиците, росата по листата и в тичинките на цветята бяха пришити дребни благородни камъни – речни перли, нежнозелени ахати и блестящи рубини.

„Ах, каква чудна покривка“ – възкликнах – „кой я е бродирал и кога?“ „Стара е, от около двеста и петдесет-триста години. Една сестра я ешила навремето. Дълго е работила над нея. Още я пазим, но рядко я изваждаме. Вижте двете със сестра Б. как бихте могли малко да я позакърпите, някъде е доста поизтрита“ – каза сестра М. сестро, някои от благородните камъни са изпадали, как ще я оправим?“ – отвърнах аз. „Е, нови скъпоценни камъни нямам от къде да ви доставя, ще се задоволите без тях“ – весело отговори тя.

Заловихме се за работа. Сестра Б. в единия край, аз – в другия. Странна бродерия! Сякаш на фона на лятно небе в клоните на китни дървета, радостни птици посрещаха утрото. Неизвестни ръце са везали някога тази красота. И ръцете и очите отдавна вече ги няма, само името е записано в книгата на

манастира, в дългия списък на сестрите, прекарали живота си тук. Всяка личност е оставила частица от себе си в историята на този манастир и между старите стени, украсени с полуизтрити тъкани гоблени витае духът на жените, отдали живота си на Бога и възпитанието на децата. Мнозина, за да не кажа повече от хората съжеляват сестрите, че не са оставили деца и поколение, което да си спомня за тях. А колцина от привържениците на семейството и светския живот си задаваха въпроса спомнят ли си те самите своите прабаби и дядовци, запазили ли са поне един предмет, изработен с любов от прародителите, или отдавна са прочистили новите си модерни домове от вехториите, за които в най-добрия случай можеха да получат някаква сума от антиквариата. Дали непременно внуците са единствено способни да запазят спомена за обикновения човек! А не се ли случва днес, не внуците, дори децата да не се интересуват от собствените си родители колко изоставени старци мислят с болка за неблагодарните си деца, които някога са създали с надежда и любов. Сестрите не оставяха потомство, а духовни наследници и това, което е създал техния труд за духовната обител.

Месеците прекарани в Ерфурт изминаха бързо. Задълженията ми не бяха малко, а като се прибавеше желанието ми да посещавам и молитвите на официума, бързо се изморявах. Борех се със себе си, за да посетя лаудеса сутрин, но напрежението да не се успя ми пречеше да заспя през нощта, или на всеки час скачах и поглеждах часовника, дали не е време да ставам. А когато идваше установения час – 5,30 заспивах тежко. Вечер когато всички спяха, аз се усещах работоспособна и пълна с енергия да чета, за се занимавам и ако бе възможно, дори да свиря. Вespera обаче не ми съставляваше трудност, тъкмо той съвпадаше с отключването на най-плодотворните часове от деня за мен. Магнификат бе една от любимите ми молитви. В края на вespера, последните тонове на известното постгригорианско „Салве Регина”¹⁴, заглъхващи с нежна, мека топлота в гласовете на сестрите, съвпадаха със звъна на камбанката, приканваща за вечеря и известяваща края на усиления, изпълнен с работа манастирски ден. Но аз имах да свърша още много неща, а всеки четвъртък по това време се отправях към Двойната църква за урока си по орган.

Сякаш Господ бе нагласил така, че за пръв път опознах официума на немски език. По стечение на обстоятелствата все се случваше да участвам във

веспер или лаудес, изпълнени на немски и рядко на латински. Разбира се знаех, че католическият официум е задължителен за всички манастири и различията се определят от съответните ордени и религиозни общества. Мисълта и слуха ми тъй свикнаха с немския вид, толкова ме поглъщаха химните, псалмите, респонсориумите и т. н., че аз не можех да си представя как прекрасните текстове биха звучали на родния ми език. По-късно в България присъствах на български веспер, но нескопостния, груб превод, абсолютното невладеене на говорния темпоритъм, вялото четене и фалшивото пеене на Магнификат на края така ме отблъснаха, че аз счетох това изпълнение почти като подигравка с една от най-важните, свършени като литература и богати със съдържание молитви в католическата практика. Сега, когато редактирам тази книга, години по-късно след нейното първоначално написване, нещата са се променили чувствително макар, че в преводите на официума пак се срещат пропуски и грешки.

Години преди да отида в Регенсбург и да се занимавам с григориански хорал, немско литургическо пеене и други църковно-музикални дисциплини бях убедена, че българският език не подхожда за католическите молитви и песнопения и е нужно наистина голямо майсторство при превеждането на подобна литература. Скоро намерих между регенсбургските си записки опитите ми да нагодя български псалм по немско-френската система на Желино и Рюкшул¹⁵, но опитът си оставаше жалко подобие на католически псалм.

След 4-5 години, когато отново пътувах към Ерфурт от Регенсбург, неволно изплуваха още много подробности от някогашното ми ежедневие там. Предишния ден, преди да отпътувам бях упражнявала в учелещето До мажорния прелюд и фуга от Бах, които някога се силех да свиря в „Сан Витберг“, но те сега не ми се струваха тъй непреодолими. Докато се смеех вътрешно на младежката си дързост и разсеяно гледах през прозореца, изведнаж се сепнах, че пейзажа рязко се променя. Педантично подредените весели къщи отстъпиха място на по-скромни и увехтели домове, чисти и спретнати, чиито стопани въпреки старанието си не смогваха да изкусурят всичко така луксозно. След 2-3 минути влакът навлезе в пусто поле, в което стърчаха две кули, подобни на гранични наблюдателници.

„Навлизаме в бившата ГДР, тук бе границата, тук минаваше паспортния контрол” – обади се спътницата ми. „Веднага се познава, нали? Нямаме толкова средства да си уредим живота като нашите съотечественици оттатък. Как ще живеем по-нататък не знам, но не ни е леко. Ето, оз търсих работа в авария, но нищо не намерих, а колко други има като мен, да знаете! „Аз съм убеден, че вие бързо ще се оправите. Няколко години трудности, но пък си струва. Тежко и жестоко е да се разделя един народ”-отвърнах аз. „Но слава Богу всичко е на път да се оправи и за щастие по мирен начин.” „А Вие до къде пътувате?” – попита ме жената. „Слизам в Ерфурт, при приятели отивам.” „Е, тогава трябва да се приготвяте, скоро ще бъдем там.”

„След няколко минути пристигахме в Ерфурт. Престой 5 минути. Влакът ще се установи на втори челен коловоз” – разнесе се гласът на влаковата уредба.

Разделихме се с моята спътница. Слязох и тръгнах към подлеза. Нямах търпение да видя отново Ерфурт, манастира, сестрите. В града всичко бе по старому, само витрините блестяха, отрупани с повече лукс от преди.

Отворих портата към тунела и тръгнах по стария път. Група деца тичаха, без да гледат пред себе си. Рязко се отдръпнах да не се сблъскаме. Позвъних, желязната порта се отвори и аз се озовах пред портиерната.

„Добър ден, познавате ли ме, сестра Р.? Ето Ви една гостенка, старичка студентка, но все пак студентка, до известна степен благодарение и на всички вас” „О, Майя, как се накани, как няма да те позная. Е, как живееш в Регенсбург, там е луксозно, не е като при нас”-разприказва се сестрата. „За себе си после ще разказвам, най-напред ми покажете промените тук и ми разкажете как сте?” „Две-три стари сестри починаха, но ние останалите сме всички налице. Но ела да видиш, подновихме си кухнята, хорта, стаите на студентките горе.”

В този момент пристигна сестра М. от нейната тиха и топла шивачница.

„Скоро ще дадат сигнал за вечеря, като влезеш ще бъде изненада за сестрите. Накрая остани в приемната – ще се видиш със всички” – предложи сестра М. Помниш ли като бършеше малките стъкла на прозорците, като подреждаше сакристията? Ех, да не повярва човек, постигна мечтата си! А ние

те разбирахме още тогава, усещаше ли? Но как можехме да ти помогнем. Знаеш какви времена бяха” – продължаваше сестрата.

„Но да ти се похвалим”-продължи другата сестра – „нашият институт е признат официално от държавата, но намаля броят на студентките. Хората търсят по-перспективни специалности.” „Е, така е и у нас сега, други времена дойдоха” – потвърдих аз.

Оглеждах се наоколо. Имах чувството, че съм отсъствала от манастира само няколко дни. Когато заминавах не знаех дали някога отново ще дойда.

Всъщност къде бях у дома? В България ли, в Италия ли, в Германия ли? А може би в моята католическа църква, която бе навсякъде. Незнайни са пътищата, по които идва човек на земята, незнаен е коренът му, незнайни са дълбините на душата му.

„О, Gott, komm mir zu Hilfe” “Herr, eile mir zu helfen”¹⁶ – прозвуча началото на веспера.

„Ти , Господи, винаги си ви помагал, когато се обръщам към Тебе. В несигурния свят Ти Единствен оставах неизменно сигурен и верен!”

Бележки:

1. Сестри урсублинки – Урсублинската общност е създадена в 1667 г. по стара идея на св. Ангела Мерици (1470-1540). Целта е обучение и възпитание на деца.
2. Хорт – място, където децата подготвят уроците си и почиват.
3. Дом – в смисъл катедрала. Ерфуртския дом всъщност включва две почти съединени църкви – „Св. Мария” и „Св. Северин”. Нарича се още двойната църква, но функциите на дом има „Св. ария. Строена е м 1154 като романска, по-късно – готическа „Св. Северин” е започната в 1200г. По-късно се разраства.
4. Мариенкирхе – дома.
5. Шпилтиш – клавиатурите на органа, стъпаловидно наредени една над друга и регистрите към тях.
6. Гехойзе – помещението, където е трактурата с тръбите.
7. Казула – горна богослужебна дреха, богато украсена.
8. Алба – бяла ленена дреха на свещенослужител, която се облича под казулата.

9. Велум – кърпа, която свещеника слага на раменете си под казулата.
10. Цингулум – колан, усукан като въже.
11. Директориум – църковен литургичен календар.
12. Реликвариум – виж гл. 16 бел. 9.
13. Постгригорианско „Салве Регина“ – мелодия на „Радвай се царице“, композирана в XVII в., в старинен маниер.
14. Система на желино и Рюкшул – въз основа на григорианския хорал пригодена така, че официума да се нагоди към изискванията на националните езици – френски и немски – като отчасти се запази григорианската музикална интонация.
15. Началните думи на веспера – виж гл. 20 бел. 19.

26.

Лятната ваканция на 1992г. ме отведе в София. Надеждата ми, че нашата млада демокрация е проходила вече се изпари още на гарата. Навсякъде амбулантна търговия, шарения, блъсканица. Сергии със стотици жълти вестници, агресивна порнография, просяци и навсякъде разлепени агитационни афиши на безброй партии, вече поизвехтели и разпокъсани. Изведнаж, какво виждам?! Пожълтяр голям афиш, с едър шрифт съобщава за „изключително шоу МИС ВЕЛИКДЕН, посветено на Исус Христос“!... До там ли сме стигнали, Господи! И до днес като се сетя за това, гърлото ми пресъхва. Днес, когато редактирам написаното преди години за щастие не се срещат вече подобни пошлости, но страната мина през такъв период.

Успокоих се едва у дома. Майка ми ме очакваше както винаги с любов и усмивка. Усмиваха ми се и мушкатите на балкона. За почти една година и дърветата ми се видяха порастнали. Но суша тегнеше наоколо. От месеци не бе валил дъжд. На места и тревата бе изгоряла. Хубавото дойде няколко дни след моето завръщане. Пристигнаха на гости моите ученици – семейството от Регенсбург, което бях поканила. Показах им скромните забележителности на столицата и най-напред, разбира се, храмът-паметник с позлатените кубета „Св. Александър Невски“. По-късно на стотина километра от София моите гости видяха най-внушителния символ на България – прочутия Рилски манастир, тясно свързан с велики и горчиви страници от българската история. Но и в тези свети за българина места, въпреки множеството туристи, личеше

някакво запустение. Части от храма и манастира се нуждаеха от спешен ремонт и реставрация. Но изглежда, че на отговорните фактори не им беше до това. От телевизията узнах, че се събират помощи за строеж на нова църква в Родопите. Често съобщавах номерата на банковата сметка. Ами старите църкви? Какво ще стане с тях?

Пак от телевизията узнах, че продължава съществуването на два православни синода, които още не можеха да се помирят и търсеха умолително помощ от президентството. Но така както не се помиряваха, можеха най-ревностно да освещават всяка новоизникнала банка, което се показваше и по телевизията. А дали горкият св. Никола подозираше, че на негово име са открили и ортодоксална банка! Ами държавата? В парламента още се караха за властта, а демократичните промени едва кретаха.

Вестници не четях. Скандалните им заглавия на първа страница отдалеч набиваха на очите уличния език на ефтините сензации. И телевизия престанах да гледам. За какво? Новини и еднообразни, безвкусни „екшъни“ ни заливаха с насилие, секс, грабежи, убийства; източни и западни политици предричаха неминуема заплаха за Балканите от етническите конфликти, които кипяха в Югославия, задушаваше ни инфлацията... Какво ми оставаше? Музиката, книгите, молитвите.

Лятото премина неусетно. Аз отново пътувах към Регенсбург по познатия път. Автобусната фирма, обещаваща нормално пътуване ни сервира неприятни изненади. На югославската граница автобусът се повреди, но нескончаемото чакане са повтори още три пъти. Към това се прибави желанието на повече от пътуващите да укрят от митничарите непозволеното количество цигари и алкохол за нелегална търговия. Нашият мизерен автобус обикаляше в непрогледния мрак бохемската гора, за да търси граничен пункт, където проверката не би била особено стриктна. Измъчена, ядосана и досадена дремех и губех надежда, че някога ще пристигна в Регенсбург. Най-после минахме границата и приближавахме Нюрнберг. Автобусът изведнаж се разбърза. Просто летеше в тъмнината, зловещо тракаше и някой подхвърли, че спирачките са повредени, затова не можело да се намали скоростта. Молах се поне до гарата в Нюрнберг да стигнем живи и здрави. Зобщо не мислех за опасностите в големия град нощем – време, в което хората от социалното дъно започваха активния си живот.

На гарата в Нюрнберг бях в един часа. Наоколо лежаха на земята пияни хора, наркомани, окъсани нещастници се навъртаха и с поглед опитваха от кого да изпросят пари. Багажът ми не беше малко, а не ми се искаше да спра където и да е, за да не ме заобиколят тези клетници. Теглех ръчната количка с двете големи чанти и щом видях полицейска двойка с куче се постарях да бъда близо до тях. Скоро съзрях на долния етаж зелен кръст. Знаех, че това е знака на Каритас¹. Заслизах по стълбите, отворих врата и се намерих в малко антре, напомнящо рецепция на хотел. Дружелюбно ме посрещна скромна жена и за дребната сума от 10 DM намерих желаното безопасно място за почивка. Обясних, че не бързам, та следващия ден да не ме будят рано. За Регенсбург имаше начесто влакове и аз можех да избирам. На сутринта получих закуска и в компанията на друга студентка, която заминаваше в противоположна посока, прекарах времето до тръгването на влака. В България подобни грижи за хората нямаше и едва ли скоро положението би се променило.

В училището бързо се успокоих от неприятното пътуване. Ритъмът на студентския живот ме увлече и ми се струваше, че времето върви по-бързо от миналата година. Колегите ме посрещнаха с радост, а още първата неделя побързах да отида в Heilig Kreuz, където се събираше нашата доминиканска група. Радвах се, че отново съм в моята приятна среда. Бе изтекло определеното време, в което трябваше да реша дали искем официално да се присъединя към групата. Очаквах нашата ръководителка да ме попита за това и тя скоро ми напомни, че от мене се очаква отговор. Естествено бях решила, че отговорът ще бъде да.

Приемането в доминиканския терциер е далеч по-леко, отколкото в манастир, но става пак тържествено, в църква. Кандидатът си избира предварително име на светец или мъченик за вярата, но то не отменя кръщелното име, дадено му от родителите. Дълго мислих и прехвърлях различни имена. Искаше ми се да имам немско име. В една книжарница прегледах книга с имена на светци и кратки сведения за живота им. Спрях се на Хилдегард². За светицата знаех малко, но ме привличаше особено разностранната ѝ дейност, пророческия ѝ дар и изключителната ѝ ученост. Далеч преди италианката Елена Лукреция Корнаро³ да бъде допусната да проповядва наравно с мъжете и да чете лекции в богословския факултет,

покрита с воал, за да не се вижда лицето ѝ, света Хилдегард бе написала трудовете си по фармация, минералогия, бе описала чудните си мистични видения, бе композирала песните си. Основоположничка бе на два манастира, приели за свой устав правилника на св. Бенедикт, помагала бе на болни и нещастни. Побързах да съобщя желанието на нашата ръководителка сестра М. и тя се съгласи. Вълнението ми нарастваше с приближаването на деня, определен за приемането ми в терциера. Пред олтара трябваше да отговоря на въпросите, които свещеникът ще ми зададе. Те бяха написани и аз получих всичко, което бе необходимо за случая. Четях на глас отговорите в стаята си, преповтарях ги и се мъчех да постигна немското произношение, но това не бе лесно.

Третата адвентна неделя – 19 декември – денят на празника ми, се случи топъл, спокоен, безснежен. Радостното очакване на Рождеството на Спасителя се усещаше навсякъде – в училището, в града, в манастирите. Наближаваше втората ми коледна ваканция в Германия. Бях написала коледните си поздравления за близки и познати в България и Германия – картичките очакваха само подписа с новото ми име.

Вечерът започна. Манастира се събраха редовните му посетители и почитатели. Първите пейки в църквата се заемаха от нашата доминиканска общност. Приятелката ми, г-жа Т. носеше фотоапарат. Органът засвири „Wachet auf“⁴ и сестрите се заредиха към местата си на олтара. Последваха химнът, псалмите, кратката проповед на свещеника. После нашата асистентка на групата, сестра М. ми кимна и аз излязох напред. Свещеникът благослови свацта с герба на ордена и броеницата и ми ги подаде, зададе ми и въпросите и аз вложих цялото си старание да отговоря ясно. Гласът ми трепереше от вълнение, устата ми пресъхваха. Ядосвах се на себе си, че се смущавам, но не можех да преодоля смущението си. Свещеникът ми даде знак и двама едновременно коленичихме срещу олтара. Сестрите от двете страни запяха „O, komm Heiliger Geist“⁵. Как да опиша какво преживявах. Състоянието ми не можеше да се сравни с никое до сега. Спасителят от голямото разпятие бе свел поглед, пълен с обич, като че искаше да ми вдъхне кураж и повече упование и вяра. Наоколо трептеше светлина. Тайната вечеря от слонова кост оживяваше в погледа ми. Дали пък всичко това не бе диханието на Светия Дух?! Във вълнението си престанах да забелязвам подробности, виждах само

светлина, която се сливаше с белите одежди на сестрите. Ведра радост облада цялото ми същество, особена радост, вдъхваща успокоение, но и прилив на сили. Струваше ми се, че мога да преодоля всички препятствия по пътя си, че никога повече не ще се чувствам угнетена, самотна, разочарована.

Станахме със свещеника, а сестра М. излезе от редицата си и потвърди приемането ми, като ме назова с новото име. Вечерът продължи с последните молитви и Магнификат, а аз се върнах на мястото си сред моята общност.

Органистката засвири последната песен. Сестрите от олтара напуснаха църквата в стройни редици. Цялата ни цивилна група влезе в сакристията и там се изсипаха поздравленията към мен. Дълго разговаряхме и когато излязохме навън осветлението на улицата вече светеше. С моята приятелка тръгнахме заедно. Тя ми помогна да нося чантата си, пълна с подаръци от милите доминиканки за празника ми. На площада, пред големия магазин се разделихме. Вървах към училището замислена. Струваше ми се, че това беше най-краткият вечер, на който присъствах.

Бележки:

1. Каритас – организация, която се занимава с благотворителност.
2. Св. Хилдегард фон Бинген (1098-1179). Постъпва в бенедиктинския манастир Дизибогенберг, в 1136 става там абатиса. Основавя манастир на Рупертсберг край Бинген, а в 1165 – друг в Айбинген. Получава откровения свише. Описва ги в книгите си. Най-значителните ѝ произведения са “Scivias”- „Познай пътищата” и “Ordo virtutum” – „Игра на силите”. Занимава се с природни науки – ботаника и минералогия. Написва редица трудове в тези области. Има принос в опознаването и описването на билките и билколечението. Композира духовна музика Кореспондира с Фридрих Барбароса и взема отношение по повод I-вия кръстоносен поход в разговорите си с Барбароса. Обявена за учителка на църквата, а отскоро и за покровителка на Европа. Западната църква празнува паметта ѝ на 17. септември.
3. Елена Лукреция Корнаро – XV в. – първата жена в Италия с докторат по теология, която е допусната да чете лекции в теологическия факултет.
4. Wachet auf – виж гл. 24 бел. 14.
5. O komm Heiliger Geist – О, ела Дух Свети – немския Veni Creator.

Ваканциите посвещавах на непознати за мен музеи, забележителности, градове. Посещавах и приятелите си в бившата ГДР, някои от които бяха сменили местожителството си. Госпожа Бьокинг, първата ми преподавателка по орган и моя близка приятелка живееше във Франкфурт-Майн. Тя ме покани за Великденските празници. Нейните синове отдавна имаха големи семейства и грижите и проблемите ни бяха поразделили. Във Франкфурт щях да се срещна със семейството на Андреас, което отдавна не бях виждала.

Какъв ли град очаквах да видя? Не си представях, че това ще бъде старинен, уютен град. Градът на банковия капитал, на търговията и деловия бизнес ме посрещна с неспокойните си, забързани тълпи от хора от всякакви националности и раси. Най-големия град, който познавах в тази страна беше някогашния кротък Източен Берлин. Бях виждала изгледи от американски големи градове и сега този град приличаше на тях. Приятелката ме посрещна, побързахме да отпътуваме с метрото към дома ѝ преди да се здрачи. Когато слязохме на последната спирка и се прехвърлихме на кварталния автобус, впечатлението от задъханата урбанизация отстъпи място на тихото спокойствие, скрито в зеленината на дворовете на еднофамилните къщи, с цветни градини. Богатите, обкичени с големи розови цветове корени на японските магнолии напомнях, че пролетта категорично предявяваше правата си. Госпожа Бьокинг живееше на малка улица, която отвеждаше към обширните поляни извън града. Зад къщата, собствениците на имота имаха малка конюшна и даваха коне под наем на желаещите да пояздят. Всеки ден млади, стройни, изискано облечени жокеи от двата пола извеждаха конете, разхождаха се, или препускаха по поляните и след известно време чувах отново тропота на копита под прозореца.

На Великден, когато според стария немски обичай криехме шарените яйца и дребни подаръци в градината, за да доставим удоволствие на децата на Андреас, се лутахме между преградените пространства, откъдето надничаха конете. Те си стояха кротко, някои нетърпеливо потропваха, развявайки красивите си опашки. Четиригодишният Матиас, най-малкият от децата, търсеше подаръка си около преградата пред белия кон и когато той внезапно зацвили, малкият се разплака тревожно. Не искаше да повярва на успокоителните думи на баща си, че конете са добри приятели на човека и

няма да му сторят нищо лошо. Ако великденските празници носеха радост на възрастните, то за децата настъпваше истинско лудешко веселие. Малкото жилище на баба им ехтеше от гласовете на трите ѝ внуци, а Матиас правеше безобидните си бели на воля като никога. Децата разглеждаха своите дребни подаръци, бързаха да изядат шоколадовите яйца, за да открият изненадата вътре. А родителите им се радваха и ги мъмреха добродушно, повече за запазване на авторитета си, отколкото за да ги накажат.

Броените дни бързо минават. На третия ден от празника моите приятели се застояха за обратен път. Госпожа Бьокинг си почиваше, а аз тръгнах сама да разглеждам града. Бях приятно изненадана, когато виждах, че въпреки новото строителство и съвременните темпове на живота, на места още се долавяше атмосферата на някогашния Франфурт такъв, какъвто го описва Гьоте.¹ Градската катедрала, макар и заобиколина от работни конструкции, заради основния ремонт ми напомни приготовленията за шествието на немския император Йозеф II, брат на Мария Антоанета. Когато прочетох в брошурата за историята на Франкфуртската катедрала списъка на немските владетели, короновани тук, описанията на Гьоте се явиха живо пред очите ми.

Двете улици – Хазенгасе и Ешенхаймергасе, където според Гьоте са живели трима братя, негови приятели от детските му години и днес носеха същите имена, само втората беше станала „щрасе“². Не можех да не се сетя с усмивка за нашите български нрави да променяме имената на улиците при всяка смяна на режима. През последната ваканция в София след по-малко от година, трудно можех да се оправя, тъй като доста от улиците имаха вече нови имена. Най-добрия случай улиците се споменаваха с двете си имена. Все в желанието си да отрекат всичко, съградено от идеологическите противници и комунисти и демократи, кога успешно, кога безуспешно рушаха старото, за да изградят на негово място ново. Така например в първите години на диктаторската власт била натрошена мозайката с лика на ктиторите – цар Фердинанд и царица Елеонора над владишкия трон в храма „Св. Александър Невски“. По-късно пък демокрацията, наистина не директно и грубо, но остави без контрол и охрана интересен монумент с камбани от всички страни по света, посветен на децата на планетата и на мира между народите, по идея на дъщерята на генералния секретар на партията. Камбаните бяха разграбени, монумента вече носи печалните следи на вандализъм и запустение. Всички

режими у нас в новата ни държава, след освобождението от турците са се старали да преобръщат историята и непременно да заличат и оплюят делата на предшествениците си. Мислех си, че ако другите народи бяха притежавали българската склонност, то днес не бихме могли да се радваме на безценните съкровища на културата по света. А когато тези съкровища са били разрушавани, следващите поколения са ги издигали и възстановявали. Но нека се върнем във Франкфурт.

След посещението на градския музей църквите „Св. Леонард“, „Св. Николай“ и *Unsere liebe Frau*“, където отново се срещнах със забележително изкуство, излязох на крайбрежната улица. Майн се разливаше спокойно, широко, бели кораби бавно плаваха в двете посоки, някои от тях вероятно тръгнали от далеч по грандиозния канал Райн – Майн – Дунав. Дните около Великден се случиха слънчеви и твърде горещи за сезона. Госпожа Бьокинг, която обичаше разходките ми показва красивата ботаническа градина, където се радвахме на африканска, азиатска и северна растителност. После дълго време прекарахме на моста над шлюзите, които пропуснаха два товарни шлепа. В сравнение с регенсбургските шлюзи, тези представляваха колосално съоръжение.

Бях под влиянието на Гьоте и може би това засилваше у мен противопоставянето на старото и ново време в историята на града. В центъра цареше напрежение. Рядко се чуваше тук немска реч. На средната алея на главната улица, хора от различни националности се стараеха да развличат минувачите с фокуси, руски частушки, индуска национална музика, азиатски фолклорни танци и какво ли не още. Върху пейките седяха или спяха наркомани или пропаднали нещастници. От многоетажните магазини от двете страни на улицата буквално се изсипваха тълпи и се смесваха с хората от различни раси и народности на улицата. Своеобразното безредие на огромния търговски град напомняше, че сега мощният банков капитал дирижира ритъма и стила на живот в някогашния административно-културен център.

Вероятно под впечатленията от Гьотевата книга, свързвах в мислите си настоящето с някогашното ми зимно посещение у Бьокингови във Ваймар. Спомних си за зимната и лятна къща, за римската вила на великия писател, за спокойния, просторен парк, в който посрещнахме новата 1985 година и се

радвахме на пухкавия сняг. Цялата тяхна енория тогава бе излязла, за да пуска ракети и фойерверки и отвед се чуваше „Prousit Neu Jahr“³. Изпихме бутилка шампанско пред лятната къща на Гьоте, а после Андреас написа и пусна в празната бутилка поздравления до безсмъртния творец и остави бутилката точно пред входната врата. Това бе най-веселата ми нова година. На следващия ден обилният снеговалеж бе поставил в ръцете на Виланд⁴, застанал на своя пиедестал, една голяма снежна топка и той развеселен се целеше в нас. Гьоте и Шилер⁵ си стояха спокойно пред театъра, хванали ръцете си и дружбата им ги топлеше в зимния мраз. А Хердер⁶, най-забележителния от страсбургските приятели на Гьоте, виждахме всеки момент от прозорците на г-жа Бюкинг във Ваймар. И на него снегът бе захлупил бяла шапка на главата, а той сякаш си мислеше все още за многобройните си изследвания върху немския език, паметниците на миналото и поезията си. А зад гърба му в църквата с негово име се намилаше прочутия олтар на Лукас Кранах.⁷

Вече в Регенсбург, когато отново се мъчех да си спомня някои известни за немската история и култура личности и събития, описани в своеобразната и разностранна културна хроника на епохата „Поезия и действителност“, намерих връзката между Франкфурт/Майн и Регенсбург. Създателят на първите редовни пощенски съобщения (1494 г.) между Виена и Брюксел – Франц фон Таксис, прародственик на фамилията Турн унд Таксис, бе получил от империята монопол върху пощите за цялата страна. Този монопол, даден на фамилията, остава чак до 1866 г. А известно е, че тя е дошла някога от Италия, заселила се във Франкфурт/Майн, а по-късно се преселила в Регенсбург, където и до днес живеят потомците ѝ. Човек трябваше да посети двореца на Турн унд Таксис, Марсталмузеум⁸, парка и базиликата „Санкт Емерам“, за да получи пълна представа за културно-историческата роля на тази фамилия за Регенсбург.

Великденската ваканция не завърши само с посещение на Франкфурт/Майн. Как можех да се въздържа да не отпътувам до близкото абатство „Санкт Хилдегард“⁹, разположено на високия бряг на Райн. Искях да видя прочутия бенедиктински манастир, основан от света Хилдегард. Знаех предварително, че абатството, където отивах, всъщност бе изградено едва в XIX век по описание в старите хроники, тъй като манастирът, попадал

неведнаж под ударите на средновековни войни и разрушения не се бе запазил. Рюдесхайм ам Майн, в пределите на който се намираше търсеното от мен абатство, бе малък стар рейнски град, целият като прекрасен сувенир на Рейнския бряг. Още от влака се виждаше неороманската църква на манастира, величествено издигнала кулите си сред високия хълм, покрит с лозя. Началникът на малката гаричка се провикваше „Рюдесха-а-йм“, приветстваше слизащите с добре дошли, отключваше вратата към гаричката и след като влака заминеше, отново заключваше, до идването на следващия влак.

Прочутото абатство бе наистина забележително, както с избора на място – високия хълм, така и с точното възстановяване на романската архитектура. Фреските в църквата бяха дело на бенедиктинската монашеска Бойронска школа¹⁰, създадени от прочутия монах-художник Дезидериус Ленц във втората половина на XIX век. Бенедиктинското монашество е известно открай време с огромния си интелектуален принос за християнството. В ранното средновековие бенедиктинците са писали книги, творили са музика. По-късно братята-монаси от малкото градче ойрон бяха украсили църквата на сестрите в „Санкт Хилдегард“. Пак дело на бойронските монаси е пълното немско тритомно издание на „Шот“¹¹ – книгата с четивата за всички църковни служби и празници на католическия цикъл ABC години, повтарящи се периодично. Съдържащо всички молитви, префациони, някои секвенции и най-често използваните григориански песнопения на латински и немски, изданието осигурява на ползващия го най-пълно навлизане и осмисляне на текста по време на всяка меса.

Разглеждах неороманската базиликална църква и се възхищавах от фреските. Това изкуство, със своя мистичен характер, излъчващо спокойствие и статичност, пресъздаваше най-точно суровата епоха, в която св. Хилдегард развива многостранната си дейност. В рисунъка на фигурите, с техните прави, строго тържествени линии се долавяше влиянието на далечното египетско изкуство. Достатъчно бе да се вгледа посетителят в изобразената на северната стена фреска „Исус и църквата“, за да съзре в образите – символи характерните за египетското изкуство жест на ръцете и положение на телата. На-високия пояс на северната и южната стени бе запълнен с персонажи от Стария и Новия завет. Между тях на северната стена забелязах изображението на основателя на ордена св. Бенедикт, а на срещуположната – сестра му – св. о

Схоластика, неговата първа помощница в основаването на ордена. По-долу пространството бе изпълнено с друг ред фрески, на южната страна сцени от Стария завет, а на северната – с по-важните събития, описани в Новия завет. В полукръглото пространство между пиластрите, сцени от живота на св. Хилдегард оформяха третия пояс от стенописи в северната стена. Тук бе изобразено преместването на средновековния манастир от Дизибогинбург на Рупертсберг, станало в далечната 1150 година, разговора на светицата с кайзер Фридрих Барбароса¹², небесния знак непосредствено след смъртта ѝ и още други моменти от биографията на великата учителка на църквата. Братята от Бойрон ни напомняха за старите византийски мозайки със златния фон на абсидната конха¹³, оградени цялото пространство около фигурата на ристос Пантократор¹⁴ издържана, както и всички други фигури в бяло-златист тон. Допоясното изображение на Спасителя се отделяше от осемте фигури на ангели върху полукръглата стена на олтарната абсида, от един фриз. Той представляваше редица от агнета върху син фон и в средата Агнецът Божи с червен ореол около главата. Символът бе ясен – Христос е и жертвата и пастирът.

Атмосферата на всеки манастир се определя от хората, които живеят там. В абатството бе жив духът на неговата основоположница. Много от монахините се занимаваха с интелектуална дейност. Тук се бяха посветили на бога учени жени с докторски звания. Те работеха в различни области – история, теология, литература, музика. Голямата манастирска библиотека се посещаваше от учени от цял свят. Всеки ден манастирския официум се молеше на латински. Пееше се григорианско пеене. В книжарницата на двора можеха да се намерят всички издания на манастирското издателство. Там намерих касета с изпълнение на григорианския хор на сестрите. На щанда на сувенирите посетителят намираше красиви медалиони, пръстени, кръстове, отличаващи се с белезите на истинско ювелирно модерно изкуство. Извън двора на манастира се продаваше произведеното тук рейнско вино, по стара рецепта от родителите на св. Хилдегард, някога дарено на манастира при нейното идване тук като 6 годишно дете. То бе станало специалитет на манастира, прочуто в Западна Европа.

Всички молитви на официума бяха достъпни за цивилните гости. Книгите с четивата сестрите нареждаха на рафт, изнесен в средата на църквата.

Присъстващите не виждаха сестрите, само ги чуваха, защото монахините заставаха в страничния полутрансепт¹⁵ на църквата. Там бе монтиран и органът.

На вечеря, втория ден от престоя ми, се случих до немско семейство – млади хора, с интелигентен, приветлив израз на лицата, в дълги тъмни лодени. Бях забила поглед в книгата и се мъчех да следя трудния латински текст на псалмите. Младото семейство почти не гледаше текстовете. Достатъчно бе само да погледнат номера на стиха, за да чуя как се лее текста от устата им. Вероятно знаеха голяма част от псалмите наизуст. Но същото стана и при Бенедиктус¹⁶ и вечерта при Магнификат. След обедната молитва аз ги срещнах в двора. Не бе нужно да общувам с тях, за да усетя, че те двамата бяха наистина едно. Те заминаха бързо и неочаквано, както се бяха появили. Без да ги познавам лично, аз никога не ще ги забравя и вероятно никога не ще срещна подобна двойка.

От терасата пред църквата се виждаше река Райн, с красивите си завои, със зелените лозя, наредени в прави редици. В далечината бяха разпръснати на групи белите къщи с червени покриви на Рюдесхайм, а на далечния хълм, измежду гъстата гора се забелязваше самотна църковна постройка. На южната стена на абатството фигурата на св. Хилдегард, с поглед впит в далечината, следваше речните завои, поздравяваше лозята, нивите, хората, които с труда си създаваха благополучието на този край. Светицата се молеше там за своя народ, комуто бе съдено да побеждава превратностите на съдбата винаги, докато съществува света.

Бележки:

1. Има се предвид книгата „Dichtung und Wahrheit” - Поезия и действителност.
2. Щрасе – улица, гасе – малка, задънена уличка.
3. Prousit Neu Jahr – Наздраве за новата година.
4. Кристоф Мартин Виланд – 1733-1813 – немски поет и писател, приятел на Гьоте.
5. Гьоте и Шилер – на паметника в центъра на аймар, пред театъра са представени хванати за ръце.

- 6.Йохан Готфрид Хердер – 1744-1803 – немски поет. Създава научни произведения върху история на културата и изкуството, приятел на Гьоте, представител на литературното течение „Буря и натиск“.
7. Лукас Кранах – 1472-1553 – немски ренесансов художник, тясно свързан с Реформацията и Лутер.
- 8.Марсталмузеум – музей на каретите от различни епохи, притежание на фамилия Турн унд Таксис в Регенсбург.
- 9.Абатство „Св. Хилдегард“ – манастира в Рюдесхайм ам Райн.
- 10.Бойронска школа – създадена в манастира в гр. Бойрон от монаси-бenedиктинци.
- 11.Анселм Шот –събрал, подредил и редактирал всички четива на католическата църква за тригодишния богослужебен кръг. Този ред датира от 1884 г.
- 12.Фридрих Барбароса – император на вещенната римска империя, водил Първия кръстоносен поход.
- 13.Абсидна конха – полусферичния таван на абсидата.
- 14.Христос Пантократор – Христос Вседържител.
- 15.Полутрансепт – напречен кораб на църква, пълният пресича главния под формата на кръст, а полутрансепта свършва до олтара. Получава се Г-образна форма.
- 16.Бенедиктус – молитва-антифон, моли се на лаудеса. Съдържанието е от Лук.1:68-79.

28.

Пролетта си отиваше. Дългите дни оставяха впечатление, че времето за работа и учене се е увеличило. Речният парк още плуваше в макове и зеленина. Някои от нас учеха по теоретичните предмети на открито, когато за подготовката им не бе нужен инструмент. Преговарях произведенията за изпита по партитури. Установих странна особеност. Преди да започна да упражнявам научени вече неща имах чувството, че няма да се справя. Петте нотни „до“ключове¹ в Баховите хорали ми се струваха непреодолими. Щом обаче засвирех, мигом съзнанието ми се нагаждаше към текста и четенето протичаше бързо и лесно. Даже опитите ми да свиря „Vor Deinen Thron tret ich hiermit“ –“ Пред Твоя трон пристъпвам,Господи“ на Бах, излязоха сполучливи.

Йохан Себастиан Бах е един от любимите ми композитори. Може би защото още от детските ми години, когато започнах да уча пиано, на всеки урок без изключение съм свирила нещо от него. После, когато аз самата преподавах, често задавах на учетиците си пиеси от Бах. Докато поспирах да си почина от партитурите, неволно си спомних обяснението за Баховото творчество, дадено от възрастна преподавателка по време на следването ми в София. Нейните думи, че ах не е бил религиозен, но е композирал за църквата, само за да се изпълнят произведенията му, ме хвърляха в недоумение. Впрочем тя беше една от най-запалените партийки. Осакатяването на нормалното мислене започваше още от началното училище. По-късно, когато вече работех в детска музикална школа, в часа по солфедж, след изпяване на кратък откъс от „Селската кантата“ на Бах, децата ме запитаха защо композиторът не е написал работническа кантата. Подобни курйози, с каквито често се срещах, можеха да бъдат материал само за вицове и хумор.

Времето за учене трябваше да се разпреди най-рационално. Ние чужденците отделяхме много часове за теоретичните предмети. Борехме се с купищата непознати думи, ровехме се из речниците, а се налагаше понякога и да попишем настрани, защото термините от чужд произход в немския език се изписваха според чуждата фонетика. Изпитите бяха писмени и не бе достатъчно слуховото владение на материала.

Литургиката живо ме интересуваше. Нейното изучаване ме увличаше макар, че не бе лесно. Работата напредваше сравнително добре, докато не стигнах до въпросите, свързани с евхаристийния канон². Съдържанието на четирите разновидности на тази част от литургията трябваше да се познава точно. На пръв поглед всичко си приличаше, но когато се четеше внимателно се схващаха разликите и при епиклезата³, след Санктус, при анамнезата⁴ и при просителните молитви. Най-много повтарях четирите анамнези, в които бе важно да се запомни къде става дума за спомена за смъртта и възкресението, за страданията и възкресението от мъртвите и къде за славното възнесение и т. н. Бяхме улеснени, защото католическият молитвеник съдържаеше пълния текст на четирите разновидности. В Германия всеки, който посещава редовно църква знаеше тези „подробности“ от месата, както биха ги нарекли в моята страна. А излизаше, че те не бяха подробности, а нещо присъщо за

религиозната култура на обикновените католици. Когато по-късно посещавах меса, винаги се заслушвах в евхаристийния канон и действително откривах кога коя от четирите вида казва свещеникът. Не отричам, че вярата се изповядва първо чрез душата, но религиозната култура и познания правят тази вяра още по-силна. Свещениците обикновено не казват, кой от четирте вида канон ще произнесат. Това правеше един епископ, временно пребиваващ в България, при много от своите вдъхновени богослужения.

Немските ми състуденти, винаги пълни с идеи за разумно и ползотворно прекарване на свободното време, решиха да съберат малка група от желаещи да молят светата броеница. Инициативният Р., у когото смесицата на немско-френски черти в характера, наследена от разноезичните му родители го подтикваше ту към религиозно съзерцание, ту към фриволност и волнодумство, организира нашите молитвени сбирки. В дома му, според неговите думи, семейството му често прекарвало вечерите в молитва и вероятно на него тези вечери в училището му липсваха. Приехме идеята му. Всяка вечер, след занимания нашата група бе неизменно в една от приемните. С течение на времето групата от 5-6 души се увеличаваше непрекъснато. Обикновено се редувахме да приготвим приемната за молитва, да проветрим, да сложим цветя във вазата, да донесем скулпторка или икона на Дева Мария. В групата се включих и аз. Молитвата в малко общество е винаги приятна и ползотворна. Всеки участваше с една десетица. Молахме се за нашите начинания, за родители и преподаватели, за нашите несполуки и трудности. След молитвата размишлявахме, четяхме си откъси от Светото писание. Немските ми колеги, повече от всички други умееха да създават настроение, както с обстановката, така и с поведението си. Те бяха прями и открити. Когато не желаеха да извършат нещо, или пък не бяха съгласни, те просто открито заявяваха съображенията си. С германците бе лесно. Отношенията се изясняваха леко и бързо. Не така бе в родината ми. Кой знае откъде българите бяха наследили притворството и често фалшивата си любезност. Когато не се съгласяваха с нещо, или някой не им бе симпатичен, те никога не казваха направо какво мислят, за да не обидят човека, но после приказваха зад гърба му какво ли не по негов адрес. Отношенията между хората у нас бяха утежнени от ред излишни съображения. Познавам българи, предимно жени, които за дребни неща си ослужняваха съвсем ненужно взаимоотношенията с

приятели и близки – кому, кога, какво да се каже при създадени обстоятелства. Използваха само излишна енергия за това.

Приятната, искрена молитва с моите колеги ми припомни времето, когато в София в „Св. Йосиф“ правехме специален график кой кога да води броеницата в месеца на майската набожност. В моите първи години сред католиците усетих с голяма сила благотворното въздействие на молитвата. Веднаж бе мой ред да водя броеницата. Денят бе делничен и много напрегнат за мен. Освен това изникнаха и други странични ангажменти в школата, където преподавах и аз напуснах работното си място по-късно от обикновено. В църквата трябваше да пристигна навреме, а тя бе далеч от школата. Стоях в препълнения трамвай, а пред нас и зад нас чакаха реда си други трамваи. Имаше голямо задръстване. Светофарът сменяше цветовете си бавно, но за нас все нямаше зелен сигнал. Минутите летяха. Притеснявах се, че ще закъснея. Съжелявах, че бях поела този ангажимент към църквата, та сега се затруднявах много. В последния момент все пак успях тичешком да стигна до църквата и запъхтяна и обляна в пот започнах броеницата. Не бях концентрирана, думите ми звучаха механично, формално. За да се съсредоточа, забих поглед в голямата статуя на Дева Мария Лурдска. Говорех и не свалях очи от нея. Постепенно усетих как обърканите ми мисли се успокояват. Противоречия и тревоги се отдръпваха на заден план и избледняха. Обхвана ме спокойствие. Думите се заредиха плавно, заслушвах се в тях, съсредоточавах се. Колкото повече повтарях Аве Мария, на душата ми ставаше все по-леко и приятно. Без да губя чувството си за реалност, усещах че душата ми се изпълва със спокойствие и любов. Навярно светлото настроение, което ме бе обхванало, се е отразило върху качеството на молитвата, защото когато свърших моя позната ме попита каква е причината днес да казвам броеницата толкова развълнувано.

Години след този случай не бях преживявала подобно усещане и едва сега в Регенсбург отново ми се възвърна предишното чувство на радост и любов. Бях усетила силата на искрената молитва, бях почувствала радостта от мистичното общуване с божията майка, наша най-вярна закрилница и ходатайка пред своя многомилостив и дълготърпелив, всехвален Син, Комуто подобава вечна слава и поклонение.

Бележки:

1. Петтях „до“ ключове – в музиката се употребяват 5 такива ключове – на всяка линия от петолинието, които в произхода си предхождат ключовете фа и сол.
2. Евхаристиен канон – тази част от месата, която започва след Веруюто и завършва с Отче наш. Идейният замисъл е Христовата изкупителна и спасителна жертва и нашето съучастие в нея.
3. Епиклеза – думите, с които свещеникът призовава слизането на Св. Дух над хляба и виното за освещаване на тялото и кръвта Христови.
4. Анамнеза на евхаристийния канон – думите на свещеника, с които той потвърждава какво празнуваме чрез светата литургия, благодари на Бога и Го моли да ни сподоби с милостта си да станем съпричастни на Христовата жертва.

29.

В края на моето повествование искам да разкажа за три различни процесии, в три различни града, на три различни празника.

Някогашният ми няколкомесечен престой в Ерфурт при сестрите урсулинки, съвпадна с празника на св. Мартин¹, който се празнуваше на 11 ноември. Католиците в България не отдаваха особено значение на този ден, затова пък в Германия това бе един от последните весели празници, непосредствено преди началото на коледния пост. Немската традиция, здраво срастнала с бита, предвиждаше процесия в края на краткия есенен ден, когато в тъмнината хората щяха да тръгнат към църквите със собственоръчно направените от тях фенерчета в най-различни форми и големини. Децата от хорта, където работех се подготвяха старателно за веселия празник и ние тръгнахме в уречения час, за да участваме в процесията. Бях свикнала с толерантното отношение на властта в тогавашната ГДР към църквата, но все пак не очаквах празника да премине едва ли не като всенароден.

На големия площад пред двойната църква „Св. Северин“ и Мариендом се събра цялото множество. Възрастни и деца носеха своите фенерчета. В тъмнината се движеха хиляди светлини. На стъпалата – широки и водещи високо до входа на църквата на хълма, бе изнесен олтара и службата целебрираха заедно католически и протестански свещеници. Звуците на органа звучаха над площада чрез усилватели. По нареждане на градската управа движението на трамваите през площада бе спряно. Хората се радваха.

Ноемврийския хлад не им бе попречил да се съберат. През олтара един католически свещеник посочи как множеството да се раздели на три части, даде знак и всички запяхме тригласен канон. В Германия канонът е любима музикална форма. Има стотици канони за различни случаи – граждански и църковни тържества и лични празници. Стари и млади пеят с удоволствие. Музиката е присъща за немската народност и по мое дълбоко убеждение не е случаен фактът, че именно в Баховото творчество полифонията² бележи своя връх.

Площадът се оживи, някои пуснаха и ракети. Католици и протестанти пеехме и се радвахме заедно. Спомняхме си за любовта, проповядвана и осъществена на дело в живота на св. Мартин – някогашният епископ на град Тур, който бе загинал за християнската вяра в IV в. Същата любов, която сега и нас ни свързваше на този площад, в този вечерен, есенен час.

Повече студа, отколкото аналогията в ситуацията ми спомниха за една друга процесия, която твърде отдавна, като невръстно дете наблюдавах от прозорците на къщата в моя роден град. Не знам по каква щастлива случайност тогава, управата на града бе допуснала такава „опасна“ волност, но подобна процесия аз там вече не видях. Научих, че по-късно пак била разрешена, но вероятно разрешенията са били в зависимост от по-слабите атеистични настроения на управляващите комунисти. В моето детство православната църква следваше юлианския календар. Григорианският бе въведен по-късно. Йорданов ден, чиито идеен смисъл бе споменът за Христовото кръщение във водите на река Йордан, се падаше на 19 януари и се ознаменуваше с хвърляне на кръста във водите на река, езеро или море, от където трябваше да бъде изваден. Във всеки град се намираха двама-трима смелчаци, които въпреки студа се хвърляха в ледените води, за да извадят кръста. Такива не липсваха и в родния ми град. Наблюдавахме с баба ми от прозорците зимната процесия, начело на която вървяха богомолци с хоругви в ръце, следвани от свещениците, с лъскавите си богослужебни одежди, след които пристъпваха и група вярващи. Процесията спря на средата на моста там, където реката бе образувала дълбок вир. Пееха само свещениците и хорът. Останалите усърдно се прекръстваха. Един от свещениците високо издигна кръста и пеейки го хвърли във вира. От перилата на моста скочиха и двамата смелчаци. Множеството затаи дъх. След броени минути двамата плувци

излязоха, първият от тях размаха високо извадения кръст. Хората ликуваха. Замръзналите плувци, увити в хавлии, предаваха кръста на свещениците и получиха тяхната благословия.

На Регенсбургската процесия на Тяло Христово(Fronleichnam) попаднах неочаквано. Знаех, че след монстранцата³, носена от епископа на диоцеза се обикаля, но мислех, че това става само около катедралата. С надежда да срещна познати и да се присъединя към тях се отправих към площада. Той бе украсен с клони и цветя, навън бе изнесен олтар, покрит с тежък червен плюш, но хора още нямаше. Предполагах, че процесията ще тръгне от „Сан Емерам“ и продължих нататък. Скоро четиригласната хармония на църковен хорал, изпълнен от духов оркестър, приятно прозвуча наблизо. Когато излязох на площада пред старата базилика открих, че никога до сега ни съм виждала толкова интересна процесия. Около изнесения навън олтар се бяха наредили децата, приели първо причастие същата година, облечени с белите си дрехи. Наоколо множеството очакваше епископите да сложат начало на процесията, за да ги последва. Краткото въведение на открито на службата бе към края си, в момента когато се смесих с хората. Духовниците се подредиха. Четирима носеха червен балдахин, под който вървеше епископът на диоцеза с монстранцата в ръце. Децата-първопричастници тръгнаха след епископа и хвърляха розови листенца към монстранцата. Когато началото на процесията се раздвижи, бързо се подреждаха в прави редици и другите участници и тръгваха в такт с музиката. Пред очите ми се заредиха блокове от монаси и монахини от различни ордени и общества, всяка група със своето облекло. Ояви се групата на гражданската религиозна общност на йоанитите⁴. Лекият вятрец димпеше техните дълги бели перелини, с големи кафяви кръстове отстрани. Кадифените им високи шапки ги открояваха сред множеството. След тях пристъпваха три дами, целите в черно облекло, с перелини и шапки с воали. Скоро след като се изредиха всички официални лица и членове на религиозни общества, измежду цивилните граждани съзрях позната и тя ми обясни, че дамите в черно са членки на ордена на Христовия свещен гроб в Йерусалим и принадлежат към първенците на града. Вървахме и пеехме, музиката от духовия оркестър се поде от органа в катедралата, чиито тонове се разпръскваха посредством микрофони, поставени навън. Към процесията се присъединяваха все повече граждани. Някои бяха в баварски национални носии. Бях забелязала, че баварците обичат да носят дрехи в национален стил

на големи религиозни празници. Тази тяхна склонност придаваше особен колорит на всичките им празници и обществени изяви. Това бе израз на патриотично чувство и вяроност към традицията. Процесията се движеше бавно напред. Чувахме само органния съпровод, пеехме и вървахме. Хората сами се нареждаха в прави редици, сякаш някой им бе наредил да постъпват така. На площада пред катедралата отново се прочетоха молитви пред изнесения навън олтар. После службата продължи в катедралата. Навън хората се разпръсваха постепенно.

Слънцето приятно топлеше. Небето бе ясно синьо без нито едно облаче. Лекият ветрец напомняше, че наближава началото на лятото. Гледах хората около себе си с тяхната естествена радост. Слушах как родителите обясняваха на децата си символа на празника, а някои бащи носеха малчуганите на раменете си. И аз изпитвах радост с всички и усещах силата на нашата католическа вяра. Силата, която ни вдъхваше Спасителят Христос. Твърдо съм убедена, че Бавария е немислима без католицизма. Вярата е навсякъде в живота на хората. От техния поздрав "Gruss Gott!" до най-малката подробност в живота им. Който твърди обратното и се мъчи да представи Бавария в очите ни без нейния католицизъм, без църквата ѝ, показва неразбиране на навиците и живота на тази красива южна част от Германия, или пък прави това тенденциозно.

Процесията бе свършила. Улиците обезлюдяха. Хората се бяха прибрали. Аз, без да мисля защо, тръгнах към манастира „Heilig Kreuz“. Градският часовник отброи два удара и ми напомни, че трябва да се връщам в интерната. Когато стигнах до завоя се обърнах назад, към отдалечилата се вече манастирска порта. А?! Защо ли тя бе отворена? Откъм вътрешния двор струеше обилна светлина.

От тогава често сънувах една огромна порта, винаги отворена, обляна в слънце.

Къде ме водиш, Господи? Ще ми отвориш ли и други порти в живота и към коя от тях ще ме насочиш?... За кой ли път повтарям: „Да бъде волята Ти!“

Бележки:

1. Св. Мартин – епископ на град Тур, умрял в 397 г.

2. Полифония – многогласие.

3. Монстранца – виж гл. 16 бел. 12.

4. Йоанити – в XI в. търговци от Амалфи създават болница в Йерусалим към църквата „Св. Йоханес“ При Раймунд фон Пуи (1120-1160) йоанитите стават рицарски орден. Целта им е лечебното дело. В Средновековието воюват със сарацините - 1530 г. на остров Малта. След Френската революция, по времето на Наполеон – 1798 загубват собствеността си на острова, а от 1859 отново съществуват и се занимават с болнично дело.

